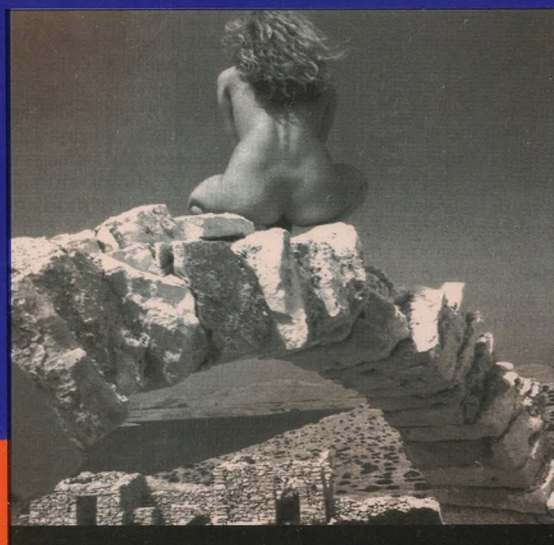

híd

irodalo **M**űvésze **T**ársadalomtudomány

2006
6-7. szám
június-július

híd

irodalmi,
művészeti,
társadalomtudományi
folyóirat

Alapítási év: 1934

LXX. évfolyam

2006. 6–7. szám

június–július

Főszerkesztő:

Gerold László

(e-mail: gerlgalm@eunet.yu)

Főszerkesztő-helyettes:

Faragó Kornélia

(e-mail: corna@eunet.yu)

Főmunkatársak:

Bányai János

Böndör Pál

Harkai Vass Éva

Jung Károly

Ózer Ágnes

Toldi Éva

Utasi Csaba

Vickó Árpád

Virág Gábor

Lektor/korrektor:

Buzás Márta

Tördelés/fedőlap:

Buzás Mihály

Fedőlapterv:

Ifj. Sebestyén Imre

Nyomda:

Ideál, Újvidék

Tartalom

TOLNAI Ottó: A küszöb (novella)	3
MIRNICS Gyula: Jan Berger hazatér (novella)	17
BALOGH István: Szilveszter Szilveszter, avagy egy igazi hős születése, élete, halála és dicsőséges föltámadása megtagadásának hiteles története I. (regényrészlet)	24

BÁNYAI János: Eltűnés a versben (Koncz István összegyűjtött verseiről) (tanulmány)	45
ORCSIK Roland: Kentaur-irodalom (Az Új Symposion anyanyelvi idegenségéről) (tanulmány)	55
FAZEKAS Tiborc: Jugoszláviai magyar irodalom német fordításban (tanulmány)	65
SIPOS Gyula: Kontextus és kultúra (Magyarázat Nagy József művészetének értékeléséhez) (esszé, VARGA BÓTOS Anna fordítása) . .	74

KOVÁCS Ágnes Zsófia: Szempontok a kortárs amerikai irodalom olvasásához (tanulmány)	82
Marko ČUDIĆ: A Sorstalanság szerb fordításáról (tanulmány)	96

KRITIKA

KÖNYV

GEROLD László: Labdát kergető irodalom (Esterházy Péter: <i>Utazás a tizenhatos mélyére</i> – Darvasi László: <i>A titokzatos világválogatott</i>)	106
BENCE Erika: Töredék idő (Gobby Fehér Gyula: <i>Táncoló lavina</i> . 33 rácsodálkozás)	111
SZABÓ Szilvia: A meglesett világ novellaváltozatai (Jónás Tamás: <i>Apáimnak, fiamnak</i>)	114

SZÍNHÁZ

VÉKÁS Éva: Gúzsba kötve (Matei Vişniec: *A kommunizmus története
elmebetegek számára elmesélve*) 122

FOTÓMŰVÉSZEZET

NÉMETH Ferenc: A testbeszéd meggyőző erejéről, avagy a formák
simulékonyágáról (Gondolatok Lennert Géza fotóiról) 125

SZERBHORVÁTH György: Magdi, a népmesei hős 127

GEROLD László: Nocsak, nocsak ■ Sicher? ■ Egy pályázatról ■
Tudat és szív ■ Egy képről ■ Öngól? ■ Függetlenség 131

KRÓNIKA

Híd Irodalmi Díj – 2005

BÖNDÖR Pál: Laudáció 137

FARAGÓ Kornélia: Köszönőbeszéd 138

Forum Képzőművészeti Díj – 2005

MEZEI Erzsébet: Zsáki István festészete 139

NOVÁK Anikó összeállítása

Számunkat Lennert Géza fotóival illusztráltuk

CIP – A készülő kiadvány katalógizálása
A Matica srpska Könyvtára, Novi Sad

82+3

HÍD : irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat / Főszerkesztő Gerold László.
– 1. évf., 1. sz. (1934) – 7. évf., 15. sz. (1940) ; 9. évf., 1. sz. (1945)– . – Újvidék : Forum
Könyvkiadó Közvévállalat, 1934–1940 ; 1945–. – 23 cm

Havonta

ISSN 0350-9079

COBISS.SR-ID 8410114

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. – 2006. június–július. Kiadja a Forum Könyvkiadó Közvévállalat. Igazgató: Bordás Győző. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/457-216; www.forumliber.co.yu; e-mail: forumkk@eunet.yu – Szerkesztőségi fogadóóra csütörtökön 10-től 12 óráig. – Kéziratokat nem örzünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető a JP Forum – Izdavačka delatnost 840-848668-83-as zsrór-számlára (broj modela 97, poziv na broj [odobrenje] 26-09914-742131-00-04-820); előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj 2006-ra belföldön 1200 dinár. Egyes szám ára 120, kettős szám ára 200 dinár. Külföldre és külföldön egy évre 60 EUR – Készült az Ideál Nyomdában, Újvidéken. – YU ISSN 0350-9079

A küszöb

A napokban volt valami a levegőben, mondja már a harmadik ember. Noha sejtem, mit akar mondani, ilyenkor mindig felnézek az égre. És bólintok, mert én is éreztem. Mások a vízről beszélnek, arról, hogy ilyen sokáig fönns van, fönns és künn a folyók, fönns és künn a talajvizek. És bólintok, jóllehet nem hittem volna, hogy itt, e kis, akárha eltűnni készülő tavak között, még majd a víztől kell rettegnem.

Két kőműves dolgozott nálunk. Egy szépen legömbölyített sarkú küszöböt raktak, építettek téglából, olyant, illetve hasonlót, mint a többi is a régi villa, a Homokvár körül. Én görög színháznak nevezem ezeket a küszöböket, olykor Pompejinek, mert rám az a színház gyakorolt volt életem folyamán a legnagyobb hatást, a Pompeji színház (persze azért, mert mint szoktam, kissé félreértelmeztem a dolgot, először is mert a Pompeji az egy római színház, szemben például a szicíliai Taormina színházzal, amely ugye, görög, másodsor pedig azért, mert én valahogy úgy képzeltem, a néző abból a színházból nézte mindazt, ami magával, illetve hát Pompejivel történt, jóllehet olyan esetekben nincsen néző, az igazi színházaknak, tragédiáknak, tudom ezt, mindig el is ismétlem, csak egy nézője van, maga az Isten). Jó kiülni rájuk. Már az újat is kipróbáltuk. Már rá lehet ülni, noha járni még nem ajánlatos rajta. Igen, ez a küszöb is olyan, mint a többi, csak kicsit kevésbé meredek, szélesebbek, szinte platót képeznek fokai. És természetesen másfelé néz, más szöveget fog be. Ellátni egészen a kutyaólig, illetve a szomszéd éppen virágzó csicsóka sávjáig, valamint félig egy ribiszkebokra is látszik.

Most is itt üldögélek. Az alsó fokon. A kavicsaimmal játszom, ide-oda rakosgatom őket.

A Pompeji színházban.

Tehát a levegő, mondják, vagy a víz.

A kőművesek a vízről beszélnek inkább.

Az egyik földim. Sokat dolgozott külföldön. Jól ismeri Szarajevót meg Tiranát például. Azt mondja, ha választani lehetett volna, ő Albániát választja. Ott szeretett volna élni. Még mindig oda vágyik. Albánia álmai országává lett. Mesélte, valami nagy szállót, az első modern szállót építették egy osztrák cégen keresztül, szlovén, illetve hát jugoszláviai és persze helyi munkásokkal. Az egyik albán munkás, aki épp megemelte házát, s megkérte, hétvégén földim vezényelje le az új tető felrakását, később is többször meghívta magához. Volt egy szép húga, az albán nők a legszebbek a világon, mondta, amin én kissé elcsodálkoztam, de igazán nem volt semmi okom kételkedni állításában, valamint volt egy hatalmas fügefája. A termés nagy része ott romlott meg a fa alatt. Képzelnék el egy kis udvart, egy életet, ahol egy hatalmas fügefafa termése érik, romlik, rothad ránk minden nyáron. Megszokjuk, része lesz életünknek, mindent átjár, narkotizál, felfokoz az erjedő füge erős cefreszaga... De ő megtanította albán munkását, barátját pálinkát főzni. Fügepálinkát. Lehet, nincs kizárva, az az albán munkás később meg is gazdagodott a fügepálinkából, a többi házak, udvarok fügefáinak termését is összegyűjtötte, fölvásárolta, akkortájt már ott is kezdett szabad lenni az ilyesfajta vállalkozás, külön üveget terveztek egyik üvegfűjő rokonával... Vagy Albániában nincsenek üvegfűjők? Nem is tudom. Vannak-e minden országban üvegfűjők? Talán igen, vannak, talán nincsenek, nem tudom, lehet, tényleg nincsenek albán üvegfűjők... Utoljára Dániában néztem soká az üvegfűjőket. Ez akkor volt, amikor az első rozsomákot láttam, meg azokat a gyönyörű meztelen lányokat Kierkegaard sírján... De hát ez nem is tartozik ide. Jóllehet még nem tudom biztosan, mi is tartozik ide. Ugyanis, noha én mesélek, nem rendelkezem teljes egészében az anyag felett, minden bizonnyal csupán beidegzettségéből választottam az egyes szám első személyt, valamint az egyszerűség, közvetlenség kedvéért, meg azért is minden bizonnyal, mert most sem szerettem volna határozott irodalmi eljárással élni, most is előtte szeretnék matatni, topogni, netán túljutni rajta, ahogy mondják, meghaladni az irodalmi eljárásokat...

Földim később tíz évig Németországban dolgozott, egy hesseni cégnél: hidakat építettek. Ő már korábban a zsaluzásra szakosodott, ismert, becsült mesterré lett, talán nem is volt akkortájt Németországban nálánál megbízhatóbb zsaluzómester, ami, ugye, hidak esetében nem kis dolog. Minden alkalommal, minden híd után jutalmat kapott. Meg a szerszámok egy részét is hazavihették, mert a szerszámok is mind bele voltak számolva a híd árába...

A másik mesterünk bánáti. Egy kis faluban született, Oroszlámos mellett, ott, ahol feleségem nagyapja, aki Gárdonyival járt iskolába, tanítószkodott, ott, ahonnan dr. Görög, a későbbi ismert orebíci orvos is származott. Meg van győződve, és ez földimet idegesíti kissé, mert a bánátiakról úgy általában nincs a legjobb véleménye, az a kis falu a világ közepe, legalábbis az volt az ő gyerekkorában – ha sokat dolgozott is a földeken, mivel már korán

kivette részét a kapálásból, kaszálásból, cséplésből. Fegyverkovácsnak tanult, de most enyhén ironizálva, inkább ezermesternek nevezi magát, ami kissé szintén zavarja szigorúan szakosodott földimet, noha minden új probléma felbukkanásakor, kikéri az idősebb mester, az ezermester véleményét: „Kend mit gondol erről? Kend hogyan csinálná? Mutassa már kend!” – akinek minden felbukkanó új problémára van is válasza, meglepő, eredeti megoldása, aki minden alkalommal azonnal mutatja is, mit hogyan kellene csinálni.

Amíg a küszöböt – a Pompeji színházat – építették, ezt is zsaluzták, egy-egy foknál, platonál olykor egész nap méricskélve, szabva a hajlítható anyagot, egy-egy laminátlapot valójában, amellyel előlről körülfogták. Különös mód, alig néhány nap különbséggel, mind a kettőjük keze fejét megcsípte valami szúnyog, mind a kettőnek akkorára dagadt a keze, hogy orvoshoz kellett menni, orvoshoz kellett vinni, s aztán még napokig injekcióra járni. Az ezermester, akit másodikként csípett meg, mutatván, hogy ő ehhez is ért, ez is beletartozik abba a bizonyos ezerbe, előbb maga akarta gyógyítani a gyulladást: késével beleszúrt, határozottan belevágta a kést, mi földimmel hirtelen félrefordítottuk a fejünket, a kikapart, begyulladt sebbe, majd oltott meszet rakott rá. Kezdetben úgy tűnt, eredményes lesz eljárása, bámultam is ezért, gondoltam, ezután én is így teszem, tárolok egy kis oltott meszet, de aztán hirtelen egy erős vörös csík kezdett futni a karján szíve felé. Hívtam a mentőket, de egy szúnyogcsípésért nem akaródtak kijönni Szabadkáról Palicsfürdőre, tartottam a kezét, nem akartam hinni a szememnek, számígtattam, hány centiméter van még hátra, mennyi idő kell még, hogy elérje a szívét. Feleségem nem méricskél, nem számígtatott, gyorsan betuszkolta az autóba, és a mentőkhöz vitte. Még húsz centi, mondtam a földimnek, ahogy elrobogtak. A szívéig?, kérdezte. Igen, mondtam, még húsz centi a szívéig. Hát, igen, mondta földim, iszkol a méreg a szíve felé. Fél óra sem telt, s már vissza is tértek. Két helyen is a seggembe szúrtak, mutatta fenekét veregetve az öreg. Egy hétig majd még neki is injekcióra kell járnia, mint földimnek. Tehát egy hétig nem ihat kend, piszkálta földim. Akkor sokáig üldögéltünk a lépcsőn. Mondom, üldögélni már lehet rajta, de járni még mindig nem ajánlatos.

Mind a ketten a vizekről, a talajvízről beszéltek, arról, hogy életveszélyes inváziói várhatók az ilyesfajta szúnyogoknak. Valami rosszat hozott föl a földből ez a víz, bizonygatták. A fegyverkovács külön is haragudott a vizekre, ugyanis hátsó udvara víz alatt áll, teljesen víz alatt az utcájuk vége. A város vezetését szidalmasztta, miért nem ásnak árkokat, miért nem vezetik el, miért nem hoznak pumpákat. Egyszer beugrottunk hozzájuk Radanovacra, feleségem ugyanis egy szép, nagy vörös kakasra alkudozott a fiával, akinek isteni gyöngyösei is voltak, a gyöngyösök engem mindig megigéznek, lebénulok előttük (én inkább gyöngyösöket vettem volna, ha a madárvész idején egyáltalán ajánlatos lenne ilyesmivel foglalkozni), és láttuk: minden víz alatt állt,

kezdett immár elmocsarasodni. Valóban megdöbbentő dolog, egy napon azt kell látnod, valami mocsár közepén áll a házad, mocsárban élsz... Feleségem egyszer hazavitte, valami szerszámért, vagy a műhelyébe, az öreg nagyon büszke volt a műhelyére, ha külföldön jártam, mindig vettem neki néhány widiát – Wie die Diamant, mondtam neki, mire ilyenkor földim, aki nem irigykedett az öreg ajándékaira, hiszen ő a hidak építése közben egy életre bespájzolt ilyesemből magának, mindig németül kezdett beszélni velem – leszabott, átfúrt vasanyagért ugorhattak haza, az asszonyával is találkozott, rögtön szót értettek, mesélte, nagyon dicsérte az asszonyt, hogy belevaló, hogy jópofa, hogy takaros. Az ezermester közben dűnnyögött, tíz percet se beszélgettek, mondta, de máris mindent kibeszéltek. Persze azt is, milyen időközökben fizetünk, jóllehet szigorúan külön kasszán vannak, az asszony fizeti a rezsit, ő meg a télirevalót készíti be. Feleségem aztán ugratta is az öreget, mikor hív meg bennünket, hogy jól kibeszélgethessék végre magukat az asszonnyal. Az öreg azt mondta, majd ha befejezik a küszöböt, a fugázás az ő feladata volt, hihetetlenül leleményesen, szépen fugázott, sőt még akkor sem biztos a dologban, mármint hogy még egyszer összeengedi őket.

Igen, a mesterekkel is sokat üldögéltünk a Pompeji színházban, mert feleségem a küszöb elkészülése, a fugázás befejezése után is talált még számukra munkát a ház körül. Földim már második feleségével él, olykor hazajár horgászni a Tiszára. A Tiszáról mindennap váltottunk szót, meg a szikes Járásról, ugyanis az öreg is járt már a Járáson, noha, mint mondtam, bánáti... Ő, az ezermester, a fiáról mesélt, akit elvittek a háborúba, de hamarosan fogságba esett valahol Horvátországban, úgy kellett érte mennie, jócskán megszenvedtek, amíg sikerült hazahoznia, majd pedig a lányáról mesélt, aki egy diszkózásról hazafelé jövet halt szörnyet valami autószerencsétlenségben, hogy utána még hosszú évekig pörösködni is kelljen az ügyben.

Száz liter (100) pálinkát ivott meg akkor, de sosem volt annyira részeg, hogy négykézláb járt volna, mondta a kemény emberke, akinek kék szemei vannak, s valami nagyon emberi mosolya, jó humorérzéke, noha mindig őt célozzuk meg, őt ugratjuk, ám ő mindig furfangosan kivágja magát, s mi ezen jót mulatunk.

Ha közben én Szarajevóba, vagy Németországba utaztam, vártak haza, várták, letelepedjünk az új küszöbre, újfent és végtelen dicsérjem munkájukat, meg meséljek utamról, jóllehet akkor is, mint már jeleztem, inkább földim, a kőművesmester vette át a szót, hiszen valóban jobban ismeri Szarajevót, Németországot, mint én, földim, akinek szép vonásai vannak, finoman, halkan beszél, állandóan mosolyog, sokat csodálkozik, nagyon aprólékos, abszolút kimért, napokig tudna beszélgetni, mesélni, már nem siet a munkával, már egyáltalán nem, minden egyes téglára rácsodálkozik, sokáig keresi a megfelelő oldalát, helyét, már csak azért dolgozik, múljon az idő, megkapja német nyugdíját, s akkor majd újra beutazza régi munkahelyeit, ő vette át a szót, ő

mesélt, s akkor is majd mindig Tiranában kötöttünk ki, ahol én még egyszer sem jártam, jóllehet a filatelisták, mint az albán bélyegek szakértőjét tartanak számon, már folytak is tárgyalások arról, hogy albán gyűjteményemet végre Tiranában is bemutassam, de ennek még úgy látszik, nem jött el igazán az ideje, majd mindig ott, ama hatalmas fügefá alatt találtuk magunkat, mint ha csak a Pompeji színházzal átellenben lenne egy hatalmas fügefá, ahogy tulajdonképpen lehet hogy van is, ha ismét arrafele visz utam, s minden jel szerint hamarosan fog vinni arrafelé, délre. Ugyanis katalán festő barátom Palermo egyik elhagyott templomát dekorálva készítette el számomra alapvető munkáját, az egyik központi oltárképet, amelynek barátságunkat köszönhetem (amelyen egy fekete embert látni a sivatagban, nyakában elejtett gazellával, s egy rossz biciklivel, miközben vásott madzagon kutyáját húzza maga után – Mit lehet kezdeni egy rossz biciklivel a sivatag közepén? Miért kellett megkötni azt a kutyát, hová szökne a forró homokban, miért hagyná ott a még vérző gazellát?!), ha arrafelé visz utam, meg is keresem, meg azt a hatalmas fügefát, hiszen nem lesz nehéz, intenzíven érzem illatát, bűzét, földim naponta elém varázsolja formáját, ahogy szinte szétnyomja a kis, meghitt udvart, ha ismét arrafelé visz utam, Pompejibe, fel a Vezúvra, megkeresem, hozok a terméséből...

A minap elmaradt, nem jött munkára az ezermester. Ez, az esős napokat leszámítva, először történt meg velem. Legalábbis nálunk. Pedig nélküle képtelenek voltunk felszerelni az éppen sorra került kerti vízcsap újraöntetett kagylóját. Ha vas is volt a dologban, földim azonnal hátrább lépett, maga elé engedte az öreg fegyverkovácsot, ezermestert, aki különben főleg a maltert keverte, a téglát hordta, adogatta földim keze alá, de ha vas volt a dologban, mondom, földim azonnal helyet cserélt az öreggel, immár ő asszisztált, ő adogatta a csavarokat neki. Telefonon sem tudtuk elérni. Gondoltuk, kocsmázott, kocsmázik. Mesélte, munka után minden este megiszik egy üveg sört az egyik útjába eső kiskocsmában, ahol már jól ismerik. Ha aztán otthon az asszony a tévé előtt motyogva megjegyzi, hogy már hazaértél, kimegy, felül a biciklire, s visszamegy meginni még egy üveggel, illetve ha nagyon feldühödik, kettővel-hárommal is, olykor akár egy egész ládával.

De a minap, ahogy befordult az utcájukba, hirtelen megváltozott a megszokott, beidegződött kép, már messziről látszott, valami történt ott a végen, közvetlenül a megdöntött, nagy tükörként ragyogó víz előtt, történt valami náluk. Nem kérdeztünk semmit, vártuk, letelepedjünk a küszöbre.

Ahogy közeledett, látta, nagy mozgolódás van a házuk előtt, emberek gyűltek össze, mindenki ott volt az utcából, autók, emberek, rendőrök, tűzoltók. Mi történt?!

Az történt, a város végre küldött valami pumpákat, de mindenkinek magának kellett leszerelni, áthozni saját portájára, üzemeltetnie. Kiszívni a vizet a sahtból, pincéből, majd a laposabb részekből. Ám a pumpák nehezek

voltak. A fiuk, egy kifejezetten erős fiú, már-már izompacsirta, egyedül egyszerűen képtelen volt áthozni a szomszédtól, mondta, majd megvárja az apját, különben is szerettek együtt dolgozni az öreggel... De az anyja ideges lett, meg akart már szabadulni végre ezektől a borzalmas vizektől. A tyúkeszével azt hitte, mondta sziszegve az öreg, bekapcsolják a pumpát, és eltűnnek mind a vizek, el a nagy mocsár, amely a fejében már végtelennek tűnt, egybeszakadt a határsáv tözegetaivaival... Rágni kezdte a fia fülét. Csak lustálkodik, már mióta nincs munkája, nem keres semmit, csak a gyöngyösöket eteti, buzerálja, s még ezt a vacak pumpát sem képes áthozni stb. A gyerek szépen elmagyarázta, nagyon nehéz, egyedül képtelen megbirkózni vele, fél óra és jön az apja, majd vele... Ám az anyja nem nyugodott. Így marta megboldogult lányát is. Egyszer úgy összeveszték, mesélte az öreg, úgy begerjesztette magát, hogy azt találta mondani az édes lányának, hogy szülessen nyomorult gyereke! Engem is rág, mondta az ezermester, de ha közelít a műhely felé, veszem a kisbaltát, és már vágom is a pléhajtónak. Akkor elszalad. De tegnap nem szállt le a gyerekről. Mire a gyerek végül robbant. Ütni-vágni kezdte az anyját. Kicibálta az utcára. Ott püfölte. Azt mondják, mind a két kezét eltörte. Az egyik szomszéd azt mondta, úgy hagyta ott az út közepén, mint egy összetört esernyőt... Földimmel összenéztünk, nem értettük pontosan a szomszéd hasonlatát... Bár végzett volna vele, mondta váratlanul, kemény, rezzenetlen arccal az ezermester. Földimmel megszeppentünk. A fiút benn tartották. Álltam ott a mocsár közepén. Képtelen voltam mozdulni. Már feljöttek a csillagok, belepotyogtak a mocsárba, de nem tudtam kihúzni a lábamat a sárból, mert örületemben beleszaladhattam a mocsárba. Éjfél körül vaddisznók csörtettek el melletttem, megnéztek, talán fának vélték, továbbcsörtettek új birodalmukban... Ma lesz a tárgyalása, majd megint megyek érte, mint mentem volt a frontra, Horvátországba. Az asszony a kórházban van. Reggel telefonált, de lecsaptam a kagylót. Miért nem válik el kend, bassza meg?!, kérdezte dühösen földim. Lássá, én már a másodikkal élek. Az első azt mondta, a vonat elé veti magát, ha ott hagyom, de nem vetette, eszébe se jutott elébe vetni... Hogy felezzem el a házat?!, kérdezte az öreg, egész életemet beleépítettem, ismerem, képes lenne még a műhelyemet is megfeleztetni, vagy amilyen rafinált, elvetetni az egészet. Akármilyen megoldást próbáltunk javasolni, pszichológust etc., a fegyverkovács csak rázta a fejét. Egyértelműen látszott, vérszagot fogott. Folytatni akarja fia munkáját. Igen, egyértelműnek tűnt, immár nemcsak megszeppentünk, meg is rettentünk földimmel, a kőművesmesterrel, igen, erre nem voltunk felkészülve ott a küszöbön, s akkor éreztem, valóban átváltozik, áttűnik a küszöb, utoléri a nevét, amelyet, csak most éreztem meg, valójában felelőtlenül, majdhogynem játékból adtam volt neki: végezni akar vele. Szerinte nincs más megoldás.

8 Miłosz Czesław írta naplójában, a számomra olyannyira fontos *Vadász évtében* (amelyben különben, más vonatkozásban is, minden könyvek közül

legszebben szól a színházról), hogy szerinte egyedül Woytilla játszhatta volna el, testesíthette volna meg Shakespeare királyfiguráit... És akkor, ott a küszöbről nézve az előttünk hadonászó, mint valami ősi hangszer, pattanásig feszített inakkal húrozott testű, mindig borostás, kék szemű fegyverkovácsot, először láttam szemtől szemben egy görög tragédia hőseit, még jó, hogy nem szaladtam el üvöltve...

Ma, felszerelve a vízcsep újraöntetett kagylóját, elmentek a mesterek. Igaz, csak egy utcával pakoltak tovább, a fiam teraszát rakják ugyanis újra a régi, valamiért felszedett, feltört fekete, vörös és szürke betonlapokkal. Üres a ház. Egész nap a Pompeji színházban gubbasztottam. Néztem a magnóliát. Épp elvirágozott. Lassan kezd képződni a lomb sátra. Városkánkban majd minden házban van magnólia. Talán ez a legjellemzőbb rá. Nyár elején legalábbis, a fürdői szezon beindulása előtti pillanatban. Még üres a városka. És a virágzó fák fortissimóiban lobognak magukban. És ez a csodálatos, hogy a fák nem a házak előtt vannak, sejlének, látszanak, de nincsenek a házak elé ültetve, a szépség afféle belső oltárai.

A kutyák is örülnek az új küszöbnek. Így többet vagyunk kint, velük. Nyugodtan heverésznek a lábunk alatt. Nusika, a fekete féltacsi már őszül, Pityke, a vizsla izmosabb, mint valaha, ha nem vagyunk itthon, ólja horganyozott pléhvel vont tetejéről egyből átugorja a kerítést, sorba látogatja a kávéházakat, ismerősöket, a valaha is nálunk dolgozott munkásokat, mestereket, akiket ő is mindig nagyon megszeret, akikhez aztán ő is ragaszkodik.

Az igazság az, valóban nagy hatást tett rám a két mester. Földim (az ő édesapja tartotta Ó-Kanizsán, a Kálvária mögött a bikaistállót, tehát gyerekkorom egyik titokzatos helyén éltek, emlékszem, egyszer kisgyerekkoromban belestem oda, abba a nagy hodályba, s hihetetlen, de akárha már akkor láttam volna katalán festő barátom másik fontos palermói oltárképét, azt, amelyen nagy állatok, lovak vannak felfeszítve, ami többszörösen is különös, hiszen fenn ismét azt akartam mondani, hogy hát ez sem tartozik ide, s lám, mennyire hogy ide tartozik, hiszen az az elhagyott, nagy palermói templom immár kezd olyan fontos lenni számomra, mint gyerekkorom temploma, s megdöbbenő módon, a belseje, akárha egy pogány dolog, jöllehet még véletlenül sem az, éppen a bikaistálló belsejével azonos), aki Tiranáról mesélt végtelen, ama hatalmas fügefafa után sóvárog, az este ismét elővettem néhány albán berakót, sokáig bélyegeztem, miközben a hatalmas fügefafa illatát, a fügepálinka ízét is mind intenzíven éreztem, végül olyannyira már, hogy szinte lerészegedtem tőle... Valamint a szikár kis fegyverkovács, ezermester, aki észbontó leleményességgel készített magának egy rövid csövű puskát, s most, amikor még be lehetett jelenteni a háborúból maradt fegyvereket, bejelentette, engedélyt is kapott rá, a kis, szikár fegyverkovács, lobogó kék tűzzel a szemében, amint vadlesen lapul valahol Bánátban, mert vadászni oda jár, ismer minden bokrot, fát, ligetet, ismeri az őzek, de a vadőrök járását is... Bizony, hiányozni fognak.

Szeretek rossz gúnyában, rossz papucsomban mászkálni ide-oda az utcákon, mint ahogy régen szülővárosomban, mászkáltak az emberek. Szeretem áttolni a talicskát fiamékhoz. Hogy vigyek, vagy hozzak valamit. Fehér, dunai homokot, túlétgett téglát, sódert, közben olykor megállok, kiszedek néhány szép kavicsot, hogy aztán kipakoljam őket zsebemből a küszöbön. Megyek nézni, mint egy sakkjátszmát, amelyben egyszerre alakul a tábla és a játszma, nézni a teraszt, amit téglával még majd körül is szegnek, s két lépcsőt is építenek hozzá, oldalt egy kicsit, középen pedig egy nagyot, nézni a csodálatos fekvésű teraszt, amelyre melleleg szintén ráborul egy magnólia. Szeretem vinni Barnabás, városkánk utcaseprőjének hosszú, már-már végtelen létráját, pucolni az esőcsatornákból a mohát. Mondtam is neki, kár, hogy ebből nem lehet megélni. Miből?, kérdezte Barnabás. A csatornák pucolásából. Biztosan vannak emberek, akik mint drága növényi prémet, gereznát, a mohát is megvennék, mondtam, nekem vannak kis, rejtett mohakertjeim, divatba kellene hozni... Mit?, kérdezte Barnabás. A mohakerteket, mondtam, jóllehet láttam, nem érti, miféle mohakertekről beszélek, egyáltalán nem érti nyelvemet, ahogyan én sem az övét, de ez egyáltalán nem zavar bennünket, mert értünk valami mást... Ha netán találkozom a targoncás Béla bácsival, őt is végigkísérem a Nagyfenyvesen, majd vissza a Kisfenyvesen, segítek neki tobozzal telíteni targoncáját, amit egy kicsit, valójában nem is kicsit, irigylek tőle, mármint a gyanta által preparált, ragyogó targoncát meg a mesterségét. A tobozgyűjtést. Mert az is komoly mesterség, jóllehet őt egy kicsit már leírták az emberek, le, éppen a tobozgyűjtés miatt. Igen, lassan már városkánk őslakói, sőt már a menekültek is megszokták, hogy én Barnabásnak meg Béla bácsinak segédkezek, ahogy szomszédom mondja, én vagyok a figuránsuk, hiszen különben el nem tudják képzelni, mit a fenét is csinállok ebben a nagy, régi villában, az egykori arisztokraták leszármazottai is mind degenerált figurák, másfajta nem is illenének ide, mondják, noha, mondom, el nem tudják képzelni, mit is csinállok, ki is vagyok tulajdonképpen, azonkívül, hogy Pompeji filatelista... Igaz, néha látják, tele a teraszunk hangos, idegen emberekkel, hallják, ahogyan Róza, feketére festett körmei között méltóságteljesen emelgetve szipkáját, mint egy art-decós plakáton, meséli Pompeji szerelmeseknek nevezett karlócai barátaink, egy lány és két fiú (akik közül az egyik kis híján – erről persze mindig újra lobban a vita, már mint hogy mennyi is hiányzott – kasztrációt hajtott végre magán) életének újabb bonyodalma, vagy a Kopeczky tanító néni fia van itthon, és ő mesél nagyhangon franciaországi meg hát hawaii dolgokról, mert unokaöccse, a nagy tehetségű, nagy ígéretű pianista, ott él, igazgyöngy-kereskedelemmel foglalkozik, foglalkozott, ugyanis szeptember 11-e az igazgyöngy-kereskedelemnek is befuccsolt, erről apjával, a neves humoristával is váltottam szót (álltunk az utcán, benn, Szabadkán, s az igazgyöngy-kereskedelem problémáit taglaltuk, valóban akárha két költő, jóllehet mi valós és nem képletes

gyöngyökről beszéltünk, valós és nem képletes gyöngyöket szórtunk a disznók elé, nem, akkor sem, ha fia, immár apja halála után, minden jel szerint éppen az irodalomban fog igazán kiteljesedni, mint mondják, nemrég nyert egy jelíges pályázaton novellájával), de a városka életébe való behelyezésünkön ez az olykor mutatkozó hangos, színes társaság sem segít többet, mint Barnabás és Béla bácsi melletti segédkezésem, igen, ez egyértelmű immár, engem ebben a fürdővároskában, mint az ő figuránsukat ismernek. Nem tudom, ki nevezett először e kicsit lökött figurák figuránsának, de ez valahogy rajtam maradt: figuráns. Egy kis, a Balkán-félsziget felé csúszó fürdőváros lumpenjei, infaustusai között, a figuráns... Tehát, hogy egy-két szó erejéig még folytassam a fent elejtett megjegyzéseket, akkor valójában itt, most a figuráns beszél. Mondjuk, akár folytathatná is az üvegfüjás és az igazgyöngy közötti lehetséges összefüggések témáját, különös tekintettel az üvegfüjók és a gyöngyhalászok tüdejére...

Hajnalonta, miközben kapkodom magamra gúnyámat, azt veszem észre, igyekszem úgy öltözni, ahogyan egy figuránshoz illik, ahogy egy figuránsnak öltöznie kell, jóllehet pontosan nem tudom, hogyan is kell egy figuránsnak öltöznie, de sejtem, s hát igyekszem valamiféleképpen hasonulni Barnabáshoz és Béla bácsihoz, ahogyan, jól emlékszem, gyerekkorom asztalos- és cipészinasai is ugyanúgy öltözködtek, ugyanolyan foltozott, csirizes nadrágban, fényesre kopott kacabájban jártak, mint a mestereik. Visszük a végtelen létrát, tenyeremen viszek, titkos, kiegészített helyeimre implantáljam, titkos helyeimet gyógyítsam, nagy darab mohákat, húzom a gyantásan ragyogó targoncát, akárha az ég felé...

Aztán megint üldögélek soká az új küszöbön. Büszkeséggel tölt el. Olyan érzés ez, mint amikor új színházat épít az ember. Japánban részt vettem egy új színház, egy új szentély építésében, meg hát szülővárosomban is kísérem az új színház, szentély építését...

Igaz, nemcsak az új lépcsőn landolok, olykor a Homokvár régi, századfordulón épült küszöbjein is megpihenek, ott feledkezem soká. Leginkább a konyha küszöbén, amely a legnagyobb, amelyen gyakran játszanak is színházat unokáim, a három nővérke meg a fiúk, akik valóban, akárha valami keleti színházban, szintén magas sarkú női cipőket vesznek a lábukra, s én rettegek, alázuhannak a fordított amfiteátrumban. Különös, tűnődöm most, még Tanaka, a nagy japán butó művész is üldögélt már teraszunk déli küszöbén, le is fényképezkedtünk vele Döbrei Dénes, Heni és unokáink társaságában (az ő művésztelepén, ahol annak az új színháznak az építésében magam is részt vettem, van egy gödörszínház, egy 3×3-as valódi gödör, amelyben a színészek, leginkább magamagával, a magában hordott farkassal, vadmajommal, antiloppal kell megküzdenie, valamint van egy bambuszsínház is, de a csirkeólak között is tartanak előadásokat, és nem utolsósorban a teaföldeken, sőt egy vízzel elöntött rizsföldön is, amelyet vízi színháznak neveznek, s Ta-

naka éppen ott tartja legnagyobb előadásait, hogyan térdig vízben megérkezik a háborúból, hátizsákjában egy nehéz kővel, ami állandóan hátára rántja, mint egy bogarat), igen, utoljára ott, a küszöbünkön is fényképezkedtünk vele, a nagy művésszel, igaz, akkor még nem neveztem küszöbeinket színháznak, Pompeji színháznak, de ahogy mostanában előkerestem azt a fotót, láttam, Tanaka, hiszen ő választotta a küszöböt, ő mondta, hogy oda ülünk, valamit megsejtett a dologból, a dolog színházvoltából, annál is inkább, mivel, ha nem tévedek, ifjúkorában csinált is egy előadást az egyik japán vulkán peremén...

Kutyaszart szedtem, visszarúgtam a szomszédból átrepült drága labdát, megvizsgáltam, hogyan fejlődik az egyik, immár másodszor átültetett bolgár dió, még bonszai lesz belőle, majd egy új madarat kezdtem követni éppen a kertben, a szelídgesztenyéről röppent föl, gyorsan elrejtőzve előlem magas nyárfaligetünkben, hiába próbáltam utánaalopakodni. A feketerigók, balkáni gerlek és verebek, illetve a cinegék és tengelicék időlegesebb hullámai mellett nehezen marad hely új madaraknak, olykor egy-egy vörösbegy, ökörszem, szájkó, más nemigen mutatkozik, legfeljebb vadludak, darvak, hattyúk húznak el olykor felettünk, mint háborúban ereszkedő helikopterek, jóllehet zeneileg én nem is kívánok mást, lelkemben már mélyek a feketerigók és balkáni gerlek bús, olajos melódiáinak furatai...

Valami autók vannak az utcában, mondta akkor, hazaérve, biciklijét tolvaj maga előtt a lugasban, feleségem. Biztosan a gyerekekért jöttek az óvodába, olykor egyszerre érkezik vagy tíz kocsis, mondtam. De itt vannak a tűzoltók, a mentők meg a rendőrök is, mondta. Nem értettem, hiszen a mi utcánk egy zsákutca, egyik végén a borpince (*Palicsi rizling, Cigány báró*) és a temető, másik végén pedig egy kereszt meg a vasút zárja, nincs igazi autóforgalma.

Itt vannak szemben az almás bácsiéknál, tette hozzá. Az almás bácsiéknál?, szóltam utána. Az almás bácsiéknál (akit mi olykor Almási bácsinak nevezünk), mondta már bentről. Kilestem a kerítés fátyolsövénye fölött. Valóban, künn jobbra egy nagy, vörös tűzoltóautó villogott. Füst után kémleltem, a tűz ropogását füleltem, de nem láttam, nem hallottam semmit, csak a kisbaglyok nyávogását fentről, a magas feketefenyőkről. Ha tűzoltókocsit látok, mindig összeszorul a gyomrom. Akinek egyszer leégett a háza, az, igen, az olyan, pontosan olyan, mint én...

Néztem a rendőrautókat, a mentőkocsit, amely szintén villogott, teljesen megváltoztatva, irreálissá téve utcánkat. Majd bementem feleségem után a házba. A kutyáknak főzi a gegát, mert néhány nap múlva elutazunk. Hallottál valamit?, kérdeztem. Terikével, az almás bácsi testvérének a feleségével beszélgettem, mondta. Ott találták őket... Kiket?! Az almás bácsit meg a feleségét. Az almás bácsit meg a feleségét?, kérdeztem ijedten, gyáván, igen, valamiféle gyávaság tört rám hirtelen, a gyávaság egy eddig általam egyáltalán nem ismert formája, kérdéseimmel valójában nagy igyekezettel próbáltam

elodázni, eltolni magamtól a választ, afféle pajzsként használva kérdéseimet, hiszen más védekezési módom nem volt.

Az almás bácsi meg a felesége ugyanis, a szelíd, szorgalmas emberek mintaképei voltak az utcánkban, egész Palicsfürdőn. Egy árnyalattal különböztek a szőlősgazdáktól, borászoktól, akik értelmiségieknek, sőt alkímikusoknak tűntek hozzájuk képest, ám ugyanakkor vékonyabbaknak, törekenyebbeknek, hogy úgy mondjam, dekadensebbeknek is. Almával foglalkoztak itt, a határban, a homokon. Kizárólag almával. Most is éppen új gyümölcsöst telepítettek. A minap láttuk is őket az autóból, térdig a homokban, akkor mondta a feleségem, hogy új gyümölcsöst telepítenek. Az volt az érzésem, azt vizionáltam, mind jobban beássák magukat a homokba, egy napon, tűnődtem, magukat fogják elültetni, netán, tűnődtem tovább, mert megsejtettek valamit az örökkévalóságról. Annak, hogy új gyümölcsöst, almást telepítettek, természetesen nagyon örültem, mert ez azt jelentette, immár értékesíteni tudják a termést. Hallottam, a termelők összefogtak, közös hűtőházat építettek. És akkor nincsenek immár teljesen kiszolgáltatva a határsávbán nyüzsgő, martalócokból, lókötből lett üzletembereknek. Szerettünk menni almát venni hozzájuk. Olykor talicskával toltam haza a teli ládákat. Volt, amikor nem kellett rögtön visszavinni a ládákat. Csak majd tavasszal kaptam észbe, itt az ideje visszavinni az almásládákat. Szerettem szállítani, éppen úgy, mint a létrát meg a tobozt, az üres ládákat. Szülővárosomban nagy ládagyár van, volt itt Királyhalom előtt is egy ládagyár, a PÖRÖS, mindig különös figyelemmel kísértem a munkáját, olykor meg is látogattam őket, mert kutyaólat és századfordulós mintájú, nehéz kerti padokat, asztalokat is csináltak, kutyaólat, kerti padot vettünk ilyenkor, magunknak meg ajándékba is, de engem tulajdonképpen, majdhogynem titokban, a gyümölcsösláda gyártása érdekelt, a hússzín finom göngyöleg maga, az új pillekönnyű szerkezet... Le tudtam volna térdelni egy új gyümölcsösláda, egy először megszedett új gyümölcsösláda előtt meg különösen... Tegnap is kint dolgoztak. Ki kellett használni a jó időt. Noha a felhők megállás nélkül göngyölödtek fölöttünk, nemegyszer ki is, le is szakadva.

Ebédre ugrottak haza autóval, mondta a feleségem már ismét az udvaron, ugyanis kitette a kutyaeledelt húlni a kerítés gyertyánfánk gyökerei által megdöntött oszlopára. Majd később az egyik munkásuk is jött utánuk biciklivel. Az ebéd már ki volt szedve, a leves ott gőzölgött az asztalon. De egyikük sem volt benn a házban. Láttam, a lavórban megmosták a kezüket. A törülközőn ott sötétlettek vastag ujjai nyomai. Keresni kezdte őket. Benézett a kamrákba. Garázsba. Kiabált. Átment a szomszédba, az almás bácsi testvéréhez. Azok is valahonnan Bánátból költöztek ide. Nem voltak gyerekeik, azért azt szerették volna, ha egymás mellett élnek. Kivárták, amíg eladó lett a szomszéd kis ház, amelyet mellesleg egy ideig a fiamék béreltek, tehát jól ismertem. Olyanok voltak, mint az ikrek. Ikek, akik csak a munkát

ismerték. A homokkal, a fákkal, az almával való munkát. Meg vasárnap elmentek a misére. Mondta a Terike, hogy az előbb volt itt a Rúzsza, átszaladt orvosságért. Mondtam neki, ahogy elloholt mellettem, mesélte a Terike, ott a nitroglicerint a kredencfiókban. A Terike férje többször tett a nyelve alá nitroglicerint, jöllehet fiatalabb volt. Igaz, már mind a ketten ott voltak hatvan körül. Olykor simogatták mellkasuk bal felét. De sosem panaszkodtak. A Rúzsza beszaladt, hallotta, ahogy kihúzza a kredencfiókat, majd eltűnt, elloholt mellette, miközben ő a kutyát kötötte meg éppen, kiszökik, és megugatja az óvodásokat. Férje a kamrában motozott, ládákat drótozott minden bizonytal, kérdezte, ki volt az, mondtam, a Rúzsza volt itt orvosságért.

És a munkásuk, akivel együtt katonáskodtak, többé sosem váltak el, jött ő is családotul Palicsra, addig forgolódott maga körül az udvaron, míg le nem talált nézni a szerelőaknába. És megpillantotta őket. Hol?! Ott a szerelőakna fenekén. A szerelőakna fenekén? Ott, mondta a feleségem, érzékeltetve velem, zavarom a sok semmis kérdéssel, ahogy a férfi arccal lefelé, az asszony pedig arccal fölfelé úszkál a talajvízen.

Nem jött ki hang a torkán, csak átszaladt a szomszédba, és megfogta az asszony kezét. Kicsoda?, kérdeztem. A munkás, mondta a feleségem. És húzta. Aztán szaladt az almás bácsi öccse is. Álltak hárman az akna fölött. Azok meg ketten lenn úszkáltak. Akkora a talajvíz?, kérdeztem. Azt mondta a Terike, hogy térdig érő, vagy kicsit tán már annál is följebb jött... Immár a mi pincénket is veszélyeztetni kezdte a talajvíz, noha mennyezetéig érő betonteknőben van, tizenöt év után először szivárogni kezdett egy-két helyen, pontosan tudtam tehát, hogyan emelkedik, hol tart az utcánkban, azt is pontosan, egzaktul szinte tehát, meddig jöhetett fel az ő aknájukban...

Hívták a mentőket. Mert hirtelen le sem tudtak menni az aknába. Ugyanis a létra, az a kis, vacak létra, látszott, összetört az asszony alatt. Másikat meg hirtelen nem találtak. A rendőrök azonnal megérkeztek. Nem engedték, hogy bántsák őket. Kérdezték, ki volt még rajtuk kívül a házban. A munkás azt mondta, ő. Csak ő. Amikor a mentők és a tűzoltók kiemelték az asszonyt, a nitroglicerint még ott volt a markában. Alig tudták szétfeszíteni. A létra, az a kis vacak létra ahogy összetört alatta, belevághatta a tarkóját a betonba, és arccal a vízbe bukott. Az ember, az almás bácsi (akit mi olykor Almási bácsinak nevezünk), minden bizonytal beállt a garázsba, kipakolt, hazahozta az ásókat, lapátokat, hogy kicsit kikalapálja, beékelje őket, bement a konyhába, megmosta a kezét, látta, az asszony már meri a levest, de melege lett, kis rosszullet környékezte, majd hirtelen a küszöbön már nagyobb rosszullet fogta el, mintha valaki a torkát fojtogatná, mellkasát akarná bezúzni, az udvarra tántorgott, szólt az asszonynak, aki éppen befejezte a leves hármuknak való elosztását, mert a munkásuk is velük evett, hozzon nitroglicerint. Az asszony átszaladt a Terihez, akinek nagyobb érzéke volt a gyógyszerekhez, ismerte a gyógyszerészt, akit különben én is ismerem, alattam járt a gimnáz-

ziumban, sokszor nevetgélünk együtt nála a szomszédasszonnyal, meg még néhány helyi náthás, illetve orvosságfüggő emberrel. Közben a férfi megtántorodott, és belerepült az aknába. Lehet, már holtan zuhant alá nagyot csattanva. Látszott az udvar betonján, furcsa térképet képezett, amelyet éppen megvilágított az egyik felhő mögül előbukkanó nap, egészen fölcsapta a vizet, föl szinte a konyha faláig. Ha tíz centiméter hiányzott mindössze a friss vízfolt és a kávébarnával elhúzott konyhafal között.

Testvére benn van az udvarban a rendőrökkel. Hosszasan helyszíneltek. És ez még napokig el fog tartani. Mindent lezártak. Terike ott áll a kapuban. Nem mer ismét beljebb menni. A munkás?, kérdeztem. A munkást nem láttam. A rendőrök azt mondták, mondta Terike, minden lehetséges. Majd nekünk is be kell menni kihallgatásra, mondta. Egy járókelő azt mondta, ilyenkor mindenki gyanús. Egy másik meg azt, hogy ezeknek az almásoknak tömérdek pénze van. Mindig panaszkodnak, de az alma: arany. Egy harmadik meg azt, hogy nincs kizárva, sosem fogják megtudni, valójában mi is történt. A falu bolondja pedig, aki különben is a ház előtt jár el naponta négyszer (délelőtt a városba megy, délután a tóhoz), a járókelőknek ezeket a megjegyzéseit máris jócskán összezavarta, sietett szétkürtölni, minden alkalommal hozzájuk téve azt is, hogy ő nem akar meghalni...

Én tudtam, azonnal tudtam, azért olyan vacogtató az eset, mint egy Poe-novella, mint egy hollywoodi horror, mert nem történt semmi. Illetve nincs semmi a dolog mögött. Csak az a déli nyugalom. A csupasz udvar. Ahol egy fűszál sem maradhatott, az ide-oda rakosgatott, ide-oda huzigált ládáktól. A csupasz, szinte fényesre csiszolt udvar. Csak az a nagy, nedves folt az akna körül. Csak azok a párolgó levesestányérok meg az a fehér törülköző a lavór fölött, a székek karfáján, vastag ujjak sötét nyomaival... Nincs semmi. Csak a kitárt ajtajú, üres almatároló kamrák. Egy átlósan elhelyezett, már senki sem tudja megmondani, miért került éppen úgy oda, üres almásláda pilleszerkezete. Nincs semmi, csak az almák. És ez immár vacogtatóbb, mint Poe, mint a hollywoodi horror. Tiszta, mint egy görög tragédia, amelyben immár a tragédia képlete sem szükségeltetik. Az a borzalma. Az a hiány az iszonyata.

Ha jöttem a városból, mondtam, vagy már ott, átkelve a síneken, vagy a keresztnél, vagy Barnabás villája után, mindig átmentem a túloldalra, hogy az almás ház előtt haladjak el. Szippantsak egyet. Egy mélyet.

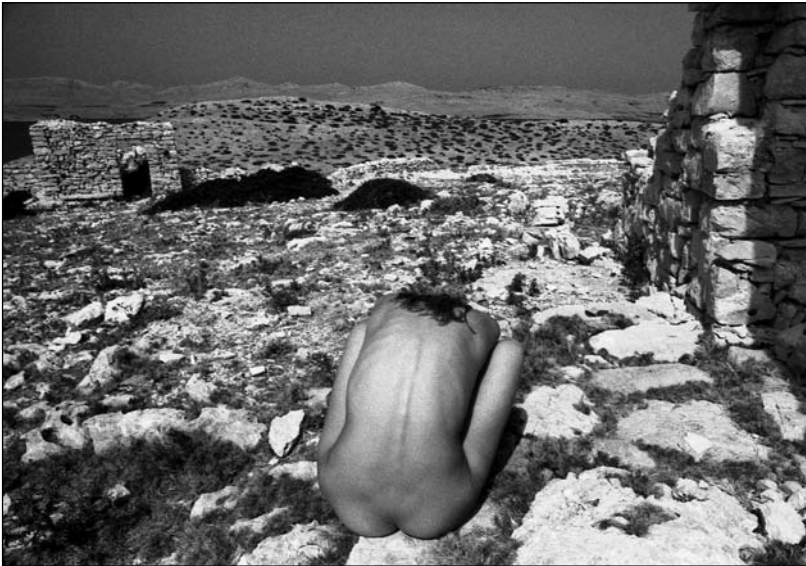
Leültünk az új küszöbre feleségemmel. Bámultunk magunk elé.

Egyszer, egy pesti barátommal sétálva hazafelé a tóról, elhaladva az almás ház előtt, beköszönve az almás bácsinak (akit mi olykor Almási bácsinak nevezünk), egy-két szót váltva is tán vele, azt mondtam, ez a kemény, magános, a létbe belevastagodó, mindent el-, kitaszító, magának való ember annyira megszállottja az almának, olyan mániákusan viszonyul az almához, olyan keményen markolja őket – mutattam, hogyan markolja, nem úgy, mint mi, ha megkívánjuk, ha éhesen, mohón utánkapunk, és úgy sem, mint a labdát,

hanem csak a felét –, ha ládát rak nekem, s olykor egyet-egyet nadrágjához dörgölve felmutat, olyan keményen markolja, éppen olyan keményen, mint Cézanne. Akkor az udvar is tele volt, az akna nem is látszott, tele vadonatúj almásládaival. Holnap kezdődik az almaszüret, mondtam akkor barátomnak, Anna napján meg majd megyünk az almabálba...

A minap volt valami a levegőben, mondja már a harmadik ember. Noha sejttem, mit akar mondani, ilyenkor mindig felnézek az égre. És bölintok, mert én is éreztem. Akárha valami negatív Istent. Mások a vízről beszélnek, arról, hogy ilyen sokáig fönn van, fönn és künn a folyók, fönn és künn a talajvizek. És bölintok, jóllehet nem hittem volna, hogy itt e kis, akárha eltűnni készülő tavak között még majd a víztől kell rettegnem, a víz elől kell menekülnöm, mint nagy folyók, vad tengerek partján. Igen, a vízben is láttam tükröződni azt a valamit, amit, jobb híján, negatív Istennek találtam nevezni, nem kis bátorsággal, hisz immár mind ritkábban merem számra venni nevét, itt ezen az új küszöbön is igyekszem alázatosnak és együgyűnek, a még nálam is együgyűbb infaustusok figuránsának maradni. Bámulni üresen magam elé. Bámulni üresen magam elé, a küszöbről. Bámulni a Pompeji színház láva alól kiásott porondját. Ahonnan már az az összetört esernyő, az az összetört, vacak kis létraszerű tákolmány is eltűnt.

Krems, 2006. június

16 *Lennert Géza: Torzó*

Jan Berger hazatér

Jan Berger és Fegyva, az operatőr, a bajor televízióknak készítettek riportfilmet az önállósult Montenegróról. Horvátországon keresztül utaztak le délre. A csomagtartó tartalma miatt nem kellett aggódniuk, a sajtóigazolvány minden kaput megnyitott előttük. Jan Berger, a délszláv irodalom alapos ismerője, először járt a volt Jugoszlávia területén. Késő estig forgattak, a tenger mellett élő hatalmas szúnyogok csípései égő duzzanatokat okoztak Berger lábszárán és alkarján. A szálloda előtt Fegyva, aki a kelletnél kissé több *Vranac* nevű vörösbort fogyasztott, egy rossz parkolási manőver és egy hirtelen kormányrántás következtében megütötte az autó orrát, és behorpasztotta a kocsijobboldorsó sárvédőjét. Az ütés következtében elmozdult néhány millimétert a motor, emiatt a váltó furcsa hangokat hallatott, és csak a második és negyedik fokozatba lehetett kapcsolni. Ez kissé körülményessé tette a vezérést, de úgy döntöttek, hogy majd otthon viszik szervizbe a kocsit.

Visszafelé Szerbián keresztül utaztak a magyar határ felé, felvételeket készítettek Jan Berger következő munkájához. Fegyva, az ukrán származású, rasztahajat viselő operatőr, aki korábban a *National Geographic* kamerájával kétszer volt az *Év operátőre*, ráértett Berger stílusára, lassú kameramozgatással dolgozott, kimerevített képeket készített, melyeken csak egy apró részletből derül ki, hogy nem fényképek. Bekerült a filmbe egy nem tervezett jelenet is. A szerbiai hegyekben találkoztak egy jó kedélyű öregemberrel, aki elkészítette a saját koporsóját. Berger is kipróbálta, testesebb embernek is kényelmes lett volna.

A *Kamen Verlag* kiadónál nemrégiben fejeződött be egy kiadvány összeállítása a második világháború után kitelepített németekről. A kiadvány egyik szerkesztője Jan Berger volt. A Berger családnak is része volt a száműzetésben, 1944-ben pakolták őket vonatra a Vajdaság területén található Seekitsch faluból.

Bergert a nagyszülei nevelték fel. A nagyanyja családja a horvát tengerpartról származott, a kis Jant is megtanította a horvát nyelv dalmáciai dialektusára, melynek olyan a hangzása, mintha beszéd közben mézet szopogatnánk. Nagypja külön figura volt, irtózott a kisfiúktól és az öregasszonyoktól, de nem is hiányzott neki felesége és unokája társasága sem. Emellett örökölte az ő nagyapáinak dühét, akiket a Rajna mentéről telepítettek a Vajdaságba. A második világháború alatt a Volksbund tagja volt. Gyűlölte azt a rezsimet, amely miatt a családnak el kellett hagynia otthonát, nem meglepő, hogy az emigrációban támogatta a németországi horvátok titkos szervezeteit.

Az országot átszelve Berger mindenhol logikátlanságokat, ésszerűtlen gazdaságot figyelt meg, pazarlást, mintha nem hálálnák meg a Földnek, hogy ilyen szép helyen élhetnek. Késő délután érkeztek meg. A táj egyhangúságát csak az a dombvonulat törte meg, amelyet beterített a két falu, Seekitsch, mai nevén Szeghegy és Kishegyes. Berger a Seekitsch szót ízlelgette. Felfedezte benne az utalást a Pannon-tengerre, melynek eltűnése után jött létre ez a fennsík.

A Berger család régi otthona a falu szélén, egy meredélyen állt, széles gangja előtt terült el a hatalmas, óceánfenékre emlékeztető vajdasági síkság, olyan volt, mint egy sakktábla, melyen a zöldellő búzamezők és a cukorrépa-földek barna foltjai alkotják a négyzeteket. A lágyan hullamzó dombvonulatot vékonyan szelte át egy folyócska kék szalagja. Egy Mile Popivoda nevű ember lakott a házban, a falu előljárója, akinek tömött fekete bajsza és tisztelget keltő pocakja volt. Ügyes üzletember volt, patikája a falu központjában működött, az egykori Hoffmann házban. Három gyereke és szép felesége volt. A házat a nagypjától örökölte, aki visszaköltözött Montenegróba.

Mile Popivoda és a felesége nem sokat hallott a vészes időkről, annyit tudtak mesélni, hogy a házakat teljesen felszerelve, mintás borpincékkel, gazdasági udvarral kapták 1946 nyarán. A szerszámokat kék jelzéssel látták el a partizánok, hogy a szomszéd falu magyarjai ne tudjanak lopni belőle. A régiek nehezen szoktak bele a síksági életbe. A Montenegróban zajló privatizáció során mindenki visszakapta régi földjét, a legtöbben egy nagyváros szegény részéből jöttek, ahol azóta lakótelepek épültek, sok öreg visszaköltözött.

Mile Popivoda felajánlotta a segítségét a német tévéstábnak, szállást szerzett számukra a hegyesi Vadászotthonban, valamint rendelkezett a helyi művelődési egyesület drámacsoportjának fellépéséről.

Másnap reggel a recsegő váltóval küszködve Berger bejárta a szomszéd falut, Kishegyest. Lassan, békésen autózott a kanyargós utcákon, melyeknek csaknem mindegyike szelte a hínáros folyócskát, arra utalva, hogy a település kialakulása szorosan kötődött a folyó két partján található termékeny talajhoz. Ma már inkább átok, mint áldás a pöcegödörszagú víz mellett élni, gon-

dolta Berger. A templom háta mögött, egy vizelettől bűzlő apró park mellett megtalálta a falu piacterét. A dalmáciai útja során látott falvakra gondolt, melyeknek a *piazza*, a *forum* volt a szíve, mindig itt találkozott a legérdekesebb helyekkel, akiket Berger szívesen nevezett magában *öslakosoknak*. A kishegyési piacteret téglával burkolták le, három sorban betonasztalok álltak, melyek most üresen, piszkosan várták a heti piacnapot. A piactér egyik oldalán egy boltot látott, előtte néhány dús lombozatú hársfával, melyek árnyékában egy kalapos férfi ült sörét iszogatva. A látvány békés, majdhogynem idilli volt. Berger óvatosan leállította az autót, odabiccentett a kalaposnak, bement a boltba, vásárolt két sört, majd az egyiket odanyújtva a kalaposnak, maga is az árnyékba telepedett.

– Miért ilyen piszkos ez a kis folyó? – kérdezte Berger.

– A szomszéd városban van egy dögfeldolgozó üzem, ott kerül bele a rohadt, gyilkos csatornalé – mondta a kalapos.

– Maga szerint mit lehetne tenni? – kérdezett újra Berger. – Nem próbálták meg bezáratni?

– Ki tudja, milyen érdekek vannak ottand – válaszolta a kalapos, az itteniek hagyományosan paranoid és átpolitizált módján. – De nekem van egy elméletem – folytatta. – Amerikai bombákat kell ráirányítani. Kinyomják, mint egy pattanást. Centi pontosan. Csak meg kell adni a koordinátákat a satellitron. Az unokaöcsém megcsinálja az interneten.

– Nem tudom, szerintem nehéz lehet bejutni az amerikai hadsereg rendszerébe – mondta Berger.

– Próbálta már? Csak annyit kell beírni egy keresőbe, hogy *USA, bomba*. Az az egy gond, hogy a kémek figyelik a rendszert, és megkeresnek, ha piszkálsz a satellitokat.

Berger hirtelen megértette, miért nem talált sem Horvátországban, sem Montenegróban, sem Szerbiában internetes kávézót. Elővette összeszorított ököl nagyságú digitális kézikameráját, és a kalaposra irányította. A továbbiakban a szomszéd falu lakóiról beszélgettek.

– Itt soha nem ért véget a háború. Ez a mi földünk volt, magyar ország volt ez az egész. Elvették tőlünk a hazánkat, azóta fokozatosan irtanak bennünket – ordított a kalapos.

Berger megpróbált a Monarchia kisebbségi törvényeiről és az elkerülhetetlen első világháborúról beszélni, mire a kalapos hirtelen dührohamban tört ki, a földhöz vágta a sörösüvegét, és állva szónokolt tovább:

– Hallott maga Trianonról?!

Ezt a szót, hogy Trianon, egyfajta áhítattal ejtette ki.

– Nézzen bele a statisztikákba, hogy mennyi magyar van itt, meg mennyi volt! Hogy elfogytunk! És tovább irtanak bennünket!

Berger jónak látta továbbállni. Óvatosan kikerülte a barna üvegcserepet, melyeket lassan, fokozatosan a kiömlő sör fehér habja lepett be.

Délben savanykás szagú töltött káposztát talált a Vadászotthon kövér háziasszonya, aki az ebéd során végig asztaluk mellett tüsténkedett. Sugárzó arccal figyelte, hogy Fegya élvezettel tömi magába az ételt, és noszogatta Bergert, hogy szedjen még, egyen, ez jó *házi koszt*, szerb specialitás. Bergerből enyhe viszolygást váltott ki a savanyú káposzta, alig várta, hogy Fegya befejezze feketekávéjának szűrőszelvényét, és útnak eredjenek. Valójában Berger is vágyott egy kávéra, de a reggel felszolgált kávé majdnem visszaköpte, még órák múlva is érezte a zaccos török kávé émelyítő utóízét, ezért inkább a kocsijában tárolt, tejpórral és cukorral kombinált nesz-kávé zacskócskák kikeverésénél maradt, de most nem akart félrevonulni, *furcsának* tűnni, inkább úgy tett, mintha eltelt volna a kiadós ebéddel.

Ebéd után Mile Popivoda irodájába mentek. A szeghegyi faluelnök karon fogta Bergert, és körbevezette az épületben, az egykori jegyző otthonában, aki ötvenéves emigráció után Svájcban halt meg, anélkül, hogy újra láthatta volna családjának egykori kúriáját. A fogadóirodában két fiatal nő ült a halvány zümmögő számítógépek előtt. A menyem és a sógorom lánya, mutatta be őket Bergernek, és így tovább: az adminisztrációs osztályon dolgozó férfi az unokatestvére volt, az adó- és kataszteri ügyeket a sógora intézte, a kommunális részleget egy másik unokatestvére irányította, a befektetési tanácsadó a felesége unokatestvérének a férje volt.

– Az egész közigazgatást a rokonság végzi? – kérdezte Berger, amikor visszatértek a faluelnök tágas irodájába, és helyet foglaltak a kényelmes bőrkarosszékekben.

– Ahol tudjuk, segítjük egymást – válaszolta a faluelnök, és büszkén hozzátette: – A fiam hamarosan befejezi az egyetemét. Már várja egy tanácsadói poszt, egy felügyelői állás. Meg persze – kacsintott Bergerre – ott van a bizottsági tagság is.

Megérkezett Berger riportalanya, akivel még németországi irodájából beszélt meg találkozót, egy Szalmaja Muhadinovics nevű fiatalember. Szövegei alapján Berger már ismerte őt, ugyanis közölt néhány publicisztikai írást a *Kamen Verlag*-nál megjelent kötetben. Napsütéses májusi nap volt, ezért úgy döntöttek, hogy a közeli kávézó teraszán csinálják meg a riporthoz szükséges felvételeket: ahogy a fiatal író török kávé és ásványvizet rendel, cigarettára gyújt, és napilapot olvas.

– Milyen Szerbiában magyarok és szerbek között bosnyák muzulmánok lenni? – kezdte Berger a beszélgetést. A fiatalember hosszan, nyugodtan a kamerába nézett, és sajátos, furcsa hanglejtéssel belekezdett monológjába. Berger nem értette minden kifejezését, de elkapta a fiatalember ritmusát, és ütemesen bólogatott.

– Menjen ki egyszer a vasútállomásra, onnan szép a táj, meg megfigyelhet néhány érdekes dolgot. A vonat szakiskolákba szállítja a gyerekeket. Mindig

késik, nyugodtan, beletörődve várják. A góracok nem szeretik a magyarokat. Satnyák, csúnyák, mindegyik olyan nyeszlett, mintha valami genetikai visszamaradottság jellemezné őket. Felszállnak az ódivatú ruháikban és a rocker műbőr kabátjukban a vonatra, ahol már elfoglalták a helyeket a góracok. A magyarok állnak és beszélgetnek a furcsa nyelvükön, ami a góracok számára fülsértő. Oda is szólnak a magyar fiataloknak, akik félrehajtják a fejüket, úgy csinálnak, mintha nem léteznének. Különösen irritálja ezeket a délceg, déli fajta fiúkat, ha valamelyik magyar melák. Az ilyenektől még a sajátjai is elfordulnak. A góracok ütögetik a sapkáját, elgáncsolják, és nem ritka, hogy egy feldühödött górac, csak úgy, mert ott van, pofán keni ezeket a veszteseket, akik aztán véres ruhával vagy bedagadt szemmel mennek haza. A magyar lányok viszont tetszenek nekik. A magyarokat a világ minden népe a nőikről ismeri. Pedig az ő falujukban olyan szép lányok élnek, hogy olyat a magyar fiúk álmodni sem mernek. Ezek a felszegett állú, nemes arcélú, karcsú déli lányok nem ismerkednek a magyar fiúkkal. Fekete hajuk vagy a feneküket veri, vagy rövidre vágva és kifehérítve az égnek mered, attól függően, hogy milyen zenét hallgatnak. Mindig szép ruhákban járnak, melyekről a magyar lányok nem tudják, hogy hol szereztek be őket. A magyar fiúkat az a legenda izgatja, hogy a górac lányok nem hordanak bugyit a nadrág alatt. De nézni nem nagyon merik őket.

– Nincs semmi kapcsolat a magyarok és a montenegróiak, vagyis hát az ön kifejezésével éve, a góracok között? – vetette közbe Berger.

– Van, akit mind a két falu ismer és tisztel, pontosabban Bolond Jóskát és Paprika Janit, meg a számartaligájukat inkább csak ismerik. Ha Pokróc Erzsike ment végig az utcán, az emberek tisztelettel köszöntek; ha csomagot láttak kezében, félrehúzódtak. Pokróc Erzsike segített azoknak, akik nem akartak elmenni a háborúba. Csonkolt. Terazije pedig jósolni tudott. Mindenkihez eljutott az üzenete. Milan Milutinovićről mindenki tudta, hogy ügynök. Azt is tudta mindenki, hogy kettős ügynök.

– Úgy vettem ki, ön is a magyarok ellen foglalt állást – mondta Jan Berger. – Beszéltem egy magyar emberrel, ő azt mondta, hogy maguk viselnek irtóhadjáratot ellenük.

– A magyarok teljesen más vérmérsékletűek. Még a pénzzel is másként bánnak, mint a góracok. A magyarok szerint a górac megveszi a fényes cipőt, közben meg otthon nincs mit ennie. Ezek az emberek jófélék, sokat evők, keveset gondolkodók. Az üzleteiket ügyesen szervezik, bizalmatlanságon, ravasz cseleken alapulnak megállapodásaik. Nagy, tiszta házakat építenek maguknak, kizárják a világot otthonaikból. Ellenségeskednek egymással, ezzel szemben a góracok híresek összetartásukról. Bandába verődve orvul lecsapnak a szombat hajnalban hazatérőkre, és biciklilánc akad szerszámmal a veréshez. A magyarok azt tartják, hogy az aljafajta a kötekedős, mert akit

tisztelnek a falujában, nem jár máshova hőzöngni. De igaz, hogy agresszívebbek a magyaroknál. A szép lányok élvezik, ha elismerik szépségüket, de egy pillanattal tovább sem szabad odanézni, mert akkor ezek a lányok egészen közönségesen odaszólnak: *mi a picsámat bámulsz.*

Fegyva felemelte a kezét, és leállította a kamerát, szalagot kellett cserélni. Kihasználták a szünetet, és sört rendeltek.

– Nem tudni miért – folytatta Szalmaja Muhadinovics –, de az országban minden vállalatnak górac az igazgatója. Szép dialektust beszélnek, és több diplomát halmoznak össze. Évente néhány hónapot a tengerparton töltenek, az őseik vidékén, ahol a rokonaik élnek. Amíg a falujukat vastag fehér hó borítja, a szép lányok narancsot és kivit szednek a kertjükben, és a bőrük megtelik drága déli napfényvel, ami világít a bőrükből, amikor visszatérnek a tengerpartról, és újra felszállnak az iskolavonatra. A magyarok lusta, rest népségnek tartják őket. Amikor a háború után a dombok vidékére telepítették őket a tengerpart mellől, alig tudták megszokni az alföldi levegőt, az öregek fuldokoltak a portól. A földjük ugyanúgy terem, mint a magyaroké, mégis az az általános vélekedés, hogy a magyar ember jobban túrja a földet.

– Nagyon tanulságos volt a beszélgetés – köszönte meg Berger Szalmaja Muhadinovicsnak a közreműködést, aztán, mivel nem akarta, hogy németesen hűvösnek tűnjön, a kezét nyújtotta. Igazság szerint, már félórája le akarta állítani a fiatal író monológját, mert, ahogy lassan bealkonyodott, újra csipni kezdték a szűnyogok.

Még egy feladatuk volt, a kishegyesi Kultúrotthonban várt rájuk a drámaszakkör. Fegyva kiadta az instrukciókat, és szétosztotta a korabeli egyenruhákat és a valódinak tűnő fegyvereket, melyeket a müncheni színházból kölcsönöztek a riportfilmhez. A fiatalok egy része katonának öltözött: partizánnak vagy nácinak. Fegyva már kinézett egy helyszínt, egy elhagyatott templomot a falu központjában, melyet lövés okozta sebek borítottak.

Amíg a többiek forgattak, Berger a kishegyesi kocsmába ment. A pultnál délelőtti ismerősével, a kalapos fickóval találkozott. Megtudta tőle, hogy a Kultúrotthon régen zsidóiskola volt, a zsidókat elhurcolták a németek, aztán a németeket elűzték a partizánok, a második világháború után az épület az állam tulajdonába került. A falu lakosainak pénzén felújították és nagy színházteremmel bővítették, aztán pár éve megvette egy olasz befektető, fél Kishegyessel együtt. Nyilvánvaló, hogy a második világháborút meg lehetett volna spórolni, mondta a kalapos.

– Folyik a harc – folytatta a szemmel láthatólag teljesen részeg férfi. – Emlékszik még a délelőtti beszélgetésünkre? Én azt mondom, inkább legyen uránium, mint dögfeldolgozó. Az amerikaiak urániummal dúsított bombákat küldtek ránk pár éve Kosovo miatt, az uránium négy és fél milliárd év alatt bomlik fel. A legundorítóbb az, hogy a döggvár mellett van egy hatalmas

vágóhíd. Mind a kettőt ki kellene lőni. Egy tonna húshoz hét tonna gabona és huszonhárommillió liter víz szükséges.

– Miért nem írja meg az elméleteit – legyintett Berger fáradtan.

Éjszaka indultak haza. Vagy tíz perce utazhattak, amikor hirtelen a döngyár búze csapódott be az autóba, hányingert keltő, nagyon gonosz szag volt, Berger először érzett ilyet életében, először gondolt arra, hogy mi történik a mindennap fogyasztott állatok használhatatlan részeivel. Undorral csapott a levegőbe egy hangosan elhúzó szúnyog után.

– Rohadt szúnyogok! Szétszípték a bőröm. Azt hiszem, allergiás vagyok. Nézd, mekkora daganatok nőttek rajtam a csípések helyén.

Fegya nem mondott semmit.

– Szerintem a szúnyog a világ legundorítóbb lénye – folytatta Berger. – Az még rendben lenne, hogy szívja a vérünket, de miért kell neki fájdalmat okoznia, miért kell belénk fecskendeznie a méreganyagát?!

Rövid ideig mindketten hallgattak.

– A legjobb lenne, ha csak annyit mondanék a riportban, hogy az emberek úgy élnek a Föld testén, mint a szúnyogok. Szívjuk a vérét, és fájdalmat okozunk neki.

– Az olajkutak – szólalt meg Fegya. – Az olajkutak jutnak erről eszembe. Bólogatnak, újra és újra belemélyesztik fullánkjait a talajba, kipumpálják a Föld vérét. És miért? Hogy hajthassuk ezeket a dögöket – csapott a volánra, és az autó, mintha egyetértését fejezné ki, nagyot reccsent.

Lennert Géza: Kiöntésben 23

Szilveszter Szilveszter

avagy egy igazi hős születése, élete, halála és dicsőséges föltámadása
megtagadásának *hiteles* története

I.

1.

Élt egyszer, a huszadik században, éppen a legelejétől a háromnegyedéig, Európa legnagyobb falujában, a poros-boros Szabadkán, egy írástudó, akinek mindig azt és úgy kellett írnia, ahogy a szerkesztő urak vagy elvtársak megparancsolták. Mígnem végre a hatvanas évek vége felé, amikor már szabados szelek fújdogáltak, meg főnököt sem érzett a nyakában, egy kockás irkába róttá szálkás betűit, aztán átgépelte, s nagy sóhajtással odaadta feleségének, olvasásra. Az asszony átfutotta az első oldalt, kifakadt, te börtönbe akarsz jutni? Tönkre akarod tenni a családodat? – És odavágta a történet lapjait a padlóhoz, légy átkozott, ha a házból kiviszed!

Írástudónk lehajolt, szomorú szívvel összeszedte a gépelt oldalakat, kétszteni munkájának fanyar gyümölcsét. Aztán tűzbe vágta az egészet. De jó, hogy tüzek akkor mindig égnek, ha a legnagyobb szükség van rájuk: melegítésre vagy tisztításra! Áldott lélekmelengetők, égbe röpitő máglyák.

2.

Szerencsére a kockás irka ott maradt egy fiók legalján, mert többé senki nem kereste. Csak az írástudó feleségének halála után került elő, 1992. október 28-án, fia fordította ki a fiókot, hogy teljes tartalma szintén füstté legyen, de éppen jelen voltam ezen atrocitásnál, kezembe vettem a füzetet, belenéztem, s elkerem olvasásra. – Neked adom, mondta az írástudó mészáros fia, aki letért apja ösvényéről. – Azóta is áldom az Istent, hogy anyámra hallgattam, hentes lettem, és nem intellektuel. Engem többen megbecsülnek, mint apámat, mert híres minden töltelékem, de különösen az a *kulen*, amelyet én kreálok, és unikum a jaszibari májas-húsos hurkám. Ezért messze földről is

eljönnek üzletembe. S apámmal ellentétben, akit állandóan álmai nyomasztottak, én mindig nyugodtan alszom.

– Vidd csak el ezt a vacak füzetet, engem nem érdekel az ilyen örökség!

3.

Otthon kezembe veszem a szabadkai írástudó hagyatékát.

Felütöm a kockás irkát, első két lap kitépve.

Az ötödik oldalon, az első ép lapon, olvasni kezdem a grafittal rótt számkás sorokat.

4.

Városunkat szerették meglátogatni uralkodók, kormányzók, helytartók, elnökök meg mindenféle hatalmakat gyakorlók. Némelyek ilyen joga Isten kegyelméből, némelyeknek meg a népfelség akaratából fakadt. Legalábbis ezt tölcserézték az alattvalók fejébe az arra hivatottak. Az alattvalók feje mindig üres, s azt mindig fentről csurgatják tele megfelelő folyadékkal.

Történt egyszer, hogy az ország első embere látogatott el a poros-álmos városba, amelynek borissza lakóját, ha elfeledkezett volna magáról, föl-fölbresztették fölsőbb régiókból megjelent látogatók, hogy lelkesebben, serényebben öngagzassa szocializmusát; leült a nagy ember a szecessziós torony alatti zöld terembe, egy tölgyfából készült faragott székbe, meghallgatta hajbókoló, mosolyképű alattvalói összevont kurta beszámolóját, s amikor kitakarodtak a párttitkárok, az üzemek igazgatói meg más csepürágók, megkérdezte a vendéglátó városelnököt, mondd, elvtársam, él itt közöttetek egy Szilveszter Szilveszter nevű egyén?

A városelnök lélegzete elakadt. Hónapok óta készült már az ország legnagyobb fiának fogadására, és bevágott mindenféle politikai brosúrát meg a népfelszabadító háború főbb mozzanatairól is rengeteget; vagy hat tanár gyúrta, csurgatta belé a tudományt, hogy mindenről tudjon, ha éppen úgy hozná a beszéd sora, mert vendége egy világhírű győzedelmes partizánvezér, aki akkorra megjárta már Amerikát is meg a Szovjetuniót is, sőt Kínát is, és mindenütt nagy pompával fogadták, az ilyen ember csakis proletárforradalmi fennkölt tartalmakról értekezhet. A felkészítő tanárok mindent megtettek, izzadtak, szegények, de leginkább az ideg-összeroppanáshoz álltak közel, mert nem intézhették megszokott módjukon és gyakorlatuk szerint ezt a tanítást: itt a rossz osztályzatot csak a tanár kaphatta. A látogatás napját megelőzően vagy két napon át ismételtetett a városelnök, izzadt, félt, mindene remegett, mert úgy érezte, nem tud semmit. Szidta és fenyegette felkészítőit, lehülýezte őket. Azok csak hallgattak, lehajtott fejjel túrték a város első emberének pocskondiázásait. A látogatást megelőző nap estéjén a városelnök

magához rendelte mind a hat tanárt, akik azt hitték, most jön a köszönet, talán valami jutalom is, de felettébb naivak voltak. Olyan letolást kaptak, amelyet soha életükben, s a városelnök tanári képességeiket is megkérdőjelezte. Ordított rájuk, durva szavakat vagdosott fejükhez, fenyegetőzött, és nyíltan bevallotta, hogy hiába volt a rengeteg felkészülés, ő nem tud semmit. A tanárok lehajtott fejjel túrték a jégverést, s miután a városelnök buldogjával kidobatta őket, búsan botorkáltak le a lépcsőkön, el az Elzába, egy palicsi rizlingre. Szótlanul kóstolgatták a nedűt, végül a legöregebb, akinek alig volt néhány éve a nyugdíjazásig, talán ezért is nem ijedt meg annyira, mint a többiek, köhintett egyet-kettőt, s halkán megjegyezte, az ilyen szarházikat én azonnal kirostálom, menten bezúgatom, ha kell többször is, megjámborodásukig. De hát ezt a párt helyezte magas polcra, ez azt hiszi, mindent elérhet. A tudományt tanulás nélkül.

Marhaság az egész, sóhajtotta a legfiatalabb. Nem is marhaság, marhaszar. Az! Ezen csúszom el. Egy ilyen tehénlepényen! Még ő vágja az én fejemhez, hogy nem tudok semmit. Csak azért is doktorálni fogok! (Meg is tette hamarosan, aztán egyetemi tanár lett, majd az Akadémia levelező, később meg rendes tagja.) De hát ő azt sem tudja, mi az, tudományok doktora!

A harmadik, akinek cinóberes volt az orra, s diákjai pontosan tudták róla, hány liter borra regisztrálták a jókedvét, azt dűnnyögte, lópikula, cintányér, kócmadzag, hitvány bér, kösse fel magát a hülye seggfej, én meg kérek még egy litert! Kedves kollégáim, borban az igazság, borban a vigasz!

Úgy esett, hogy mindannyian hozattak szépen egy-egy kört, teljesen megnyugodtak, még meg is lapogatták egymás vállát, lapockáját búcsúzás-kor. – Gyerünk haza pihenni, holnap ki kell vezetnünk a diákokat az utak mellé, integetünk majd az államelnöknek, örüljön csak, mennyire szeretjük!

5.

Az államelnök meg forradalmi beszélgetés helyett, tudjuk, megkérddezte a városelnököt, él-e errefelé egy Szilveszter Szilveszter nevezetű honpolgár?

A városelnök az ország más részéből került ide, felmenői lojalitásából kifolyólag, nem is ismert igazán senkit a tősgyökeresek közül, csak a saját alattvalóit, javarészt szintén kolonizáltakat, akikről azt hitte, hogy szívvel-lélekkel támogatják őt, s nem tudta, hogy a háta mögött egyesek leginkább beképzelt balfasznak becézgetik. Szerencséjére egy vén pincér, akit a szállodából rendeltek ide, mert annak idején, amikor őfelsége erre járt, Sándor királynak is tányérváltója volt, tehát biztosan tudott viselkedni ilyen fennkölt helyzetekben is, meghallotta a furcsa nevet, s míg a kávé telt, a *dzszezvából*, az államelnök fülébe lehelte, a temetkezési vállalkozóra gondol, elnök úr?

26 Az államelnök megörült, nem is regisztrálta az eretnek megszólítást, megragadta a vén pincér fehér zubbonyának ujját, magához húzta. – Tudsz

róla valamit? – A vén pincér azt mondta, ismertem őt, de a felszabadulás óta nem láttam. Itt élt negyvennégy végéig, ez biztos, de azóta eltűnt. A Funerót, így hívták a vállalatát, valami N. nevű partizántiszt államosította, de azt nem tudom, hogyan zajlott az egész. – Az államelnök leültette maga mellé a vén pincért, elfordult a városelnöktől, s hallgatta a beszámolót. Lassan megtudta, hogy Szilveszter Szilveszter felesége túlélte a világegést, de, talán esztendeje már, meghalt. Fia is volt, vagy meg is van még, viszont ő még a háború előtt külföldre távozott. – Ismertem azt a fiút, tizenhárom-tizennégy éves lehetett, amikor találkoztam vele, mondta az államelnök. A vén pincérnek elfogyott a mondanivalója, zavarban volt, nem tudta, felállhat-e, neki most hoznia kéne az italt, a messze földön is híres helyi specialitást, a palicsi barackpálinkát, de csak ujjait szorongatta, mint a kislíuk, és hallgatott. A helyzetet a szálloda-igazgató oldotta meg, legcsinosabb pincérnője vitt kóstolót a palicsi barackból, s a vén pincér elé is poharat tett. (Élete végéig ezt mesélgette aztán a vén pincér, mint legnagyobb eseményt hosszú életében. – Együtt pálinkáztam Titóval! – És senki nem hitt neki.) Az államelnök viszont csak a vénemberrel koccintott, egészségünkre, kurjantotta, egyetlen hajtókára kiitta. Illett volna megdicsérni a nedűt, hogy jó, de az államelnök kirúgta maga alól a gyönyörű, faragott széket, nyolc ilyen szék állott a kerek faragott tárgyalóasztal körül, és megsimította gondosan festett haját. A kirúgott szék robajára újabb testőrök léptek a terembe, ketten az államelnök mellé álltak. – Szilveszter Szilveszterről számoljatok be nekem! – parancsolt a városelnöknek az ország első embere. Tudni akarom, mi lett vele! Ő egy igazi hős. – És elviharzott a nagy ember, a vén pincér ülve maradt, a városelnök elkésve talpra ugrott, iramodott volna a kíséret után, de a testőrök közrefogták a legendás népvézért, a város első embere a folyosóra sem léphetett ki, mert ott szorongtak a kisebb-nagyobb párttitkárok, tapsoltak meg éljeneztek.

6.

A városelnök másnap kiadta a direktívát, fedjék fel Szilveszter Szilveszter kilétét! Mindenki a titokzatos személyt kereste, még az államvédelem is, de senki sem találta. Aztán valakinek eszébe jutott a vén pincér, akit berendeltek a városelnökhöz, s ő világosította fel hallgatóságát arról, hogy Szilveszter Szilveszter a két háború között asztalos volt meg temetkezési vállalkozó, akinek cégét, a Funerót, amely a legjobb ilyenemű vállalat volt a környéken, 1945-től egy N. nevű leszerelt partizántiszt vezette. Hát ez az N. már nem élt, de tudtak róla többen, a fia meg egy helyi vállalat igazgatója volt éppen. Jött hát az ifjabb N., beszámolt a városi vezetésnek arról, hogy apja hogyan lett temetkezési vállalat vezetője. – Az előbbi tulajdonos, valami magyar, együttműködött a megszálló fasisztákkal, ezért negyvennégy novemberében a népbíróság ítélte és a mieink likvidálták, vagyonát a nép nevében konfiszkálták. Így mesélte apám.

- Mi legyen? Mit jelentsünk Belgrádba?
  - Semmit nem jelentünk, mondta az államvédelmi osztály főnöke.
- A város politikai és más vezetői szájukat sem nyitották.

7.

Pedig a tősgyökeresek közül sokan ismerték Európa legnagyobb falujában annak idején Szilveszter Szilvesztert. És a háború után is jó néhányan sokáig emlékeztek rá. Népszerű ember volt a helybeliek között, mindig tréfára kész, nem nézett le soha senkit. Inkább segített mindenkinek, ha tehetett.

8.

Az élete úgy indult, hogy a nincstelenek közt tengődik majd, míg a tündöbaj el nem takarítja. Szülei még kiskorában elhaltak, lelencke került, onnan vették ki őt Kovácsék, felnevelni. Kovácséknak egyetlen lánykájuk volt, Annácska, elkényeztetett, beteges, vézna kis teremtés, nyafogott csak egész nap. Szüléskor valami megszakadt Kovácsnéban, az orvos is, a javasasszony is azt mondták, nem lehet többet gyereke. – Báty kell ennek a lánynak, hogy megvédje, mondta Kovács úr, egy bútorasztalos az ötödik körből, hozzunk egyet a lencéből! – S elmentek az asszonnyal a lencbe, ott felsorakoztatták a bátynak való fiúkat, s a legerősebbet, Szilveszter Szilvesztert választották ki. A fiú akkor, 1904-ben, tizenkét éves volt, elvégezte éppen az elemi iskolát, inas is lehetne belőle, mondta a vörös képű nevelő Kovács úrnak. – Ügyes a fiú, jó tanuló is volt, az esze vág, mint a beretva!

Így került Szilveszter Szilveszter Kovácsékhoz, ahol bátyja lett Annácskának, aki nem szerette őt, és mindig olyan helyzetet teremtett, hogy a lányka miatt hősiünk ölre ment más fiúkkal, s bizony megesett, hogy ő húzta olykor a rövidebbet.

9.

Kovács úr mellett kitanulta az asztalosságot, 1910 őszén vándorútra indult, megjárta Budapestet, Bécsset, Prágát és Leibachot. A magyar és a bunyevác mellé megtanulta a német, a cseh és a szlovén nyelvet. Leginkább a fafaragást kedvelte, olyan stílbútorokat készített, hogy csodájára járt a világ. Már Kovács úr is emlegette tanonca ügyes kezét. Leibachban állt szakmai komisszió elé, s kiváló eredménnyel zárult műbútorasztalos vizsgája. Amikor hazatért Szabadkára, az Ipartestület asztalosmesterei gratulációval befogadták szakmabélinek, s dicsérték Kovács urat is, akiről azt mondták, jó szakember, ha már ilyen tanítványt állított maga után. Szilveszter Szilveszter ellágyult a nagy dicsérettől meg a fogadtatástól, mert övéle itthon soha senki nem foglalkozott komolyan, vándorútja előtt is lencnek számított, a tanonciskolában is, az Ipartestületben is, de főképp Kovács úréknál. Most,

hogy emberszámba vették, örömeiben megfogadta, hogy a városháza polgármesteri fogadója, a zöld terembe, stílbútort készít. De ebből nem lett semmi, mert ünnepélyes fogadalma után néhány nappal, 1914. május 25-én, éppen a huszonkettedik születésnapján, Szilveszter Szilveszter berukkolt a szabadkai nyolcvanhatosokhoz. Aztán meg Gavrilo Princip pisztolylövései nyomán leszakadt az ég erre a világra, rövid kiképzés után elvitte őket a gőzös Belgrád alá. Ott kezdte meg a vitézi életet hősünk, s folytatta Galíciában, majd a Doberdón. Nyolcszor sebesült meg, ötször súlyosan, azonban mindig szerencsésen. Sebeiből fölérősdvén napközben ki-kisétált a kórházból, meglátogatta a helyi templomokat, és restaurálta a fabútorzatot, szobrokat, oltárokat. Hat felekezet tizenkilenc papja köszönte ebbéli fáradozásait, s adtak neki mindahányan írásos köszönő- és ajánlólevelet. Megáldották, imát mondtak érte, biztosan ez segítette át minden vérzivataron, szerencsésen.

10.

Károlyi Mihály forradalma éppen Pesten találta hősünket, lábtörését gyógyították, járt már, csak kacsázva és sántikálva, mert csúnya nyílt törése volt a térd alatt. A Szabolcs utcai zsidó kórházból kijárt a Lehel útra, nézelődni. Látta a vonuló tömegeket, az angyalföldi és az újpesti prolikat és lumpeneket, hallgatta a visszatérők beszámolóit, így mindent tudott arról, mi történt az országháza előtt. De nem jutott el a tüntetésekre, nem is nagyon akart, inkább a közeli zsinagógában javításokat vállalt, ott dolgozgatott nagy szeretettel, az Aréna út és a Tüzér utca sarkán, s még nagyobb odaadással búbolgatta előbb a rabbi szolgálólányát, aztán meg a lányát is. Botrány nem történt, mert Szilveszter nagyon vigyázott a rendre, s a lányok is tudtak titkot tartani.

Egyszer a rabbi is benézett a restaurálásra. Dicsérte Szilveszter munkáját, és művésznek titulálta őt, aztán meg tele szájjal szidni kezdte Károlyi Mihályt, ki látott még ilyen hülye grófot, aki önmaga alatt vágja az ágat? Ez a degeneráltság legteteteje! – Mondott még cifrábbakat is a főtisztelendő úr, végül hősünk megelégelte a pocskondiázást, s odaszólt, rebbelében, az Úriszten házában vagyunk! – Igazad van, fiam, de meddig lesz ez az épület még szent hely? Ezek a szentségtelenek fölfordítanak mindent! Vér folyik majd Budapesten, meglásd! Fölözlatta a katonaságot ez az agyalágyult gróf, Tisza Pistát meg agyonlőtték! Mi ez, ha nem egy forradalom? A vége az lesz, hogy ránkötörnek a bocskoros oláhok!

11.

Fölözlatta a katonaságot, csak ezt értelmezte Szilveszter Szilveszter, s este hiába tartóztatta két leány is, akik ekkor mindent megtudtak a szerelmi háromszögről, de nem voltak miatta dühösesek, vagy legalábbis úgy tettek,

mintha nem haragudnának, hanem győzögették a legényt, maradjon, ne induljon sehova, hiszen kihez is menne, teljes árva. – Itt meg jól meglennénk, mondogatták bizonytalanul, mintha mégsem fogadnák el azt a bizonyos háromszöget. A rabbi egy öltönyét és köpenyét testálta Szilveszterre a zsidó lány. Kicsit papos volt, de civil volt. Rideg búcsúzó, hajnali vonat. Ceglédig. Itt szerzett leszerelő levelet, mert mindenkinek adtak, aki csak kért. Még meg is veregették a vállát, amikor megmutatta nagyezüstjét, kisezüstjét és sebesülési emlékérméit. Majd gyalog Szolnokig. A megerőltetéstől bedagadt a lába, jelentkezett a honvédkórházban. Vagy három hetet lábadozott, nem is gondolhatott arra, hogy elinduljon tovább. Éjszakánként civil ruháját őrizte a feje alatt, napközben meg kisántikált a városba, és restaurálta a református templom bejárati ajtáját, amelyet muzeális értéknek tartottak. A nagytiszteletű úr fizetségül megáldotta, és egy fuvarossal lekoszorkáltatta Hódmezővásárhelyig. Ott járt a mendemonda francia, szerb meg román katonaságról, hogy itt vannak már a szomszédságban, jaj, mi lesz velünk, jaj, istenem, istenem, édes jó istenem! Vagy egy hétig vigasztalgotott egy kétségbeesett asszonykát, aki már-már meg is nyugodott volna, ám akkor esett igazán kétségbe, mikor egy hajnalon megjelent a férje, zörgött az ablakon, eressz be, Sára, hazaérkeztem a háborúból! – Szilveszter nyugodtan szólt ki a dunyha alól, hozott Isten, bajtárs! – Még le is kezelték, kulacsból rumot is kortyoltak, csak ezután morrant a hazatérő a feleségére. Kurvázni kezdte volna, meg a haját cibálni, de Szilveszter Szilveszter leintette, ne bánts, szégyénykét, csak vigyázz rám. – Megmutatta dagadt lábát, sebhelyeit, amaz csak bámult bárgyún, nyújtogatta a nyakát, mint egy báva teknősbéka.

Vásárhelytől Szegedig gyalog, a Tiszán francia pontonosok vitték át, olasz gagyogása, amely a karszton ragadt reá, segített rajta, nem fogolytáborba zárták, hanem továbbengedték, mert azt mondta nekik, ide való, a Szabadkai úton lakik egy nagybátyja, egy asztalos. Tényleg volt ott egy asztalos, Tamás Bálint, ez állt a cégtáblán. Két francia katona a kiskapuig kísérte, s az utcán megálltak. A kutyaugatásra idős ember jött elő, tenyerét fehér bajuszába törölte, s nézte a legényt, az meg köszöntötte, s hadarva mondta, bátyám, maga most rokonom a franciák előtt, fogadjon be, meghálálom, én is asztalos vagyok, Szabadkáról. Kovács Lukácsnál tanultam, ő a nevelőapám. – Hallottam hírét, azt mondta az öreg. Kerülj beljebb!

12.

Tamás úrnál jól érezte magát a mi hősrünk, megbecsülték, mert azonnal észrevették, művésze a szakmájának. Ott töltötte a karácsonyt, az újévet, s ott is tavaszodott rá az 1919-es esztendő. Egyszer egy borbélyműhelybe hívták, a Kárász utcába, mert a velencei tükör rááját kellett restaurálni. Valami tiszt revolverrel részegen belelőtt, s a ráma ettől megsérült. Itt találkozott egy

szabadkai borbélylegénnyel, akivel azonnal szívbéli barátságot kötött, és egy magas rangú tengerésztisztal is, aki miatt meg abba kellett hagynia a restaurálást, félreállni, míg folyik a beretválás. Reggel kilenckor lépett be a főtiszt a műhelybe, mellén kitüntetései, leült a velencei tükör elé, és a szabadkai Nésits Laci, a fiatal segéd, szappanozni kezdte a képét. Laci e műhelyben tanulta ki a szakmát, férfi és női fodrász lett belőle, s ő tájékoztatta Szilvesztert, hogy most nem lehet Szabadkára menni, ott szerbek vannak, az itteniek meg azt mesélik, megalapították már a királyságukat is, és Szabadkát, Mohácsot, Baját, Pécsét meg tán Temesvárt is magukhoz csatolták. Szeged alatt van a határ.

A tükör elkészülte után is találkozgatott hősünk Nésits Lacival, s tőle tudta, hogy a tengerésztiszt, a franciák kegyeltje, elindult Budapest felé, mögötte darutollas vitézekkel, de igen csendesesen poroszkáltak Szegedről kifelé, mert a franciák kiadták nekik az *ordrét a csöndre*. Aztán Kecskeméten meg alkoholtilalom is volt, a kommünárok katonai parancsnoka vezette be, valami apatini vagy szabadkai Ervin nevű gyerek, de eddig csak egy hullarészeg alakot szedtek össze az árokpartról, ez éppen az Ervin gyerek volt, így nem lett helyszíni felkoncolás. A fél országban állítólag bent vannak a románok, Pesten gyilkolják egymást az emberek, összegezte a suttogó propaganda borbélyműhelyben lecsapódó híreit Laci. – Megmondta nekem az angyalföldi rabbi, hogy vér folyik majd a pesti utcán, emlegette föl Szilveszter Szilveszter a Tüzér utcai főtisztelendőt. De iszonyat helyett két lány szerelmes szeme révedt fel előtte.

13.

Lacival együtt indultak neki 1919 őszén a kelebiai tanyavilágnak, senkivel nem találkoztak, mintha már béke lenne. Az ég aljáról föltápaszkodott a szabadkai városháza tornya, amikor erős hang dörrent rájuk, ne tovább! Lábuk földbe gyökerezett. – Hasra! – Elvetették magukat. – Lőnének rátok, ha közelebb mennétek! Abban az akácokban egy szerb géppuskafészek van. Nem kérdeznak, lőnek. – A láthatatlan ember nemsokára előtűnt, mászott a magas szénában. Ahogy megpillantotta a két hazafelé igyekvőt, felkiáltott, Szilveszter! Én vagyok a Baka Józsi, akit pergőtűzből a hátadon vittél ki Valjevónál! Megmentetted az életem! – Mondta volna hősünk, te meg most az enyémet, ami igaz is volt, mert éppen az akácok felé tartottak. – Ládd, sánta lettem, de nem baj, túléltem. – Baka Józsi behívta őket a tanyájára, ahol egyedül élt. A tanya előtt a dűlőút mellett húzódott az elképzelt határvonal. Vagy húsz méterre a háztól. – Az a szembetanya, Halász bácsi tanyája, az már *Rácorszag*. Most. Hogy mi lesz velünk, ki tudhatja? – A szembetanya egy szőlő-gyümölcsös szélén állott, vagy húsz lépésre a dűlőúttól délre. Hallani lehetett a tyúkok kotkodálását, a disznó rőfögését.

– Majd segíték átlépni, mondta Baka Józsi. De előbb megnősülök!

Bizony úgy esett, hogy a tompai templomban áldotta meg Baka Józsit és nejét a plébános úr, a vőlegény mellett Szilveszter Szilveszter, a menyasszony mellett Nésits Laci állt. – Én pravoszláv vagyok, mondta esküvő előtt a papnak Laci. – Nem baj, fiam, mindannyian a Jóisten bárányai és Krisztus Urunk követői vagyunk. – Ilyen egyszerűen oldotta meg a nemzet- és felekezetbéli különbözőséget akkoriban a tompai plébános.

Baka Józsi tanyáján lakodalmat ültek. Józsi átkiáltott Halász bácsiéknak, lakodalom van a mi utcánkban, elvettem a Sitít Mária lányát, a Julist! Jöjjenek át, Halász bácsi! – Az öreg illemtudón előbb az akácshoz ment egy demizsonnal, ott engedélyt kapott a virtuális határ átlépésére, s feleségével meg egy demizson borral átballagtak Baka Józsihoz. Daloltak, táncoltak, hujjogattak. A szerb katonák előbújtak rejtekükből, invitálásra ők is násznéppé lettek, s folyt az ivászat, kiürült a demizson. Halász bácsi meg Nésits Laci átmentek borért, de vissza már csak Halász bácsi érkezett. A katonák semmivel sem törődtek, vigadoztak, ittak, mint a kefekötő. A végén Baka Józsi pálinkát hozott, az őrmester úrnak adta, aki ledöntött egy nagy pofával, katonái hasonlóan. Gajdolássá lett a nóta, a vitézek elheverték a diófa alatt, pedig ősz volt már, hűvös estékkel. – No, mehetünk, mondta Halász bácsi a feleségének meg Szilveszternek.

14.

Kovács úrék szeretettel fogadták hazatérő nevelt fiukat, megvan ám még az ágyad, mondta fontoskodva az öreg, aki húzta a jobb lábát, a jobb keze meg kacsaként lógott. – Szélütés, magyarázta. Másnap aztán többet is mondott hősünknek. – Tönkrementem. De nem a betegség miatt. És nem anyagilag. Annácska miatt. Összefeküdt a Szent Teréz egyik káplánjával, az meg fölcsinálta. Ments meg, fiam, mindenemet neked adom! – A leibachi kórházban olvasta Szilveszter Mikszáth Kálmán regényét, a Különös házasságot, és nevetni kezdett. – Regényfigura legyek? Igaz, nincs zsákban a macska, megmondták, hogy tele a nő, a pap meg nyugton marad, csak áldást oszt ezután. – Alszom egyet rá. – Jó, mondta Kovács úr. Hősünk elhatározása előtt, vacsorakor meg akarta nézni Annácskát, de a lány nem jött. – Hívja vacsorázni Annácskát! – kérte a legény Kovács urat, azért megnézném a menyasszonyomat. – Annácska ellenkezett, Szilveszter hallotta, hogy apja a gangon pofonokat ígér neki, ha nem igyekszik. Végre belépett a konyhába a lány, elég jól festett a lámpavilágnál. Kicsit halvány. Kicsit már telt. – Elveszem, mondta kisvártatva Szilveszter Szilveszter. De a homloka ráncba szaladt. – Tudtam, fiam, hogy számíthatok rád, örült az apa, az anya meg a kisszéken könnyezett szótlanul. Nem tudni, örömben vagy bánatában sírt-e? Asztalosné lesz a lánya, mint ő, hiába taníttatta az apácáknál, mégsem lehet belőle tisztviselő- vagy ügyvédné.

15.

Lajos atya adta őket össze a Szent Teréz-templomban, amelyből nem-sokára püspöki székesegyház lett. A káplán is sokra vitte. Annácska nem a vőlegényre, hanem Lajos káplánra mosolygott, szíve alatt ekkor mozdult először a magzat.

16.

A nászéjszaka csendben telt el, egyszer sziszegte csak Annácska férjének, utállak, mindig is utáltalak, ne közelíts hozzám! – Szilveszter Szilveszter lefeküdt az ágyba, a fal felé fordult, és elaludt. Másnap apósa átadta a hozományt, a műhelyt, csak tartsd el a lányomat meg az unokámat!

17.

Szilveszter Szilveszter először bútorkészítést vállalt volna, de a háború után, nagy szegénységben, senki sem rendelt drága bútort. Bement hát az Ipartestületbe, ahol tisztelettel fogadták, iparosnak és nem segédnek számított immár, ám igazán tisztelni akkor kezdték, amikor kijelentette, hogy nem felejtette el 1914-ben tett ígését, elkészíti a stílbútort a polgármester tárgyalójába.

Noha gyorsan elkészült a tölgybútorral, nyolc karosszék és két méter átmérőjű kerek asztal, szecessziós motívumokkal, mégis mire elkerült a városházára az ajándék, már hivatalosan is más ország alattvalója lett errefele mindenki. Az új polgármester megköszönte Szilveszter Szilveszter nemes gesztusát szülővárosa iránt, cirill betűs köszönőlevelet is adományozott hő-sünknek, s megkérdezte tőle, van-e valami olyan kívánsága, amiben egy polgármester segíthet. – Van, mondta szerényen a műbútorasztalos, temetkezési vállalkozó lennék. – A polgármester bólintott.

18.

A Funero Temetkezési Vállalat teljes körű szolgáltatást végzett, szolid áron. A legszerényebb kétlovastól a pompázatos hatlovas vonulásig. A halot-taskocsi előtt gyászhuszárok lovagoltak, zsinóros ruhában, oldalukon kard-dal. A hintó bakján két halálmadár ült, szélről, két oldalon pedig négy-négy lépdelt. Szabadka utcáin eseményt jelentettek a Funero által lebonyolított te-metési vonulások. Szilveszter Szilveszter minden olyan tényezőt mozgósítani tudott, amely emelhetne a temetés magasztosságát, kegyeletességét, pom-páját. Tűzoltózenekar, káplánok, plébánosok, pópák, nagytiszteletű urak, főtiszteleendő rabbik, később, miután megalakult a püspökség, akár maga a püspök úr is. A legforgalmasabb utakon kísérték ki az elhunytat nyughelyé-re, pontosan az örökösök kívánalmai szerint. Faragókészségét és művészetét kihasználva Szilveszter Szilveszter hamarosan díszes halálkocsit készített,

olyan hintót, hogy királyoknak sem jutott külön, s amelynek messze földön híre járt, mert barokkos díszei, angyalai szebbek voltak, mint a püspöki templom főoltárának motívumai. Az átvett asztalosüzem koporsókat gyártott immár, az egyszerű fenyőtől a diófa faragottig. A szemfedők anyagát bezdáni takácsok szőtték: különleges damasztot meg gyolcsot. Más temetkezési vállalkozók nem versenyezhettek Funero úrral, mert a nép gyorsan így keresztelel el hősünket. Presztízis lett a Funero-temetés.

19.

Szilveszter Szilveszter ritkán időzött otthon. Feleségével alig kommunikált, ám egyszer mégis megesett, hogy a világ szeme láttára, az udvar kellős közepén lekiabálta és megverte az asszonyt. Más portákon sűrűn előfordult a házastársak közötti vonzalom ilyen megnyilvánulása is, de Kovácsék portájáról soha nem hallatszott szitok, vagy hangosabb beszéd. Hősünket az hozta ki a béketűrésből, hogy felesége bepanaszolta őt a Szent Teréz plébánosánál, nem él vele házaseletet, nem is próbálkozott soha, ezzel szemben a Polikárp utcai kuplerájba járogat el esténként azokhoz a mindenféle nőkhöz. Lajos atya, aki már nem káplán volt, hanem plébános, feddő szóval várta Funero urat, s nem akart vállalni egy teljes ornátusú temetést, mondván, ilyen öltözetben, különösen a fejfedő miatt, kiröhögik őt a szájtátók. Hősünknek szinte könyörögnie kellett, külön gázsit emlegetett, szó szót követett, s a plébános úr alkudozás közben kinyögte, miért az ellenállása, kibökte, mit is mondott neki Szilveszter Szilveszterné. Szilveszter Szilveszter torkán akadt a szó, s azt találta mondani a plébános úrnak, hogy hites feleségét annak idején nem a szentlélek szállta ám meg, ezt Lajos atya is tudja, mégpedig nagyon jól. – Kísértésbe estem, fiam, az ördög elbánt velem, mondta kenetteljesen hősünknek. Azóta is vezekelem e bűnömet. Megbocsátásom jeléül elvállalom a teljes ornátust. Mennyit is ígértél? – Az ifjú férj otthoni leszámolása viszont úgy sikeredett, tudjuk, hogy szépszámú nézője, hallgatója volt az aktusnak, ám hozadéka több is, mert Annácska soha nem panaszkodott többé se papnak, se másnak; végre az anyósa is megnyugodott, s azt rebegette Kovács úrnak, alakul már jóra a lányunk házassága. Söhajtott egy nagyot, mintha nyomasztó kő hullott volna le a szívéről. Pedig Szilveszter Szilveszter az udvar közepén kiordította a féltve őrzött titkot, hogy Lajos atyának panaszkodtál, te céda, épp neki, aki jobban ismer téged, mint én! – Az asszony bömbölt, a férj meg csak kiabált, az üzletemet teszed tönkre, mi?! Az üzletet nem hagyom! – A nagy lármára följédt kocsjában a hársfa alatt szendergő Szilveszter Misike, erre hősünk ott hagyta a zokogó, eltángált asszonyt, felvette a kicsikét, dajkálni, babusgatni kezdte. Az asszony abbahagyta a sírást, feljűk fordult, és hüppögve sziszegte, rohadjatok meg mind a ketten!

Ettől a naptól kezdve Szilveszter Szilveszter magázni kezdte feleségét, és soha többé sem egy ujjal, sem rossz szóval nem illette. A feleség semmiben nem szenvedett hiányt, de pénzt azt nem kapott kézhez, egy huncut piculát sem. Szerényen élhetett, cselédlányt tarthatott, boltban limitált kontóra vásárolhatott.

20.

Történt egyszer, egy fölöttébb különös eset, egy nyár eleji vasárnap délután, a húszas évek közepén. Az egyik városszéli futballpályán, amely libalegelőre inkább hasonlított, mint sporttelepre, sorsdöntő meccsét vívta az állami támogatású Vasút FK, amelyben akkor még messzi földről betelepített hegyvidékiek rúgták a bőrt, az ellenfelük meg a hazai pályán játszó Jaszibara SC volt, amelynek játékosai önmagukat finanszírozták, szerény zsebpénzükből, lévén mindannyian diákok: gimnazisták, kereskedelmisek, ipari tanulók. A Vasútnak győznie kellett, akkor bajnokságot nyer, és felkerül a harmadik osztályba, a Jaszibara a dicsőségért játszott. Fel már nem juthatott, ki sem eshetett, mert ebből az osztályból kiesni nem is lehetett. Fickándoztak a nebulók, de a gólokat az állami csapat rúgta, negyedóránként egyet, így az első félidő végén éppen 3:0-ra vezettek, tehát eldöntöttnek látszott a bajnoki cím és a feljutás kérdése. Szilveszter Szilveszter szenvedélyes szurkolója volt a kültelki csapatoknak, különösen kedvelte a Jaszibarát, mert e csapatnak más gazdagsága sem volt, mint a szurkolók szeretete és a játékosok egymás közti barátsága. A temetkezési vállalkozó mindig magával vitte a fiát a kültelki meccsre, szokja a légkört a gyerek, mert lelki szemei előtt a kis kakukkfióka egyszer egy ilyen diákcsapatban rúgja majd a bőrt. Ez esetben is ott álldogált Misike az apja mellett, s ahogy levonulóban voltak a csapatok, a gyerkőc odakiáltott a zöld mezés diákoknak, hajrá, fiúk! Győzzeteeeee! – A gyerek mellett álló Rozmayer úr, a szabó, a kecskék szakszervezetének bizalmija, egy fölöttébb hangos úr, nevetni kezdett a kisfiú megnyilatkozásán, csak úgy rengett a hasa, belevörösödött a képe a nagy nyihogásba. – Ezek, kisfiam? – kérdezte végül, és levegőért kapkodott a malackéjú, hatalmas ember, ezek? Ezek a nyámnyilák kapnak még vagy ötöt! – Nononono, Rozmayer úr, csitítgatta a tümestert Funero úr, ha akarnának, győzhetnének a diákok. Én úgy látom. – Vak ember ne beszéljen arról, hogy mit lát! – szellemeskedett a szakszervezeti funkcionárius. Szilveszter visszanyelte dühét, és nyugodt hangon kérdezte a szabót, fogadunk? – Fogadunk?! Mire? – nyerített Rozmayer. – A Jaszibara győzni fog, jelentette ki hősünk. – Állom, mondta Rozmayer. Tíz liter buckai kadarka meg Hajo tamburásai! – Legyen, így Szilveszter Szilveszter. Misikét Rozmayer úrra bízta, egy pillanatra vigyázzon rá, s odaballagott a pálya középkörében üldögélő Jaszibarához. A szurkolók csak azt látták, valamit mondott a gyerekeknek a gyászhuszárok generálisa, azok először

mosolyogtak, majd komolyra váltott a képük, elszántak lettek. Szilveszter úr nyugodtan visszaballagott a fiához és Mekkenchez, a szabók bizalmijához. Nem szólt ő semmit, pedig Rozmayer oldalát cigányfúróval bökdölte a kíváncsiság, mivel biztatott a főkuvik. Valami nagyon hatásost mondott, mert alig kezdődött el a második félidő, sólyomszárnyakon röpködött a Jaszibara minden játékos, lefutották beképzelt, államilag pártolt ellenfeleiket, s alig telt el az első negyedóra, kiegyenlítették, a második negyedóra végén már 5:3-ra, a mérkőzés befejeztével meg 6:3-ra vezettek, megnyerték a meccset, gyászbaborították a Vasút FK játékosait, elnökségét és az állomásfőnök urat, a tiszteletbeli csapatkapitányt. A közönség nem hitt a szemének, de leginkább rontva volt a bakkecske Rozmayer, fogait csattogtatta, miként ollóját szokta, ha veszettül haragos, ilyenkor az inasok menekültek a közeléből. – Ez nem lehet igaz, fuldokolta végül. – Csak hazaviszem a gyereket, s találkozunk Beretkákék pincéjében! Tíz liter buckai kádár legyen az asztalomon, Hajo tamburásai pedig a legszomorúbb bunyevác dalt pengessék beköszöntőnek! – Hazafelé menet Szilveszter Szilveszter bekopogott egy ablakon. Kócos öregasszony, a Polikárp utcai sógoregylet mosónője dugta ki bibircsókos orrát, mi van? – Űzlet, Piri mama! Űzlet! Kapja össze magát, nehogy elijedjen a nép a boszorkányképétől! Futás a Polikárp utcába, aztán mondja meg Madám Kátónak, hogy egy órával előbb legyenek bent a lányok! Egész focicsapat érkezik. Az én vendégeim! De kedvesek legyenek a drágáim, mert csupa szűz gyereket röpködtetnek mennybe! Borraival mindenkinnek!

Nyitás előtt egy órával, zárt ajtók mögött, a Jaszibara minden játékos, még a tartalékok is, levedlették fiúbőrüket, mint a kígyók, s férfivá értek, legnagyobb gyönyörűségükre. Szilveszter Szilveszter és Rozmayer Antal meg még sokan mások, jó barátok, Beretkákék préháza előtt, a nagyperfa alatt, kecskelábú asztal mellett buckai kadarkát hörpöltek, Hajo Tumbas meg áldott tamburásai kipengettek minden magyar, bunyevác és szerb dalt, édest, keserűt, szívet megindító, szembe könnyet varázsolót.

A városi rendőrpárancsnokságon ez idő tájt Turanov detektív szidta N. próbarendőrt, egy sándori vasutas származékát. Az idősebb N. egy ideig vonatkísérőként szolgált, eleinte nemzetközi járatokon, a családi hagyomány szerint még az Orient Expressen is, emiatt bizony sokan irigyelték öklémét. Idősebb N. 1899-ben Niš környékéről hozott asszonyt magának, ám valami miatt, az ismerősök szerint a rátarti asszony miatt, társai kiszuperáltatták őt előbb a nemzetközi, aztán a belföldi járatokról is, így megfeneklett odüsszeusi léte, amelyben boldogan lubickolgatott, és a szabadkai állomásra került peronügyeletesnek. De talpraesett, mint a macska! Kényszerű horgonyvetésével elkezdődött ígéretes szakszervezeti karrierje, aminek azonban gyorsan vége szakadt, mert az N. ős keze enyvesnek találtatott, valami vasutas szakszervezeti nyugdíjládából kiénekelte a bankót, lóverseny, kártya, kurvák,

vagy mindhárom miatt. A pénzhiány kiderült. Sikkasztás gyanújával vizsgálódní kezdett a rendórség, komolyan szaglástak már az idősebb N. körül, s talán emiatt 1911. augusztus 15-én, e katolikus szent napon, felkötötte magát az állomás padlásán egy kakasülőre. Mire rátaláltak, három nap múlva, megnyúlt a nyaka, arca elkékült, kilógó nyelve meg szurkosnak tetszett, s a nadrágja jobb szárán kipotyogott kulimászt szürkészöld penész borította. A család, legfőképp a niši sógorság, mindezt a tragédiát az idők múlásával úgy színezte ki és nevelte a maradékokba, hogy a galád magyarok agyonüldöztek a szerencsétlen, családjáért minden áldozatra kész atyát, aki származása, vallása és szaktudása miatt szenvedett társadalmi és szakmai hátrányt, s ez a mintaférj és családserető ember végső kétségbeesésében és elkeseredésében menekült a halálba, mert más kiútja már nem maradt. De az is megeshetett, fonogatták tovább a fonalat, hogy valakik, persze a galád magyarok közül, akik csak uralkodni akarnak századok óta a szegény és szerencsétlen szerbeken, hamisak az igazak fölött, titokban belesegítették a meggyötört atya nyakát a hurokba, ellenzéki magatartása miatt, meg hogy ráfoghassanak mindenféle gazságot, tolvajlást. Miért épp az indóház kakasülőjén végezte? Hogyan juthatott fel oda? Mégis titkok lengik körül idősebb N. halálát, amit a pártos nyomozók nem is akartak felderíteni. Mi igaz mindebből? Ki tudhatná ezt már hitelesen későbbi korokban, hiszen olyan titokzatos eset volt ez akkor, s oly sok mindent suttoztak róla a kárörvendő emberek, akiknek semmi sem szent. De a halál sem volt elegendő az üldözőknek, holtában is meggyalázták az áldozatos atya becsületét, mert vissza kellett származtatni a nyugdíjláda pénzét, s a Magyar Királyi Ítéletábla elárvezettette az idősebb N. sándori házát, füstté vált az örökség. Az ifjabb N., a hadihelyzettől is függően, év közben az apai, nyaranta meg az anyai nagyszülők hajlékában és kegyelemkenyerén serdült legénnyé, e hajlékokból indulhatott később szerencsét próbálni. 1920-ban, nagy nehézségek árán, tanári mosolygások és elnéző magatartások után leérettségizett Szabadkán, így éppen akkor kelt vándorútjára, amikor nagyhatalmi, de főleg francia kegyelemből megszületett a régi romokon egy új királyság, amely szeretettel ölelte kebelére a hűségesküt tévő hitsorsosokat. Ifjabb N. álláskérelmét a rendórséghez nyújtotta be, önéletrajzában nagy hangsúllyal ecsetelte Niš környéki gyökereit és feltétlen elkötelezettségét a Karadorđević-dinasztia iránt.

De szavamat ne felejtsem, az ominózus mérkőzés éjszakáján arra volt kíváncsi Turanov felügyelő úr, hogy a főnök szerint tátottszájúnak titulált N. próbarendőr miért nem figyelt jobban, miért nem tudja azt, mivel vette rá a Jaszibarát Funero úr, hogy egyetlen félidő alatt a sárga földbe gázolja a Vasút FK-t? – Most ez a legfontosabb kérdés, te címeres ökör! – ordított a detektív. – Mi lehet hatásosabb támogatás, mint az állami?

Turanov másnap reggel megbizonyosodhatott arról, hogy N. próbarendőr mégsem kétbalkézes, és nem alszik meg szájában a tej, dereng előtte némienemű rendőrségi jövő, mert a detektív úr az igyekvő fiatalember beszámolójából megtudhatta, hogy nem üldözendő magyar titkokat sugdosott ám Funero úr a diákoknak a félidőben, hanem megnevezte, már bocsánat felügyelő úr, a női szemérmes, s győzelem esetén minden csapattagot meghívott Madám Kátó Polikárp utcai műintézetébe. Rejtett őserők ébredtek a fiúi testekben-lelkekben, kancaszagot érző csődörökké változtak, világos, hogy a Vasútnak szemernyi esélye sem volt ellenük. A Jaszibara minden tagja, közvetlenül a mérkőzés után, a bejárat feletti vörös lámpa gyújtása előtt, zárt ajtók mögött, nehogy valamely tanár urak esetleg diákjaikba botoljanak, ott viháncolt a Polikárp utcai kupiban, életében először. De mindeme hatalmas dűrögés azzal kezdődött, hogy Rozmayer meg Szilveszter a félidőben fogadtak tíz liter kadarkába, Szilveszter szerint a Jaszibara 0:3-ról még győzhet. Aztán megcsinálta a győzelmet, Rozmayer meg fizette a kadart. Reggelig énekeltek a Gányó soron, végül vagy húszan voltak, főleg magyarok meg zsidók, de bunyevácok is, meg két szerb is, egyikük nyugalmazott ezredes, a másik föld-birtokos, no, ezek vigadtak a Jaszibara meglepő győzelme után Beretkákéknál, a Buckában, Tumbas Hajo bandája meg tamburált. Hát így volt! – Felhő takarta el a detektív szeme előtt az ébredő napot, aztán tele szájjal hahotázni kezdett. N. próbarendőr meg vigyázzban állt, mert jelentés után elfelejtett ellazulni. – Az anyja úristenit, röhögte Turanov, mindig e gyászhuszárnak vannak a legjobb ötletei! – Aztán csak vakarta a fejét, mind a két kezével, morgott, átkozódott sárga fogai közt, affene! –, hogyan mondjam el a rend-őrfőnök úrnak, hogy tíz liter bor miatt seggre ejtették az állami kötényben ringatott futballcsapatát?

21.

1924. július 12-én hősünk, mint minden nap kora délelőttjén, betért Lágner János borbélymester műhelyébe, s az új segéd hangos köszöntéssel fogadta. – Nésits Laci, örült meg Szilveszter Szilveszter. De rég láttalak. – Laci elmesélte, hogy leszolgált a folyamőröknél katonai kötelezettségét. Tengerész szeretett volna lenni, de mert Szegeden tanult, bizonyítványába meg a szegedi Ipartestület azt írta, Nésits László, és nem azt, Nésics Lázár, amely névre születése után egy hónappal, 1902. május 19-én, a pópa keresztelte a zentai Szent Mihályról elnevezett templomban, ezért a névcsereért nem számított teljesen megbízhatónak, de azért vízre szállhattam a Dunán, a Tiszán és a Száván. – Jó volt. Beszélünk kellene, Szilvi, fontos, nagyon fontos, de itt, a műhelyben nem lehet. – Gyere ki, Laci, a Gányó sorra, ott, a legvégén, fönna határon, Halász bácsiéknál, ahol annak idején átléptünk, minden péntek délután megtalálász.

22.

Halász bácsiéknak nem volt gyerekekük. Az emlékezetes ideiglenes (virtuális) határ átlépése után hőszünk rendszeresen kijárt Halászkéhez, a nép által részegesnek, korruptnak és szifilisztól megrontottnak tartott francia katonatisztek által meghúzott ökörhugyozás-országhatárra forgó szőlőbe. Potom pénzért meg is vette magának a környező telkeket, így földtulajdonossá lett a határzónában, közlekedhetett e területen, vendégeket is fogadhatott itt, s ezeket a szőlőket is Halászkék gondjára bízta. Az öregek fiukként szerették Szilvesztert, Misikét meg imádták (A fenekét is kinyalom! – hangoztatta Halász bácsi), különösen azóta, hogy Halász néninek azt mondta a szentem, *Lászmama*. A gyerekek teljes szívvel ők lettek igazi nagyszülei, valósággal is szerették a csöppséget, mert a Kovács házban mindenki a kisfiúban látta a család megrontóját. Ők ketten, a két férfiú, Szilveszter Szilveszter és Szilveszter Misike minden pénteken, ebéd után hosszú kirándulást tettek a határra, Lászmamáékhoz. Bármi adódott is, ha esett, ha fújt, a péntek délutánok így teltek 1922 tavasza óta. A tanya előtt, emlékszünk rá, éppen húsz lépéssel húzódtott az országhatár, mintegy negyvenlépésnyire odaát meg ott magasodott Baka Józsi nádfedeles palotája. Péntekenként átkiáltottak egymásnak, mert komák voltak, nemcsak az esküvő miatt, hanem hőszünk volt a keresztapja Baka Józsi első fiának, aki a szent kereszttségben a Szilveszter nevet kapta, így akarta Baka Józsi, mert, ha te nem vagy, Szilveszter, én sem vagyok, Valjevo alatt ott maradtam volna. – A keresztelő miatt lépte át illegálisan Szilveszter először a határt. Akkor még ez könnyű volt, 1920-ban, közvetlenül Párizs után, mert nem őrizték igazán a vonalat, de utána már komplikáltabb lett, mert fölszántották, elgereblyézték a határsávot, aztán a járőr figyelte a lányomokat.

23.

Halász bácsinak egy fiatal szamárcsődör segített a szőlészeti munkálataiban. Dávid névre hallgatott a füles, itt született a szomszéd tanyán, épp aznap, amikor Szilveszter Misike. Jámbor volt a csacsi fölöttébb, ritkán kötötte meg magát, de akkor rettenetesen. Szelídsége miatt szerette mindenki, különösen Misike. A keresztés hátú mintha tudta volna, hogy e kisfiú mindenekfelett áll e tanyán, s hangocskáját meghallva mindig istentelenül iákolni kezdett, úgyhogy Misike rendszerint előbb köszöntötte Dávidot, mint Lászmamát és tatát. Átölelte az állat nyakát, becézgette őt, Dávid gyöngéden dörgölözött Misikéhez, s ment utána, mint Tisza kutya, a puli.

24.

Dávid átlépte a határt akkor is, amikor azt már szigorúan őrizték, mert Dávid ott szeretett legelészni az elgereblyézett rész mellett, hol egyik, hol a

másik oldalon. A szerb és a magyar járőrök is megismerték a szamarat, meg is simogatták. A magyarok kínálták meg először borral, Baka Józsi pincéjéből, amit a füles kitörő ordítással köszönt meg, és nyelte a nedűt, mint egy káplár. Röhögte mindenki, még a szerbek is, akik éppen akkor értek a Halásztanyához, visszacsalogatták a szamárcsödört, mert ez egyáltalán nem volt nehéz, csak csörgetni kellett a kukoricát egy rossz, sárga lavórban, amelyből Dávid étkezett, s rohant át a csacsi a tiltott vonalon, nevette mindenki, szerette mindenki. Halász bácsi vigyázott a szamarára, módjával engedte borosvödörhöz, nehogy alkoholfüggő legyen, mert a járőrök, egyik és másik oldalon is, boroztatták a csacsit, és röhögtek, ha berúgott a szerencsétlen, és megroggyantak a térdei. Ilyenkor elcsodálkozott a szamár, fülei lekonyultak, ordított egyet-kettőt, aztán elvetette magát, legtöbbször a puha, elboronált határvonalon, fetrengett ott, s leginkább el is aludt, hangos horkolása áthallatszott két országba. A járőrök meg, mind a két oldalon, leültek egy-egy pohár borra, amelyért meg vagy fizettek, vagy nem, megjegyzéseket tettek a horkoló szamárra, leginkább a hímtagjára, de lucskos elméncégeiket inkább egymásra értették, majd átkiabálgattak a túloldalra, odaát Baka Józsi, ideát Halász bácsi vagy hősünk tolmácsolt.

25.

Boromissza Dávid italozása kemény falat bontott. Szilveszter sokszor hívta barátait meg Tumbas Hajo tamburásait, s dáridót csaptak a határon. Többször megesett, hogy a határ fölszántott vonalán mulattak két ország részeg határőrei, akiket a szamár szeretete hozott össze, s lettek cimborák, egymás testvérei kis időre, noha felsőbbbségeik a másiktól az ellenség ördöggépét és kénköves lelkét igyekeztek tudatukba tetoválni.

Aztán hősünk Dávid mellé megvette Mucát, a szamárkancát, akihez Dávid a világ végéről is hazatalált volna. Misikével a füleslány is lepaktált, s a gyerek mindig ordításra ingerelhette Mucát. A kanca iákolása azonnal galoppozásra készítette Dávidot, bárhol volt is, és bármilyen állapotban. S ezzel be is zárult a kör. Dávidnak kukoricát csörgetett Baka Józsi, a csödör nyomban átlépte az országhatárt, vissza meg párja hangja parancsolta. megszokott esemény lett a szamárcsödör patanyoma a határsávban, s erről nem krétáztak egyik oldalon sem, mert minek. A szamárcsödör nem követhetett el kihágást, szerintük. Pedig Szilveszter titokban sűrűn átszamaragolt a szomszédba, leginkább éjjel, tűzkövet vitt Baka Józsihoz, aki a szállítmányt egy pesti szakácsnőhöz juttatta. Az asszony évekig egy rabbi szolgálója volt a Tűzér utcában, de nemrég gazdát váltott. A tűzkő szinte aranyárban ment Pesten, mert a magyar állam akkoriban tiltotta az öngyújtó használatát, státusgyufára akart kényszeríteni mindenkit. A tűzkő Baka Józsinak a megélhetést, a szakácsnőnek a melléket, hősünknek a busás hasznót jelentette,

amelyet dollárra váltott, és egy svájci bank pesti fiókjában helyezett el. Pestre mindig vonattal utazott, szabályos útlevéllel, mint az urak vagy a komoly üzletemberek.

26.

Szilveszter Szilveszter szeretett Pestre járni. Két okból. Az említett szakácsnő miatt és a Tüzér utcai rabbi lánya miatt. Később a rabbi lánya férjhez ment egy fiatal rabbihoz, hősünk többé nem zavarta meg a házuk szentségét, ámbár üzent egyszer a lány, akkor már asszony, rabbiné, hogy nézze meg a kisfiát, kedve telik majd benne! De Szilveszter nem ment. Az öreg rabbi is, lánya is, veje is, meg az unokái is Auschwitzben végezték, sajnos. Viszont az elsőszülött unoka, Ábrahám, aki anyja szerint kiköpött Szilveszter Szilveszter volt, de ezt az asszony nem árulta el soha senkinek, túlélte ugyan a munkaszolgálatot, túl a lágert is, de hazatérte után alig egy évvel, 1947 nyarán, agyonverték valakik valamiért az Andrássy (Sztálin, Népköztársaság) út 60-ban. Nyughelye ismeretlen.

27.

A szakácsnő, hősünk szerint a világ legszebb és legjobb teremtménye, előbb a Tüzér utcai rabbi szolgálója volt, később meg méltóságos dengelegi Dengeleghy táblabíró úr konyhájának igazi kényura lett. A méltóságos úr, aki másnak a főztjét nem állhatta, akkor is megtartotta Fejős Mariskát szolgálatában, amikor a méltóságos asszony fölfedezte, hogy hősünk rendszeresen bejár a szakácsnő szobájába, éjjelenként ott is hál, erélyesen le is intette feleségét, hagyja abba a lamentációt; sőt azok után is megtartotta szolgálatában Mariskát, hogy előbb fiút, majd gyönyörű kislányt hozott a világra, hites ura meg nem volt soha. A méltóságos asszony a ház urának biztatására keresztanya lett mindkét angyalkának, mert hősünk elintézte egy parókián, hogy a házassági köteléken kívül született csöppségeket is keresztvíz illesse. Így is törlesztettek neki a pesti papok a háború alatti restaurálásért. A gyerekek hősünket Szilvi bácsinak nevezték, és azt hitték róla, anyjuknak távolabbi rokona, aki sűrűn megjelenik náluk, s ajándékokat hoz. És nagyon szereti mindnyájukat. Még a második világháború előtt, 1937-ben, az összegyűjtött dollárok egy részén, Kanadába menekítette őket Szilveszter Szilveszter. Ma is Torontóban élnek a leszármazottak, magyaros éttermet vezetnek, megvan-nak belőle tisztességesen. Pesti gyökereikről tudnak a maradékok, noha ez így nem egészen igaz, hiszen Szilveszter Szilveszter szabadkai, Fejős Mariska meg magyarkanizsai születésű volt. A *Fejos* meg a *Stewart* származékok szépen szaporodnak és gyarapodnak. Fejős Mariska sírját rendszeresen látogatják a torontói déli temető katolikus portájában, őspanyuknak tartják őt, aki a legnehezebb korból és a legrosszabb, legveszélyesebb helyről szabadságba

menekítette csonka családját. Fejős Szilveszter (Sylvester Fejos), Mariska elsőszülött fia húszévesen, 1943-ban beállt a kanadai seregbe, s hősiesen harcolt a nyugati fronton. Résztvevője volt a normandiai partraszállásnak, az Ardenneknben már parancsnokként küzdött. Kitüntetéssel a mellén érkezett haza, 1945 nyarán, édesanyja nagy gyönyörűségére. Ha az apád láthatna! – sóhajtott Mariska.

28.

Nésits Laci hősiünkkel való találkozására után, mindjárt másnap, 1924. július 13-án, pénteken délután hóna alá csapta borbélytáskáját, kibiciklizett a határra, Halász bácsiék szőléjébe, hogy ő ottan haját vág és beretvál. A járőr igazoltatás után útjára engedte. Kint Szilveszter Szilveszterrel a nagydiófa alatt beszélgettek, távol mindenkitől. Laci elmondta hősiüneknek, hogy résztvevője a mozgalomnak, s azt a feladatot kapta, teremtsen összeköttetést Budapesttel. – Rád gondoltam, Szilvi, te eljárógatsz oda, segíthetnél nekünk. – Hősiünk tiltakozott, nem érdekel engem a politika, se a kommunisták, sem az ébredő magyarok, senki! – Hát az igazság? – Erre Szilveszter összevonta szemöldökét, majd kacagni kezdett. – Igazság? Melyik igazság? És kinek az igazsága? – Nésits Laci szinte kiabálta, egy igazság van ezen a világon, a miénk! – No, ide figyelj, hangoskodó vöröskakas! Az én egykori pesti mentorom, a kegyes életű Weiss Alfréd, a Tüzér utcai rabbi, a következőkre intett engem, amikor egyetlen igazságról szónokoltam. Élt valaha valahol Pest megyében egy tudós rabbi, akit hívei csodatévőnek tartottak, s joggal, mert bizony tett már csodákat ez a szent ember. Egyszer, egy kellemes délutánon, odaült a verandán az asztalhoz, és olvasni kezdte a Talmudot. Bejön hozzá egy kötekedő híve, a Dondek Bittersalz, egy tudatlan rabiát, és panaszkodik, rebbelében a Mayer Katz egy ravasz, egy huncut gazember! A csodarabbi fel sem tekint a Talmudból, csak odaszól, eredj haza, fiam, tenéked tökéletesen igazságod vagy! Alighogy betette maga után Bittersalz a kiskaput, berohan Mayer, és tombol a dühtől, rebbelében, a Dondek Bittersalz egy gonosz, egy lump, egy istentagadó pogány! – A rabbi csak olvas tovább a szent könyvben, és mormog, tökéletesen igazságod vagy, elmehetsz! – A rabbinak a felesége a veranda előtt a libát tömte, hallott mindent, látott mindent, s mikor Mayer elviharzott, szelíden szolt a férjéhez, rebbelében, éljél százhusz esztendeig, de ez nem járja! Vagy az egyik pereskedőnek van igazsága, vagy a másiknak. Mindkettőnek egyszerre nem lehet igazsága. – Mire az öreg rabbi, aki már számos csodatát mivelt, föl sem tekintve a könyvből nyugodtan ezt felelte, tenéked is tökéletesen igazságod vagy, tömjed a libát! – Nésits Laci nem tudta, nevensen-e, bosszankodjon-e? – Én komoly dolgokról beszélek, Szilvi! – Én is, Laci! Mert én a szeretőmhöz járok Pestre. – Majdnem kibökte, hogy a családjához, mert Fejős Mariska szobáját körbemászta már egy gyerek, a

másik meg ott mozgott Mariska szíve alatt. – Nem vállalhat kalandokat, bizonygatta Nésits Lacinak, de elhallgatta, hogy tűzkövet csempésznek rendszeresen, s az igen jól jövedelmez. – Nem kellene segítened, csak néha. Laci kérlelte hősünket, s bizonygatta neki, hogy alkalmas ilyen szerepre, mi az neked, a lebukás esélye minimális. Végül Szilveszter beadta derekát, de azt deklarálta, soha többé személyesen ne találkozzam senkivel se a mozgalmatokból, Laci, veled se!, mert nem csinállok nektek semmit. Üzenet csak papíron, helyeztétek a Vermes család síremlékén lévő lámpatestbe. Én szinte naponta kijárok a temetőbe, nem leszek szembeötlő. De közöm nincs és nem lesz a mozgalmatokhoz, ne tudjon rólam senki, mert én nem az illegális világot szeretem, hanem a lányokat, asszonyokat. Ez továbbra is így marad, s így is lesz mindaddig, amíg énnékem világ a világ.

29.

Hősünk az illegális leveleket a határon nádból készült nyílveszőben lőtte át Baka Józsinak. Józsi hetente-kéthetente feljárt a tanyáról a Lehel téri piacra, tisztított baromfit vitt, az éjféλι vonattal indult Kelebiáról, s kora reggelre már a piactéren volt. A levelet baromfitestbe rejtette, s azt a baromfit mindig beadta Dengeleghy úrékhoz. Mariska juttatta tovább a küldeményt. Hajnali misén csúsztatta oda egy fekete fejkendőss asszonynak, aki mellétérdelt Szűz Mária oltára előtt.

30.

A levelek előbb csak egy irányban mozogtak. Az első válasz vagy esztendő elteltével érkezett, ennek visszajuttatása miatt Szilveszternek át kellett szerveznie a magánpostát. Különleges fadugót készített Baka Józsi ötliteres demizsonjába, s ebbe a szétcsavarható dugóba lehetett rejtetni a küldeményt, amelyet mindig igen vékony és finom papírra írtak. Baka Józsi meg, mint rendes tanyai, ahogy Tömörkény mondta volna róla, célszörű szögény embör, akinek a ház körül szőlőskertje van, vitt magával egy demizson borocskát az útra. A demizsont hamarosan fölfedezték a vasutasok is, úgyhogy Baka Józsi ezek után a málhásvagonban utazott a vonatkísérőkkel, verték a filkót Pestig, és iszogattak becsülettel. Ide nem jött soha ellenőrizni a rendőrség, Baka Józsinak igazán rejtene sem kellett volna a határon ide-oda átnyilazott titkos üzeneteket.

31.

1926 márciusában a Halasi úton lévő üzlethelyiségébe sietett Szilveszter, amikor szembejött vele Nésits Laci. Hősünk haragos arcot vágott, aztán szétnézett, látja-e őket valaki? – Megmondtam annak idején, hogy ne találkozzunk! – szűrte a fogai között Laci felé. Laci csak odasúgta, most te kaptál

levelet. Olvasd el! – Nem is biccentett, mintha teljesen ismeretlenek lettek volna egymásnak. Szilveszter délután kiment a Vermes-kriptához, a lámpában megtalálta Laci levelét. – Ljubljanába megyek. Te majd ritkán embert is átsegítesz a határon. Készülj rá! Hozzád szóló küldemények a Pohárkoviczkripta lámpájában.

Hősünk előbb káromkodott, aztán átkozódott, majd gondolkodni kezdett. S vermet készített a Halász-tanyán a banyakemence égőtere alá, égőtéri bejárattal. – Itt nem találnak rád, dűnnyögte. Ugyanezt megtették Baka Józsi tanyáján is. A bökkenő az volt, hogyan kivinni az átcsempészendő személyt a határra, és hogyan továbbvezetni odaát. Ideát Halász bácsi kocsizza ki Pálicsról, napszámosokkal, lesznek a kocsin vagy nyolcan-tízen szőlőmunkások, télen erdőirtók. Majd kibérli gallyazásra az akácost, amely közel van Halászné szőléjéhez. Odaát Baka Józsi vagy a kelebíai vasútállomásról indul a málhakocsin, vagy bekocsizik Halasra, a pénteki piacra a kuka sógorával, akinek, akármelyik úton közeledjen is Pest felé, papírokat kell szerezni. Papírok Pestről, Róth úrtól, a Lehel téri trafikostól, akinek a tűzkövet szállítja. Halasról vonattal utaznak tovább Pestre a Szabolcs utcai kórházba, mert a kuka sógort gyógyítani kell. A pesti összekötő a Conti utcai műintézetben keresse őket!

(Folytatjuk)

Eltűnés a versben

Koncz István összegyűjtött verseiről

Láng Gusztávnak, tisztelettel

Koncz Istvánnak (1937–1997) Zentán, szűkebb pátriájának határától valamennyire távolabb megjelent *Összegyűjtött versei* alkalmat ad költészetének újraolvasására, ezzel együtt néhány, e költészetet közelebről és távolabbról érintő kérdés felvetésére. Részint arra, hogy hol jelölhető ki Koncz István költészetének helye a mai magyar, és ezen belül a vajdasági magyar költészet égboltján, részint pedig arra, hogy Koncz mivel hatott mélyebben, személyiségével vagy költészetével, a hatvanas években fellépő költői nemzedékre, Tolnaira, Domonkosra, Ladik Katalinra, Fehér Kálmánra és másokra, azután pedig az évtizedenként fellépő újabb költői nemzedékekre. Mert mély volt, valóban mély Koncz István hatása a vajdasági magyar költőkre, sokan fordultak hozzá biztatásért és ihletért, sokan követték költészetének példáját, ám nem e költészet egészen sajátos műveltségi hátterét figyelve, hanem sokkal inkább a benne közvetetten megfogalmazódó szabadság-eszményt, ezen túlmenően pedig azt a különleges vidék-élményt, amelynek jelentésalakzatait mind ez ideig nem írta körül Koncz költészetének befogadástörténete. Ezért mondható, hogy Koncz verseire, közvetlenül és közvetetten maguk a költők reagáltak inkább, nem az irodalomkritika. Bori Imre irodalomtörténete, Uta-si Csaba, Végel László, Danyi Magdolna, Elek Tibor írásain kívül alig akad számottevő kritikai megközelítése e költészetnek, ugyanakkor szinte nincs vajdasági magyar költő, aki – versben – ne fordult volna hozzá ajánlással, mottóval, válaszverssel, levéllel, vagy éppen színes emlékezés-prózával. Pap József „Koncz István halálhírére” írott *Búcsú* című verse, a haiku zárt formájába sűrítetten szólaltatja meg Koncz költészetének meghatározó motívumát, a Tiszát és a partot: „Élfolyunk, Pistám, / Tiszádként – sose vissza. / Csak a part marad!” Koncz István sokszor emlegetett korai versének *A szép Tisza és más* címűnek kezdő és zárósora – „A part ellenségem!” – visszhangzik Pap

József versében, a megértés ellenpontjaként, csak a part marad, az ellenség, ezzel együtt az egyetlen bizonyosság: az „elfolyunk”. Ennél összetettebb Tolnai Ottó költészetének Koncz-értelmezése: nem is annyira Tolnai emlékezőseiben, sokkal inkább verseiben, hiszen ott hivatkozással és hivatkozások nélkül is felismerhetők a Koncz-hatás nyomai, ami nem más, mint Tolnai nem szűnő küzdelme Koncz István költészetével: kevésbé a közös táj- és helyélmények, sokkal inkább Koncz költészete műveltséganyagának, zártságának, nyelvi és formai kötöttségeinek „átírása” végett. Tolnai költészetéhez Koncz költészetén át (is) vezet út, a megértésnek talán a legfontosabb útja. Domonkos költészetében távolabbról, Fehér Kálmánéban közelebről mutatható ki a Koncz-hatás, és e hatás alól a későbbiek, például Böndör Pál és mások, sem vonhatták ki magukat. Azt jelzi ez, hogy Koncz István költészete az újabb vajdasági magyar költészet megértésének középpontjában áll, története ebből a nézőpontból tekinthető át. Más szóval Koncz István költészetét a vajdasági magyar líra még a költő életében saját hagyományaként és nem kortársaként értette. Erre Koncz költészetének klasszicizáló hajlama, gyakori hivatkozásai elődökre, nagyon távoli forrásokra, az antikvitást is átértékelő gesztusaira, jogosított fel szinte minden órá (is) figyelő költőt. Nem az a tény, hogy Koncz István költői indulása, ha csak egy lépéssel is, de megelőzi Tolnai, Fehér és mások költői indulását, hanem Koncz költészetének a megnevezetlenül is „kisebbségi”-ként – Gál László, Fehér Ferenc költészetében – kanonizált értékrendtől való elszakadás erős szándéka, ami részint az ötvenes évek szerb költészetének – az irodalom életében évtizedeken át nem csendesülő vita modernnek és realisták, szürrealisták és szimbolisták, nyugatra és keletre tekintők, újabban modernnek és posztmodernnek között, Vasko Popa, Miodrag Pavlović, majd később, és nagyon erősen, Branko Miljković – hatására történt, részint pedig egy rendkívül gazdag műveltségi anyag befogadásának a kisebbségi irodalmakban és kultúrákban „idegennek” minősülő nyomására. E két tényező – az „idegennek” sajátként való befogadása és a költői beszéd műveltségi háttérének kitüntetése – tekinthető a helyi, a „vajdasági” kánon, mint sokfelől támogatott legfőbb irodalmi mérce meghaladására tett kezdeménynek, amelyből közvetlenül vezethető le a vajdasági magyar irodalomnak paradigmaváltása a hatvanas években. Onnan kezdődően és éppen Koncz István költészete jelenlétének köszönve, már csak élclapokban és tüskés hátú újságcikkekben fordulhatott elő a „modern” szitokszóként. Hogy ennek ellenére mért nincs Koncz költészetének számottevőbb recepciója, azon is érdemes volna egyszer elgondolkodni, hiszen ezen az *Ex Symposion* nagy ambícióval készült Koncz-száma sem változtatott lényegesen. Úgy látszik, Koncz a költők költője, és nem a kritikusoké. Miközben továbbra sincs válasz arra, költészetével vagy személyiségével hatott-e mélyebben Koncz a kortársaira és az őket követőkre. Koncz István nem élte közvetlenül az irodalom életét. A

vidéki ügyvéd életmódja, a sikeres ügyvédé akár el is távolíthatta volna a költészettől, szokásosan az ifúság bűnei között tartva számon a korai verseket. Nem így történt. Konczot fogva tartotta a versírás, mégpedig paradox módon magától az irodalom mindennapjaitól való távolság fenntartásával. Mert Koncz távolságot tartott, kívül élt az irodalom életén, hatásának köszönve azonban a középpontjában. Mértéket jelentett költészetével és életvitelével is. Jogi képzettsége viszonylagos szabadságot biztosított számára ideológiától és politikától, amely szabadságért távolságtartásával fizetett. Ugyanez tette személyiségét olyannyira vonzóvá, hogy viszonylag ritkán megjelenő versei eseményt jelentettek. Holott látszólag keveset törődött verseinek hatásával, költészetének érvényesítésével még kevesebbet. Életében megjelent kötetait mások szerkesztették, az *Átértékelést* (1969) és a kétnyelvű kötetet, a *Pesme – Versek* (1978) címűt Végel László, az *Ellen-máglyát* (1987) Danyi Magdolna, kései versei könyvben nem is jelentek meg. Nyilván ez is a távolságtartás egyik változata. A kívülállás mint a benne-lét látszólag számon sem tartott közérzete, amit a nem szűnő szabadság-vágy fűt át erősen, tette Koncz István személyiségét igazán vonzóvá, és jelölte ki helyét a kortárs költészetben, de ugyanez vezette át őt a legendába is, amely legenda sokkal inkább szól a versben, prózában, szóbeszédben legendaszövekről, mint a legenda, a belgrádi diákévek, a vidéki ügyvéd történeteinek hősről.

Most, hogy Koncz István *Összegyűjtött versei* Toldi Éva szerkesztésében és utószavával – a verseket Virág Ibolya gyűjtötte egybe – megjelent, talán remélhető, hogy a legendaszöveken túl más irányt vesz Koncz költészetének befogadástörténete, és helye ezáltal valóban kijelölhető lesz a mai magyar költészet rendjében. Annak ellenére, hogy vannak, és jogosan vannak fenntartások az összegyűjtött versek kiadásával szemben. Ezeket Utasi Csaba már számba vette a *Híd*-ban: kifogásai a szerkesztés mulasztásaira vonatkoznak. Csak remélni lehet, hogy ezek nem akadályozzák majd a Koncz-költészet kritikai újraolvasását, esetleges újra- és átértékelését. Utasi jogos észrevételein kívül érdemes odafigyelni a kiadvány címére is: a kötet „összegyűjtött” verseket tartalmaz, nem a korán elhunyt Koncz István „összes” versét. Az „összegyűjtött” azt jelenti, a kötet szerkesztője és egybegyűjtője szerint Koncz Istvánnak vannak még lappangó, e kiadványba fel nem vett versei, amelyeknek közreadásától a könyv gondozói valamilyen oknál fogva eltekintettek. Így jártak el egykoron Babits Mihály *Összegyűjtött verseinek*, sőt ugyanígy Weöres Sándor *Egybegyűjtött írásainak* kiadói is. A későbbi Babits-kiadások mutatták meg, hogy miért. Talán egyszer megtudjuk majd, mi maradt ki Koncz István „összegyűjtött”-jéből, meg hogy miért maradt ki, ha valóban kimaradt valami. Esetleg előkerülhetnek még versek régi újságlapokról is. Elképzelhető, hogy a hagyatékban megőrzöttek között válogattak a szerkesztők, annál is inkább, hiszen az utószó a „kellő filológiai támpontok” hiányáról beszél, ami elég

furcsa, minthogy a filológiának bizony vannak előre megadott „kellő” támpontjai, ezzel együtt gazdag tapasztalata és gyakorlata van, a gyakorlat pedig követhető, a tapasztalat meg hasznosítható. Vagyis az ismertebb filológiai eszközök és módszerek alkalmazásával elkerülhető lett volna a könyvnek az a furcsasága például, hogy a kéziratos hagyatékban fellelt szövegeket nem a textológia viszonylag jól ismert módszerével valószínűsíthető időrendben, hanem betűrendben közli a kötet, ami semmiképpen sem tekinthető a megőrzött írásos hagyaték „rendezésének”. Még jó, hogy – miként az utószó mondja – a szerkesztők a „közlések során mindig az ultima manus elvét” tartották szem előtt. Vagyis nem nyúltak hozzá Koncz István írásgyakorlatához, egyéni, tehát sajátos helyesírásához, se szóhasználatához, se különleges mondat szerkesztésének központosításához.

Az „összegyűjtött” kiadványok gyakorlatának megfelelően a könyv változatlan formában közli a költőnek életében megjelent két verseskötetét, az 1969-ben kiadott *Átértékelés* és az 1987-ben publikált *Ellen-máglya* című köteteket. Valahol, legalább egy jegyzetben érdemes lett volna azonban feltüntetni, márcsak az „összegyűjtött” szó tartalmassá tétele kedvéért is, hogy e két kötetten kívül megjelent még Koncz Istvánnak, és éppen a két kötet közötti féldőben, 1978-ban egy *Pesme – Versek* című kétnyelvű válogatott, régebbi és újabb verseket tartalmazó kötete is Belgrádban. Említettem, a verseket Végel László válogatta, Judita Šalgo pedig fordította. A kötet tartalmazza Végel utószavát is. És egy egészen kis olasz nyelvű füzet is megjelent Koncz Istvánnak Nápolyban, 1983-ban Giacomo Scotti fordításában. A Koncz István-kiadásoknak lehet, hogy mellékes, de semmiképpen sem mellőzhető adatai ezek. Nincs ezekben a kiadványokban a két fentebbi kötetben nem szereplő vers, hiszen mindkettő válogatás, ám kiadástörténetileg és Koncz István költészete recepciójának szempontjából valamennyit csak hozzáadnak e költészet megértés- és hatástörténetéhez. A könyv harmadik része *Kötetben meg nem jelent verseket* tartalmaz, a negyedik rész pedig „versek”-et, „töredékek”-et, „vázlatok”-at közöl „a hagyatékból”. Nagyon fontos, és csak remélni lehet, hogy teljes, vagy majdnem teljes a kötetben nem, de máshol, főként újságokban és folyóiratokban közölt versek gyűjteménye, mert azonkívül, hogy ezeket a költő már nem adta ki külön kötetben, sok minden másra is rávilágít. Arra például, hogy jó néhány korai vers miért maradt ki az *Átértékelés* című kötetből, főként azonban arra, hogy milyen, mostani olvasatunkban igencsak fontosnak látszó változáson esett át Koncz István költészete az *Ellen-máglya* kiadása után. Az *Átértékelés*ből éppen a vallomásos, hangsúlyosan lírai versek maradtak ki, azok tehát, amelyekhez az *Ellen-máglya* utáni periódusában a költő majd visszatér. Nem valószínű, hogy szándékos visszatérés ez egy korábbi és korábban szándékosan, vagy

szándék nélkül elhallgattatott lírai beszédmódhoz, sokkal inkább az figyelhető meg a váltásban, vagy változásban, hogy Koncz István kései költészetében kimozdult mind az *Átértékelés*, mind pedig az *Ellen-máglya* poétikai gyakorlatából. Minek következtében költészetében erőteljesen jutott szóhoz a szubjektivitás és ezzel együtt a vallomásosság, a vajdasági írás korábban oly gyakori lírai beszédmódja. A kassákos mondatszerkesztés, az Adyt felidéző erős képek helyett az *Ellen-máglya* után írott versekben a József Attilára és Kosztolányira utaló líraiság uralja a költői beszédmódot, amely váltásnak és változásnak elsősorban poétikai magyarázata van, de értelmezésében, ha jobban ismernénk őket, az életrajzi adatok is közrejátszhattak. Főként az *Átértékelés*be sorolt versekben látható, hogy Koncz István költészetét nem annyira a megfigyelés, főként nem az önmegfigyelés, sokkal inkább a fogalmi látás és képzettársítás uralja, ami nagyon jól követhető e versek különleges mondatfűzésében, abban, ahogyan a szubjektivitás fogalmakba sűrítve újabb és újabb, nagyon gyakran többszörös kötőjelekkel formált fogalmi képekben folytatódik anélkül, hogy a közöttük kialakuló jelentésszinteket az írásjeleken kívül, azonkívül, hogy egyetlen mondatba sűrűsödnek, más is, például, ritmus vagy rím indokolná. Nehezen feltörhető versmondatokban szólal meg ekkor Koncz István költészete. Erős szavakkal, túlfeszített mondatfűzésekkel építkezik az *Átértékelés*, de részint az *Ellen-máglya* című kötetek verseiben is. Fogalmakra és fogalmakba redukálódik így a versbeszéd, és ezeknek a fogalmaknak az irodalmi hagyomány meg egyfajta, a létezés szabadságát védelmező, nagyon szigorú etikai beállítódás a forrása. Ezért ismerhetők fel bennük gyakran mitológiai utalások és mítoszszilánkok, de felismerhetők erősen stilizált, sőt elvonatkoztatott tájképek és „ráírások” is távoli elődök verseire és képeire, főként Berzsenyiére. Egy összehasonlító elemzés láthatóvá tenné, hogy Koncz István ezekben a versekben a szerb és horvát költészetnek nemcsak a versekben említett, tragikus sorsú szerb Branko Miljković és a modernitás egyik alapítójának tekintett horvát Tin Ujević poétikai tapasztalatát követi nyomon, hanem teljes összhangban van az ötvenes, a hatvanas meg a hetvenes évek szerb és horvát költészetének harcaival és törekvéseivel. Nem annyira Vasko Popáéval, mint inkább Miodrag Pavlovićéval, Ivan V. Lalićéval és Slavko Mihalićéval. A két kötet kritikai értelmezéséhez ezért megbízható támpontokat nyújthatna a kortárs szerb költészet szürrealizmussal átitatott újszimbolista irányzata is, amiben jól felismerhető lenne Koncz István fogalmakat mozgó, valójában csak a mellérendelést ismerő egyéni mondatfűzése. És annak poétikai hozadéka.

Az *Ellen-máglya* után született és a kötetekben nem közölt versekben ettől a beszédmódtól távolodik el Koncz István költészete, és erősödik fel benne a vallomásosság, valamint a fogalmak helyett egyre nagyobb teret követel magának a táj, egészen pontosan a Tisza kultusza. Az „egyre elvontabb táj” áll

még az *Ellen-máglya Ártatlan szövegek* című versének negyedik darabjában. Ennek az elvontságnak a helyére lép majd a kései versek közvetlen tájélménye, aminek megrázóan szép példái találhatók a tíz nagy versből álló *Eltűnt idő* című kompozícióban. Múlt századvégi költészetünk elégikusra formált legfontosabb művében. Ilyen képek: „A vadgesztenye már elhullatta barna / gyümölcsét, az őszi verőfény mint / óriás zuhatag, csillámlón zúdult, / s a parti sétány ünneplőn pózoló / fái közt sok eljövendő őszre koccintott / pohárt”. A korábbiaktól erősen eltérő mondatfűzés, lírai élményt tárgyiasító tájkép távol a fogalmaktól és közel a vallomáshoz – ez a poétikai tapasztalat mutatja fel magát e kései verskompozícióban, hasonlóan mint a legkorábbiakban, de azoktól lényegesen magasabb színvonalon.

Van azonban valami, ami ezeken a változásokon túlmenően is szorosan egyben tartja Koncz István verseit. Talán nem okoz meglepetést, ha azt mondom, hogy a forma szigora teremti meg költészetének e ritka tömörszerűségét. Olvasatom szerint valami nehezen meghatározható kötöttség határozza meg Koncz István egész költészetét. Nincs szabályos ritmikája a verseknek, csak itt-ott ismerhető fel bennük, rendszerint sorvégeken, klasszikus metrum, mintha csak Berzsenyi előtt tisztelegne ezzel a költő, akihez többször fordul oda név szerint is, a rímeket szándékosan kerüli, mégis – talán éppen egyéni és különleges mondatfűzésének, a szintaktikai mellérendelések sorozatosságának következtében – klasszicizáló szándék látható meg verseinek strofikus elrendezésében, valóban egyéni, de jól átgondolt központosításában, a sok és sorozatos beékelésben, a nyelvi és grammatikai folytathatóság térszerűségében. Mindezekben a kötöttség rendhagyó jelei ismerhetők fel. Nincs egységes, szabályos ritmikája Koncz István versének, de van a beszédritmustól távol álló grammatikai ritmusa. Ez a nagyon különleges ritmizáltság is éppen a kései versek vallomásosságában látható meg közvetlen közlőről.

A késeiek között a tíz versből álló *Eltűnt idő* című költeményben is, amely először 1989-ban jelent meg a *Híd* novemberi számában, és már akkor feltűnést keltett szokatlan terjedelmével, szorosra fogott megszerkesztettségével, nem utolsósorban éppen különleges ritmizáltságával és – főként – elégikusra formált vallomásosságával, annak nyelvi és nyelvtani alapítottságával. A vers ciklusnak is mondható, miként versciklus József Attila tizenkét versből álló *Eszmélete* is. Nem véletlenül idézte fel bennem Koncz István verse az *Eszméletet*, bár nincs közöttük szó szerinti aznosság, közelségük mégis feltűnő. Ha csak arra utalok, hogy az *Eszmélet* VII. verse említést tesz „a mult szövőszéké”-ről, mégpedig ily módon: „Én fölnéztem az est alól / az ezek fogaskerekére – / csilló véletlen szálaiból / törvényt szőtt a mult szövőszéke”, akkor akár az is megkockáztatható, hogy az *Eltűnt idő* éppen a „mult szövőszékén” készült, amelyen az élet „véletlen szálaiból” szövődik a véletlennek sosem látszó egész élet. Az *Eszmélet* VIII. verse pedig így kezdődik: „Fülett a csend – egyet

ütött. / Fölkereshetnéd ifjúságod; / nyirkos cementfalak között / képzelhetsz egy kis szabadságot – / gondoltam.” Az *Eltűnt idő* első verse szintén a fülelő csendet idézi meg, azt, hogy miként lopakodik „a füstös város körül az este”, majd a fölkeresett ifjúság képei sorakoznak Koncz István költeménye további darabjaiban, de mielőtt a nem szövetszerű, de mindenképpen érzékelhető találkozások és érintkezések nyomát tovább követnénk, meg kell említeni, hogy József Attila verssora, a „képzelhetsz egy kis szabadságot” hallatszik ki Koncz István költeménye első versének zárósoraiból: „nem sejtettük, hogy / ami oly közel volt már, tovatűnt, / mint sellő vagy délibáb: / himnuszos ál-munk, a szabadság.” József Attilánál a „nyirkos cementfalak” között tűnik fel a csupán elképzelhető „egy kis szabadság”, Koncz Istvánnál pedig „hymnuszos” álomként a már tovatűnő, az elillant „szabadság”. Fontos megegyezés még a két ciklus között, hogy József Attilánál „a mult szövőszeke” „törvényt szőtt”, Koncz Istvánnál, akinek költészetében a törvény az egyik kulcsszó, pedig maga a törvény, az elmúlás, az illúzió- és reményvesztés nem biológiai törvénye mutatja meg magát. Hiszen a költemény mind a tíz versében Koncz István az „ifjúságot” keresi fel, és mind a tíz vers a tovatűnés, a tovatűnt, az eltűnt idő képeivel zárul. Eltérő azonban a két vers között a megszólalás szituációja. Az *Eszmélet* tizenkét verse mind a „nyirkos cementfalak között” hangzik, míg Koncz Istváné a város felett, csendes estén, a reménynek és a szerelemnek még mámoros, ám vesztesre ítélt helyzetében. Ezért erősödik fel Koncz István versében az elégikus hangszín, ezért uralják a költeményt a lemondó, de nem enyhülő szomorúság képei, ellentétben József Attila létösszegző, keményebb, és ezért élesebben felcsillanó képeivel. Ha jelzésértékűen tűnnek is fel az *Eltűnt idő* képeiben az *Eszmélet* nyomai, innen kezdődően el is szakad egymástól a két költemény: József Attiláé végig kitart a létösszegző éles képeknél, míg Koncz Istváné az elégia hangnemét választja, és ennyiben mindenképpen a hagyományosabb poétikát is. Pedig József Attila verse szigorúbban kötődik választott formájához, a nyolcsoros keresztrimes strófikus elrendezéshez, míg az *Eltűnt idő* tíz verse eltérő szótagszámú, rímtelen, nem szabályozott sorokból építkezik. Nem rímel, de szót ejt a rímről. Nem ritmizálható, de ritmusában tetten éri a poézist. Éppen ezért mondható, miként a nyolcvanas években keletkezett legtöbb Koncz István-versről, hogy külső formája szerint minden verse a szabad versek sorába illeszthető, s ebben a hazai magyar költészet domináns versszerűségét követi, azzal a különbséggel, hogy Koncz István szabad versén átüt, áthallatszik sajátos verskultúrája, vagyis emlékezése ritmus- és rímképekre, itt-ott még klasszikus versmintákra is. Ez különösen jól látható az *Eltűnt idő* verselésén. Az eltérő szótagszámú, a kötöttségektől felmentett verssorok majdnem azonos terjedelme kötöttségre emlékeztet, anélkül, hogy bármit a kötöttségek változataiból közvetlenül fenntartana.

Koncz István verselésének e paradox vonása az *Eltűnt idő* kompozícióját a magyar költészet egy másik összegző verse felé fordítja, mégpedig Kosztolányi *Számadás*-szonettjei felé. A vers elégikus hangvétele is Kosztolányié felé közelíti, aminthogy az emlékezés és a halál evidenciájának belátása is a *Számadás*hoz közel jelöli ki a helyét. Az *Eltűnt idő* tehát a költői hagyományválasztás versének is tekinthető: úgy építkezik, hogy különösségét a tradíció felől világítja meg, miközben el is szakad a hagyományos kötöttségektől. Annyiban mindenképpen, hogy többször utal, szó szerint is, önmaga versszerűségére, ezzel együtt Koncznak a szokatlanul termékeny nyolcvanas években keletkezett más verseire is, közvetlenül pedig a korai *Dusanováci rapszodosz gitárjára*: „A régi, régi, búsmívű gitár / megfürösztí szép hangját / az éjben.” Koncz kései verseit a „búsmívű gitár” hangjára szerelte. Az *Eltűnt idő* tíz versét is. A „mult szövőszékén” tehát nemcsak az emlékezés szálaiból készül a vers szövete, hanem a múlt költészetéből is. Ennek a szövetnek a szála formálják a versben megszólaló én-t, de egyben el is távolítják, hiszen az „eltűnt idő”-ben, mint az emlékezés terepében, rendre felmerül a kérdés, hogy „én lennék az, vagy csak hasonlít rám?” A távolságtartás poétikájának talán legfontosabb jele az én elbizonytalanítása, hiszen innen kezdődően a kései versek én-jének „szép hangjában” a nyelv beszéde, nem az én-é halatszik. A vallomásosság is átrendeződik, inkább lesz nyelvi alapozottságú, mintsem élményközlő. Pedig az elbizonytalanított én megszólalásaiban az ifjúság helyszíneit keresi fel, „apró ivók” félhomályát, amelyben „hagymaszag, gőzölgő babgulyás s az olcsó pálinka kiáradó illatfelhője” lebeg, és ahová még „Domanović, Nušić szelleme visszajárt” (még egy adat Koncz versírása műveltségi háttérének feltérképezéséhez), és ahol valaki, eme elbizonytalanított én, „zizegő papir felett” „vár, egyre vár a beígért csodára”. A folyó „hömpölygő hullámtemetője” mutatja majd meg az emlékezőnek „először” a halottat, s innen tűnik fel első ízben a saját halál képe is, a „vicsorító partok közt”. Ez a kései kép vezethet el Koncz István sokat, most is idézett *A szép Tisza és más* című verse talányos első és utolsó sorának, „A part ellenségem!” megértése felé. A folyó és a part, meg a mindig tökéletes táj versemlékei csapódnak le az *Eltűnt idő* ilyen erős képeiben. Minek alapján az is elmondható, hogy az elégikusan emlékező vers az ifjúság képei, a tovatűnt szabadság-illúziók mellett a saját versekre való emlékezés is egyúttal. A „beígért csoda” elvesztésének képe a hatodik vers végén mutatja meg igazi lényegét: „Eszme s eszmény végül is csupán / egy nagy vízió lesz, tűnt idő, – / egy darabka sosem élt jövő s egy darabka / sosem élt emlék.” A ciklus első versében még „előttünk a jövő, / csakúgy mint a múlt”, és bár már akkor felsejlik, hogy „ami oly közel volt már, tovatűnt”, még nem evidencia a vesztes, majd csak az egymást követő emlékek alakítják át a jövőt és a múltat sosem élt jövővé és emlékké. Itt történik meg az elbizonytalanított én visszavonása, és innen kezdődően

az *Eltűnt idő* további verseiben, a megkopott természet képei, a télideji gyerekkori emlék felidézése során még egy időre elhalasztást nyer magának a versnek az én elbizonytalanításával együtt történő felszámolása, ami majd a cikluszáró tizedik versben fogalmazódik meg. Közben a személyes élmények, a gyerekkori élmény felidézésén átsugárzik a történelem is, a „harsány felszabadulás, véres represszió” élménye. A visszavont én „sosem élt” jövője és múltja háttéréből előjön a véres történelem, jelezvén, hogy Koncz István verse a személyes számadást és eszméletet, a saját emléket nem választja le a történelemtől, mert a nagy vers, amilyen az *Eltűnt idő*, sohasem ártatlan vers. Ezért mondhatja ki a verssorozat tizedik verse, hogy „az eltűnt idő s a mű” „menti a verset”, s azt is, hogy „nem az ideálok, hanem a fantomok halhatatlanok”, meg hogy „a világ nem élheti túl a maga emelte panteont”. Egykor még, a korai *Idill* című versben, „sebhelyes órák száműzték így, valamilyen / igazság nevében, lelkiismeret-szigetre / bennem a verset”, most már a „szorongó lelkiismeret” „ad vissza mindent az időnek: / illúziót vagy hitet, tetten ért poézist / s a banális életet; csak ez maradt”. A halál maradt, azt mondják, a halált mondják az *Eltűnt idő* záró sorai: „Az égen hunyorgón csillagok cikáznak felettünk, / álom és valóság hangtalan hull velük, / s a kiégett vidék lassan, észrevétlenül, / mint emlék a képzelet peremén, az időben, / éjben elmerül.” Az a költő emlékezik így, aki József Attilával együtt „tudja, hogy az életet / halálra ráadásul kapja”.

Koncz István verskompozíciója címében Marcel Proust nagyregényét is megszólítja. Kötődéseinek jól látható szálaiból szövi meg újabb költészetünk egyik legfontosabb versszövegét.

Jó, hogy Koncz István versei immár egy helyen olvashatók, aminek csak örülni lehet, attól függetlenül, hogy ha már címében „összegyűjtött” a kiadvány, akkor az alaposabb szövegkritikai megmunkálás igazán ráért volna, aminthogy a kiadástörténet teljesebb adatai, de még az életrajz akár vázlatos tényei sem terhelték volna meg túlságosan.

Lennert Géza: *Íves formák* (részlet)

Lenner Géza: Vakablakok

Kentaur-irodalom¹

Az Új Symposion anyanyelvi idegenségéről

„Bogatstvo, sloboda i zrelost jedne kulture ispoljavaju se upravo u pluralizmu, kao što se bogatstvo jedne romaneskne kulture ispoljava u pluralizmu romanesknih stvarnosti i postupaka. Sve dok se taj pluralizam u kritici i u literaturi ne postigne, sve dok se jedan pogled na svet i umetnost bude proglašavao (svejedno da li od kritike ili od administracije) kanonskim, dakle jedino-važećim i jednosmislenim, sve dotle se jedna kultura neće moći domoći svoje elementarne slobode.”²

(Danilo Kiš: *Za pluralizam*, 1972)

„Töprengsz az ösvényeden, rejtegeted kentaurságodat [...]”

(Végel László: *Kisebbségi elégia*, 1981)

Homogén, a mohó gén

A XX. század második felétől kezdve annak ellenére, hogy nem tűntek el, átértékelődtek az „egységes”, „esszenciális”, „eredeti”, „lényeg”, „központ”, „hagyomány” stb. fogalmak addig bejáratódott értelmezései. Viszonylagossá váltak a modernség szilárdnak hitt alapjai, a klasszikus tipológiai szempontok gyanússá lettek a kultúra- és irodalomelméletekben. Ezekből kiindulva nemcsak hogy nem beszélhetünk egységes irodalomról, az is kérdéses, fenntartható-e még az a szempont, amely egységes, illetve önazonos nemzeti irodalmakról, identitásképletekről beszél. Vagyis az egységes magyar irodalom feltételezése a modernségre jellemző utópisztikus sóvárgástól terhes.

¹ Az Erdélyi Magyar Írók Ligája által szervezett *Egységes magyar irodalom. Realitás vagy utópia?* című konferencián (Kolozsvár, 2006. április 8–9.) elhangzott előadás bővített változata.

² „Egy kultúra gazdagsága, szabadsága és érettsége éppen a pluralizmusban fejeződik ki, ahogyan egy regényes kultúra gazdagsága a regényes valóságok és eljárások pluralizmusában. Amíg ez a pluralizmus a kritikában és az irodalomban nem valósul meg, amíg egyetlenegy világnézetet és művészetet hirdetnek ki (mindegy, hogy a kritika vagy az adminisztráció részéről) kanonikusnak, tehát egyedül érvényesnek és egyértelműnek, addig egy kultúra nem ragadhatja meg a saját elementáris szabadságát.” (Ahol nincs feltüntetve a fordító neve, ott a tolmácsolás O. R. munkája.)

Helyesebb volna talán magyar nyelven írott irodalomról beszélni, amelyet Magyarországon, a Felvidéken, Erdélyben, a Vajdaságban, és ha egy napon a magyar *embör* kiköt a Marson, akkor ott is (majd) írnak.

A két nézőpont között az egyik alapvető különbség, hogy az egységes nemzeti irodalom homogén kánont és esztétikai ízlést, értéket ír elő, amely az általa kijelölt középpont hierarchiájában fogalmazódik meg, addig a heterogén irodalom- és identitásfelfogás felhagy az egyetlen középpont elméletével, és a többközpontúságot helyezi előtérbe. Ezekből következik az is, hogy miként nem beszélhetünk egységes magyar irodalomról, úgy nem beszélhetünk egységes magyar nyelvhasználatról sem, különben a Felvidéken, Erdélyben, a Vajdaságban és a különféle magyarországi tájszólásokban beszélt nyelvet a magyartól idegennek, lenyesendő vadhajtásoknak kéne tekintenünk. Hasonlóképpen, ami nem fér be az egységes kánon értékrendjébe, azt egyértelműen rossznak, értéktelennek kéne minősítenünk. Ezen felbuzdulva nemcsak a regionalitás, a *couleur locale* vagy a multikulturális tapasztalat jegyeit mutató magyar nyelven írott műveket, hanem minden olyan művet, amely nem egy egységes nyelvi, nemzeti és irodalmi kánon alapján szerveződik, egyetlenegy klikkeléssel törölni kéne az emlékezetből. „Igen, mindet.” Ezek után a lomtárban kéne kurkászni pl. a posztkoloniális angol nyelven írott Salman Rushdie művei után, de ugyanígy járna James Joyce *Finnegan's wake*je stb. Pontosabban ezek csak az egységes nyelvekre történő fordításokban maradhatnának fenn. Az eredetieket le kéne tagadni, vagy miként Truffaut *Fahrenheit 451* című filmjében, arra kényszerülnénk, hogy titokban, fejből tároljuk őket.

A párhuzamos világok irodalma

Az egykori Jugoszláviában, pontosabban a Vajdaságban írott magyar nyelvű irodalom szintén nem egységes, hanem heterogén arcot mutat. Más szemléletű volt a XX. század első felében működő – először mellékletként, később önálló folyóiratként – *Vajdasági Írás* (1928–1929), és más volt a 30-as éveiben indult *Kalangya* (1932–1944). Ugyanez a különbség érvényesül a második világháború utáni *Híd* (1945–) és az *Iffúság* nevű hetilapban megjelenő *Symposion-melléklet* (1961–1963), valamint az ebből kinövő *Új Symposion* (1965–1992) között. De ezen belül az említett folyóiratok önmagukon belül is különböztek attól függően, hogy melyik szerkesztőség vezette éppen. És ezt a differenciálódási folyamatot tovább fokozhatjuk, amennyiben figyelembe vesszük az egyes szerzők saját életműveiken belüli mozgásokat.

A vajdasági magyar nyelvű irodalomban alapvetően két tendencia figyelhető meg. Az egyik az, amely a nemzeti kisebbségi sorsot missziószerűen éli meg, s nem az esztétikai mércét, hanem a nemzeti konzerválást tartja szem előtt, vagy ahogyan Németh Zoltán fogalmaz a konzervatív szlovákiai ma-

gyar irodalom esetében: „Harmadrangú, sehol sem ismert szerzők és művek vég nélküli lajstromozásából egyetlen tény derülhet ki: ennek az irodalomnak a számára nem az érték a fontos, hanem a jelenlét.”³ A másik tendencia viszont az, amely folyton megkísérel kitérni a regionális lét- és irodalomtudatból, a kisebbségi fogalmat áttételesen kezeli, tágabb környezetre vágyik, nem elégszik meg a „templomtorony perspektívával”: „A peremhelyzetű létezés, a kisebbségi sorsértelmezést az eredendően hamis regionalizmus-felfogás és a főfoglalkozású mártíromság szélsőségeivel ütköztették.”⁴ Ezt a progresszív felfogást a Vajdaságban az újvidéki Magyar Tanszék első tanáraihoz és alapítóihoz, Sinkó Ervinhez és B. Szabó Györgyhez, valamint az ő közvetett vagy közvetlen hatásuk alatt születő Symposion-generációkhoz köthetjük, illetve az utánuk következő Symposion-inspirálta író-generációkhoz és orgánumokhoz.

Ugyanakkor fontos kiemelni, hogy a két kategória között gyakran sok átfedés, átjárás mutatható ki, hiszen pl. Koncz István, Tolnai Ottó, Domonkos István vagy Végel László művei nem pusztán a kisebbségi sors tematizálását, hanem elsősorban az elhasználódott formakultúrát, a berozsdásodott irodalmi eszközöket és az önbizalomhiányban küszködő kisebbségi öntudatot értékelték át. Podolszki József azt írja az *Új Symposion* és a vajdasági (jugoszláviai) magyar irodalom viszonyáról, hogy: „A jugoszláviai magyar irodalom esztétikai nagykorúságát kéri számon kezdtől fogva a Symposion; műveket, melyek nem csak azért lesznek érdekesek és értékesek, mert a Vajdaságban születtek.”⁵ Tolnai egyik interjújában így nyilatkozik erről: „A kisebbségi író szerepét sose vállaltam [...] Egy pillanatra úgy éreztem, hogy a mi irodalmunk megengedheti magának a modernség luxusát is. Hiszen a művészet felfogható tiszta művészetként is. Tehát úgy éreztem, hogy azt a kisebbséget, ami teljességre törekszik, teljes szabadságra, azt nem lehet, csak egy kicsi, zsugorított kisebbségi programra kényszeríteni, mert az már nem teljes élet, nem teljes szabadság.”⁶ Tolnai irányultsága teljességgel más, mint pl. a második világháború előtti, vajdasági műveletlen közönnyel, a „fénytelen sárral” szembesülő és küszködő Szenteleky Kornélé, aki a következőképpen vélekedett: „Nekünk, íróknak vállalni kell a bánáti, bácskai jelzöt, s ez nemcsak azt jelenti, hogy a vajdasági közönségnek írjunk, hanem, hogy földünkéről s annak problémájáról írjunk, hogy úgy foglalkozzunk népünk-

³ Németh Zoltán: *Szlovákiai magyar irodalom: létezik-e vagy sem?* In: N. Z.: *A bevégezhetetlen feladat*. Nap Kiadó, Dunaszerdahely, 2005, 13.

⁴ Virág Zoltán: *A margó vándorai. Az Új Symposionról*. Híd, 2005/6., 55.

⁵ Podolszki József: *Vidékiesség, jugoszlávosság, európaiság – harc az autonóm irodalomért*. Új Symposion, 1975/117–118., 8.

⁶ Idézi: Csorba Béla–Vékás János: *A kultúrtanti visszavág (A Symposion-mozgalom krónikája, 1954–1993)*, szerzői magánkiadás, 1994, 161.

kel, ahogy azt erdélyi és szlovenszkói társaink teszik.”⁷, vagy másutt: „Éppen ezért az igazi vajdasági irodalom csak most vajúdik, eddig csak irodalom volt Vajdaságban.”⁸ Viszont a két szempont összehasonlításakor nem szabad elfelejtenünk, hogy egy világháború választja szét őket. S ugyanúgy tévesen járnánk el és túl könnyen ítélnénk, ha empátia nélkül forgatnánk ki a Trianon utáni időhöz közelebb álló Szenteleky szűknek bizonyuló kategóriáit. Ezek a megjegyzések ugyan nem esztétikai természetűek, ám az irodalom diskurzív tere – Roland Barthes *Leckéje* nyomán – nem pusztán esztétikai elemzésből áll, hanem minden olyan egyszerre ható, egymás fölé nem rendelhető megnyilatkozásból, amely mozgásba hozza az irodalom fogalmát. E szempontból Németh elképzelése zártabb, az irodalomkutatást pusztán esztétikai elemzésre és kritikai értékvonásra korlátozza, megfosztja a kisebbségi problematika vonatkozásaitól, illetve ezt szigorúan az identitás kérdéséhez sorolja: „Az esztétikának nincs szüksége a szlovákiai magyar irodalomra. [...] Az identitásnak talán igen.”⁹ Vincent B. Leitch viszont az esztétika kapcsán a következőt állítja: „Az esztétika nincs elvágva az etikától, illetve a politikától. Ekképpen az irodalomtudomány feladata nem pusztán az esztétika alapos vizsgálata a kifinomultság és az érték meghatározása által, hanem olyan kulturális elemzés, amelyet a szociális megértés és emberi emancipáció érdekel.”¹⁰ Az esztétika privilegizációja tehát annak esszencializálásához vezet, és kizárja az irodalom több szempontú, interdiszciplináris kutatását.

Ugyanígy azt is érdemes szem előtt tartani, hogy a Szentelekyék generációjának először létre kellett hoznia a vajdasági irodalmi situációt, úgy kellett szerveznie az irodalom működését, hogy egyáltalán legyen miről beszélni, vitázni, legyen mit később tagadni, átértékelni. A ma konzervatívnak tűnő szemlélet nélkül talán nem születik meg a Symposium radikalizmusa sem. Ezt támasztja alá az is, hogy a symposionisták milyen gyakran utalnak vagy idézik az általuk elmaradottnak ítélt, nemzeti színekbe öltöztetett, „slágeros” irodalmi munkákat. Tagadással tartották érvényben a megtagadott irodalmat.¹¹ Ez a viszony később, főleg a kilencvenes évektől megváltozik, már nem tagadáson, inkább egy intertextuális viszonyon és továbbgondolá-

---

⁷ Szenteleky Kornél: *Új lehetőségek – új kötelességek*. In: Sz. K.: *Új lehetőségek – új kötelességek*. Forum, Újvidék, 2000, 162.

⁸ Szenteleky Kornél: *A vajdasági magyar kultúra és irodalom élete*. In: Szenteleky: i. m. 150.

⁹ Németh: i. m. 5.

¹⁰ „Aesthetics is not severed from ethics or politics. Thus, the task of literary study is not simply aesthetic scrutiny in the pursuit of appreciation and refinement but cultural analysis in the interest of social understanding and human emancipation.” In: Vincent B. Leitch: *Cultural criticism, literary theory, poststructuralism*, Columbia University Press, New York, 1992, 13.

¹¹ Vö. Podolszki: i. m. 20.

son alapul (lásd pl. Tolnai Ottó *Wilhelm-dalok*, *Balkáni babér* című versesköteteit, *Költő dísznózsírból* című rádióinterjú-regényét és Fenyvesi Ottó *Halott vajdaságiakat olvasva* munkacímű, készülőben lévő kötetének darabjait).

A Symposium-beszédmodot ugyanakkor egy másik viszonyulás is meghatározta. A vajdasági magyar és a magyarországi magyar irodalmak mellett szoros kapcsolatban állt a délszláv kultúrával, s ezen keresztül a korabeli világirodalmi folyamatokkal. Ez a mozzanat lényegesen megkülönböztette az addigi vajdasági magyar, de a magyarországi, a felvidéki és az erdélyi irodalmaktól is. Persze, nem abban az értelemben, hogy a másik kultúrával való érintkezése egyedülálló az említettekhez képest. Ezzel kapcsolatban a kiváló, első Symposium-generációval indult költő, Tolnai mestere, Koncz István a következőképpen fogalmaz: „A magyar és a szerb kultúra egymásra hatása tény, abból következik, hogy a két nép egymás mellett él. De ez nem specifikus. Ilyen jelenségek kimutathatóak még olyan korokban és körülmények között is, amelyeknek gyökerei nem az egymás mellett élés tényére mennek vissza. A század eleji vagy a két világháború közti kor magyar kultúrája mennyit merített a francia kultúrából? Talán itt-ott franciásabbak voltak a franciáknál!”¹²

Ha nem is egyedülálló ez a jelenség a symposionista, illetve a vajdasági magyar irodalomban, mégsem hanyagolható el értelmezésekor, valamilyen módon hozzájárult a szegényes magyarországi recepció-történetéhez is. Végel László ezt a kisebbségi irodalom különleges helyzetével, a derridai értelemben vett anyanyelvi idegenséggel hozza összefüggésbe, és gondolja tovább: „Az anyanyelv tehát egy másik nyelvi közegben idegenként reflektál önmagára, másféle jelentéstartalmakat hordoz, mint a nem idegen nyelvi környezetben. Vagyis a kisebbségi író nyelve szükségszerűen hordozza magában a másságot és az idegenséget.”¹³ Eszerint nem az esztétikai szempontok határozzák meg egy irodalom identitását, mibenlétét, hanem a nyelv használatának módozatai, az abban megnyilvánuló reflexió lehetőségei, amelyek aztán kihatnak az esztétikára is.

Ez a szemlélet különbözik Németh Zoltán szlovákiai magyar irodalmat, és úgy tűnik, a kisebbségi irodalmat negligáló felfogásától: „[...] mindenféle kisebbségi géniusz (Győry Dezső) vagy kisebbségi messianizmus, a vox humana (Fábry Zoltán) és hídszerep ellenére inkább centrum felé irányuló mozgás észlelhető [...] hogy egy szövegről (a szerző életrajzi adatainak ismerete

---

¹² „...a magabiztosságot az Új Symposium generációja hozta magával...”. Szergejev Zsuzsanna interjúja Koncz Istvánnal. In: *Rózsaszín flastrom. Beszélgetések vajdasági írőkkel*. JATE Szláv Filológiai Tanszék, Szeged, 1995, 54.

¹³ Végel László: *Gyökerek az idegenségben. Peremvidék – kisebbség – irodalom*. Forrás, 2003/11., 53.

nélkül) egyáltalán ne lehessen megállapítani, hogy szlovákiai magyar vagy magyarországi magyar szerző írta-e. A szlovákiai magyar irodalom egyre inkább a magyarországi kánon követőjének pozíciójába szorul.¹⁴ Összehasonlítva ezt a vajdasági s ezen belül a symposionista irodalommal, a különbség sokrétű, az egyik minden bizonyára abban is tetten érhető, hogy: „[...] a szlovákiai magyar irodalom, pontosabban annak egésze nem tudott kialakítani olyan viszonyt a cseh vagy a szlovák irodalommal, amelyre a multikulturalitás lenne jellemző”.¹⁵ S amennyiben tüzetesen megvizsgáljuk az erdélyi magyar irodalmat, ott is azt találjuk, hogy általában kevés a kapcsolata a román irodalommal¹⁶, számára is inkább a magyarországi irodalom az elsődleges, annak heterogenitásával együtt. Talán ez az integratív törekvés magyarázza azt is, hogy a magyarországi recepció többet foglalkozott – noha nem teljesen kielégítően, főleg nem a diktatúra időszakában – ezekkel az irodalmakkal, mint a Vajdaságban születettekkel. Végel László az egyik, a nyolcvanas évek végén adott interjújában azt állítja, Radnóti Sándor bevallotta, hogy: „a jugoszláviai magyar írók műveit olvasva mindig az az érzése, hogy azoknak egyik kódrendszerét nem tudja megfejteni”.¹⁷ Am ez az „egyik” kódrendszer nem pusztán a délszláv irodalmi hagyomány jelenlétéből származtatható, hanem a másik többségi, magyarországi esztétikai paradigmákhoz való viszonyulásból is. Éppen ez a különbség adja meg a kisebbségi irodalom létjogosultságát: „A kisebbségi kritika, akár csak a kisebbségi poétikák, magában foglalja az oppozíciót az ok hegemónikus uralmának minden regiszterében.”¹⁸ Ugyanakkor a kisebbségi irodalmak, s így a vajdasági magyar irodalom befogadásának nehézségei nem pusztán a kisebbségi nyelvi dimenzió összetettségéből fakadtak, hanem abból is, hogy az akkor hivatalos magyar kultúrpolitika nem irodalmi, hanem politikai szempontok miatt nem foglalkozott, később meg éppen politikai indíttatásból törődött ezekkel az irodalmakkal. Mára ez a helyzet változott, ezt bizonyítják a nemrég Tolnainak, Végelnek és Domonkosnak odaítélt különféle díjak. Ehhez a változáshoz sajnos hozzájárultak a legutóbbi balkáni vérengzések is, mivel a hatásokra sok délvidéki író áttelepült Magyarországra. Érdekes azonban, hogy irodalmi munkáik – a magyarországi mellett – továbbra is abból az elhagyott világból merítenek (lásd pl. Balázs Attila, Fenyvesi Ottó, Hász Róbert, Bozsik Péter vagy újab-

¹⁴ Németh: i. m. 11.

¹⁵ Németh: i. m. 22.

¹⁶ Jóllehet többen fordítanak román irodalmi műveket. Ugyanakkor az Erdélyben íródo magyar irodalom ettől még nem kötődik szorosan a román irodalmi esztétikai paradigmákhoz.

¹⁷ *A homogenitás eszményének agóniája*. Kondász Katalin interjúja Végel Lászlóval. In: *Rózsaszín flastrom*: i. m. 103.

¹⁸ „Minority criticism, like minority poetics, involves opposition across all the registers of hegemonic regimes of reason.” Leitch: i. m. 94.

ban Kollár Árpád munkáit). Mindezek ellenére mégsem mondhatjuk, hogy a magyarországi recepció figyelme intézményes szinten működik, még mindig az esetlegesség jellemző rá, akkor is, ha a mai helyzet jobb, kedvezőbb, mint a diktatúra idején. Ám ahhoz, hogy ez a helyzet tovább mozduljon, meg kéne oldani a könyvek szabad áramlását az országok között. Mert egyelőre csak a budapesti Írók Boltjában, illetve a budapesti könyvhéten vagy könyvfesztiválon találkozhatunk elvétve a Vajdaságban írt magyar irodalmi művekkel. És szemlátomást ez nem elég. Mind a kritikusok, mind a menedzserek részéről nagyobb erőfeszítésekre van szükség.

Heterogén, az erogén

Visszatérve a kisebbségi, határon túli irodalom helyzetére, nem értek egyet azzal, hogy feltétlenül integrálni kell azt a jelenlegi, divatos magyarországi esztétikai paradigmákba. A hasonlóság nem megkérdőjelezhetetlen esztétikai erény, ahogyan nem is rossz stratégia. Inkább a magyarországi könyvpiacba kéne bekapcsolni a határon túli magyar irodalmat, elérhetővé tenni a magyarországi olvasó számára, hogy az is olvassa, értékelje. Nem biztos, hogy a Roland Barthes-i értelemben vett erotikus magyarországi olvasó fennakad a számára idegen kódokon.

Németh Zoltánnal szemben úgy vélem, minden integratív törekvés ellenére a kisebbségi helyzetben (is) működő irodalmaknak mégis van egy mássága. Egy olyan mássága, amit nem kéne szégyellni, letagadni, szőnyeg alá söpörni. Ezt a másságot Deleuze és Guattari az anyanyelv re- és deterritorizációjával magyarázzák. Végel a párhuzamos világok szimultaneitásával: „Valójában a kognitív helyzet szüli a kisebbségi irodalmak másságát saját nemzeti irodalmakon belül is. Nem a téma, miként sokan hiszik, sem az, hogy hol született, hanem az teszi a kisebbségi írók kisebbségi íróvá, hogy a nyelv, amellyel megteremti műveit, más nyelvek mindennapi reflexeiben, feszültségében él, hogy a peremen lévő nyelv tudja, hogy a dolgoknak mindig van egy másik párhuzamos neve. Ezt a másságot nem lehet »integrálni«, mert akkor elveszik.”¹⁹ Ebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy ezek az ún. kisebbségi irodalmak egyszerre részei, sajátjai és idegenjei az anyanyelvű kultúrának. E „kentaurok” tapasztalat miatt ez nem „tisztá” nemzeti irodalom, így a kisebbségi fogalom nem esszenciális, mivel kulturális és poétikai különbség(ek), ellentétpárok, a mozgékony identitás feszültsége jellemzi: „[...] az ellentét a kulturális különbség alapegysége, és a kritika érdekeltége vagy az ellentétek identitásképzése munkájának vizsgálatában rejlik, vagy a

---

¹⁹ Végel: i. m. 54.

másság megszólaltatásában, ami csendre és kimondhatatlanságra van utalva, avagy hangot adni a reprezentációból általában kiszorított nézőpontoknak és identitásoknak.”²⁰ Ugyanakkor fontos aláhúzni, hogy a kisebbségi irodalom fogalma nem homogén irodalmat, identitást jelent. Épp ellenkezőleg: a fent taglalt különbség nyomán heterogén, polifon hangzásra, a Másikhoz való viszony folytonos újraírására utal, ami kihat a kánon működésére, és más megvilágításba helyez(het)i az eddig meggyökeresedett centrum-periféria megosztást is. Innen nézve a kisebbségi irodalmaknak megvan az a lehetősége, hogy újradefiniálják a centralisztikus elven működő kanonizációs folyamatokat.²¹ A bennük rejtőző vagy nyíltan kifejeződő másság ellenére egyenrangú jelenségei az anyaországi irodalmi munkákkal. Ahogyan működésük hozzájárul a több szempontú kánonmozgás (ki)alakításához, működtetéséhez, úgy esztétikájuk is polifón: egyszerre több irodalomhoz, szövegekörnyezethez kötődnek, nemcsak a magyarországihoz. Faragó Kornélia a következőt tartja kívánatosnak a kisebbségi léthelyzetben írók kritika számára: „Mindenesetre az olvasás nem szűkíthető regionálissá, de semmiképpen sem mellőzhető a regionális perspektíva, a regionális olvashatóság felmutatása. A kritikának ebbe a hagyományba, de a szélesebbe is bele kell olvasnia az adott irodalmi művet.”²² Németh meglátásai alapján úgy tűnik, a fiatal szlovákiai irodalomban azonban a regionális sajátosság tagadása és a középpont felé irányuló mozgás a meghatározó. Ez önmagában se nem jó, se nem rossz. Azonban pozitívuma mindenféleképp abban áll, hogy ez az irodalmi hozzáállás az esztétikai problémákat, kérdéseket helyezi előtérbe, nem a kisebbségi irodalomra Deleuze és Guattari által is jellemzőnek tekintett politikumot. Ám, amennyiben olyan irodalommal találkozunk, mint amilyen a symposionistáké, akkor nem marasztalhatjuk el őket csupán azért, mert nem illeszkednek, nem alkalmazkodnak feltétel nélkül az anyaország kanonikus áramlataihoz. Miután egyszerre több szellemi központ (Budapest, Belgrád, Zágráb, Ljubljana, Szarajevó stb.) hagyományához kapcsolódtak/kapcsolódnak, nem lehet őket pusztán a magyarországi kritikai kódok alapján elemezni. Bár az *Új Symposion* az ex-jugoszláviai szocialista „testvériség-egység” helyzetében született, ami különbözik pl. a kanadai, amerikai vagy svájci multikulturális, illetve interkulturális helyzettől, a folyóiratban megjelenő

---

²⁰ „[...] the opposition is seen as a basic unit of cultural difference, and the critic’s interest lies either in the analysis of the way that opposition works to produce identity, or in the voicing of otherness that is consigned to silence and ineffability, that is to say, actually giving voice to unrepresented point of view and identities normally excluded from representation.” In: Mark Currie: *Difference*. Routledge, London and New York, 2004, 87.

²¹ Vö. Leitch: i. m. 102.

²² Faragó Kornélia: *A kritika helyzettudata*. In: F. K.: *Kultúrák és narratívák*. Forum, Újvidék, 2005, 172.

műveken mégis észrevehetjük a „multikulturalizmus esztétikájá”-nak (Szigeti L. László) a jegyeit: „Feltűnő utalásokat tartalmaz a másik kultúrára, annak jelenlétét nyelvi- és/vagy stílusbeli eszközzel biztosítja.”²³ Ugyanakkor a symposionista műveket nem sorolhatjuk be teljesen ebbe a kategóriába sem, amennyiben azt a Szigeti meghatározása alapján sematizáljuk: „Általában egy bizonyos írástechnikai konzervativizmus jellemzi a multikulturalista szöveget. Nem igazán kísérletező talaja ez az irányzat a narratív technikáknak, ami egyébként érthető, hiszen azon túl, hogy lételeme a többkultúrát, a szöveg igen gyakran egy meghatározott üzenetközvetítési szándékot is hordoz, amit csak akkor képes optimálisan végrehajtani, ha jól követhető, mondjuk úgy »szokványos« narratív sémát alkalmaz.”²⁴ Vessük ezt össze pl. Domonkos István, Tolnai Ottó, Brasnyó István, Balázs Attila, vagy akár a symposionista beszédmódokat továbbbíró Virág Gábor (Aaron Blumm), Jódal Kálmán, Lovas Ildikó stb. kísérleti, több kulturális beszédmódot alkalmazó prózájával, látni fogjuk, hogy a „meghatározott üzenetközvetítési szándék” feltételezése itt mindenféleképpen megbukik. Többek között ezért is vitatható az az állítás, hogy a multikulturális társadalmi helyzet egyben esztétikai is. Talán szerencsésebb az a megfogalmazás, hogy a multikulturális helyzet befolyásolhatja vagy inspirálhatja a művek esztétikai megformáltságát. Hiszen a symposionisták esetében ez folyamatos mozgást okozott az esztétikai és a műfaji paradigmákban, mivel az öröklött, anyanyelvi irodalom a Másik, az Idegen kultúra és irodalom talaján is megjelent, átalakult. Ebből kifolyólag ez a léthelyzet egy lezárhatatlan fordítás pozíciójába szorult. Mert ahogyan egy nyelvet lehetetlen tökéletesen egy másikra fordítani, az eredmény mindig az eredeti és az új közötti feszültségben ölt testet, úgy a symposionista poétika is a különböző kultúrák metszetéből, fordításából hozta létre a sajátját. Ez az összetettség a sympósok esetében műfaji értelemben is tetten érhető, gondoljunk csak az általuk írt kísérleti regényekre (pl. Végel *Egy makró emlékirataijára*, Tolnai *Rovarházára*, Domonkos *A kitömött madárjára*), amelyeket később a recepció „posztmodern kezdeményezésnek”²⁵ fog fel. Ez a fordítás valójában (át)ültetés, csakhogy itt a mag más táptalajban csírázik, emiatt másmilyen növény születik belőle mint az elsődleges, honi környezetben. Ez a folyamat termékenységként is megélhető: „A saját közegtől való eltávolodás azonban a termékenység záloga is lehet, mert a saját és az idegen közötti

²³ Szigeti L. László: *A multikulturalizmus esztétikája*. Helikon, 2002/4., 415.

²⁴ Szigeti: i. m. 415.

²⁵ Bányai János: *1965: A (poszt)modern(?) fordulat éve*. In: B. J.: *Hagyománytörés*. Forum, Újvidék, 1998, 94. (Erről lásd még: Thomka Beáta: *Tolnai Ottó*. Kalligram, Pozsony, 1994, 61.; Kulcsár Szabó Ernő: *A magyar irodalom története 1945–1991*, Argumentum, Bp., 1993, 152.; Csányi Erzsébet: *Titkosírás*. In: Cs. E.: *Világirodalmi kontúr*. Forum–Iskolakultúra, Újvidék–Pécs, 2000, 101.)

mozgás a sajátához való önviszonyulás módosítását, a másként történő önértést, az önazonosság értelmezési dinamikáját sarkallja.”²⁶ E módon válhat a fordítás lételméleti metaforává: „A nyelv szétszóródása kecsgetet itt egy másik értelem, más hangok, más történelmek disszeminációjának ígéretével.”²⁷ Ezért beszélhet Végel az anyanyelvre történő fordításról: „Derrida nyomán, aki – hasonló tapasztalatok súlya alatt francia-francia fordításról beszél, úgy szükség lenne magyar-magyar fordításról is szólni a magyar irodalmon belül.”²⁸ Mindez azonban csak akkor jelent csonka irodalmat, ha nem fogadjuk el az irodalom és a kultúra plurális szemléletét.

Ezért vélem úgy, hogy a némethi felfogás paradox módon a homogenitás felé kacsingat, a modernség utópisztikus irányába kanyarodik vissza, amikor a magyarországi, általa sem egységesnek tekintett esztétikai paradigmákból követendő mintákat kovácsol. Ezt a megállapítását mindenféleképp csak az általa kiválogatott fiatal, Szlovákiában író magyar irodalomra vélem elfogadhatónak, egy tendencia leírásaként, abban az esetben viszont, amikor normatívvá válik – szűkítőnek érzem.

Ezzel szemben a symposionista és fent említett végeli magatartás egyik kezdeményezője a magyar irodalom pluralista, európai tudatú²⁹ szemléletének, az Itamar Even-Zohar-i értelemben vett többrendszerű kánonmozgásnak, miszerint: „a többrendszerűség elmélete elveti az értékítéletet, amennyiben az a vizsgálat tárgya *a priori* kiválasztásának kritériuma. Különösen hangsúlyoznunk kell ezt az irodalomtudomány kapcsán, ahol még mindig összekuszálódik a kritika és a kutatás. Ha elfogadjuk a többrendszerűség hipotézisét, akkor azt is el kell fogadnunk, hogy az irodalmi többrendszerűség történeti vizsgálata nem szorítkozhat az úgynevezett »remekművekre«, még akkor sem, ha néhányan úgy tartják, elsősorban a művek vizsgálata képezi az irodalomtudomány *értelmét*.”³⁰ Ha ez másként volna, akkor a némethi felfogás nyomán a magyarországi irodalomnak el kéne fojtania a tarkabarka másságát, és követnie kellene a németországi vagy az angol, esetleg az amerikai irodalmak esztétikai teljesítményeit. Pedig a magyar irodalomnak is vannak erogén zónái, nem is kevés. Miért ne hoznánk izgalomba őket?

²⁶ Losoncz Alpár: *Európa-dimenziók*. Forum, Újvidék, 2002, 183.

²⁷ Ian Chambers: *Kivándorlás, kultúra, identitás*. Ford.: Marno Dávid. Helikon, 2002/4., 470.

²⁸ Végel: i. m. 54.

²⁹ Az egyszerre több szellemi központhoz és irodalomhoz való tartozás és a Másik általi lezárhatatlan önmeghatározás értelmében. (Vö. Végel: i. m. 56.)

³⁰ Itamar Even-Zohar: *A többrendszerűség elmélete*. Ford.: Ambrus Judit. Helikon, 1995/4., 437.

Jugoszláviai magyar irodalom német fordításban

A magyar nyelvű szépirodalom külföldi recepciójának történetében páratlanul fontos és sikeres eseményként lezajlott 1999. évi Frankfurti Könyvvásár, ahol Magyarország szerepelt a rendezvény vendégországaként az események központjában, óriási lendületet adott a német nyelvterületen egyébként is jól ismert és gazdag recepciós hagyományokkal rendelkező magyar irodalom nemzetközi kapcsolatainak. A könyvvásárral összefüggő, annak sikeréből és eseményeiből következő fejleményekkel, változásokkal, a kifejezetten intenzív magyar–német irodalmi kapcsolatokkal azóta már terjedelmes és színvonalas publikációk sora foglalkozott.¹ Egy sajátos vetülete e kapcsolatoknak, nevezetesen a határokon túli magyar irodalmak *közvetlen* kapcsolata és recepciója a német nyelvterületen azonban többnyire csak „mellékszálként” bukkan fel az írásokban. Ennek persze érthető és részben közismert okai vannak, mégis hasznosnak mutatkozhat, ha egy konkrét példa, a volt és jelenlegi Jugoszlávia területén alkotó és egykor ott alkotott, magyar nyelven publikáló szerzők műveinek német visszhangjának vizsgálatára vállalkozunk.

Mindehhez megkerülhetetlen egy rövid történeti visszapillantást elvégeznünk. A már hosszabb ideje problematikus délszláv–német kapcsolatokon a náci Németország politikája, majd a második világháború szörnyűségei hihetetlenül hosszan továbbélő, mély sebeket ejtettek. Mivel Magyarország – modern történelmének egyes nagyon rövid és ellentmondásos periódusait leszámítva – szinte mindig a német oldalon állt, megállapítható, hogy a fent

---

¹ Lásd egyebek mellett Bernáth Árpád–Bombitz Attila (szerk.): Frankfurt '99. Magyarország részvétele a könyvvásáron a német sajtó tükrében. Szeged, 2002; Bernáth Árpád–Bombitz Attila (szerk.): Miért olvassák a németek a magyarokat? Befogadás és műfordítás. Szeged, 2004; Bernáth Árpád–Bombitz Attila (szerk.): Posztumusz reneszánsz. Tanulmányok Márai Sándor német nyelvű utóéletéhez. Szeged, 2005

mondottak a magyar–jugoszláv kapcsolatokra is alapvetően igazak. A határ mindkét oldalán élő kisebbségek ugyan – a sajnos szinte használhatatlanná koptatott metafora letéteményeseiként – hídként lettek volna képesek összekötni a kultúrákat, ám törekvéseik, szándékaik nem mindig talál(hat)tak megfelelő támogatásra a mindenkori közéleti-politikai viszonyrendszerekben. A jugoszláviai magyar szépirodalom német nyelvű megjelenését ezért többszörös korlátok akadályozták: egyrészt a magyarországi irodalomszemlélet – enyhén szólva – nem törekedett az elkészült művek integrálására a magyar irodalomtörténeti szövegfolyamba, így nem is közvetíthette tovább azokat a nem magyar olvasóknak. Másrészt ennek következtében magában Jugoszláviában is kialakult valamiféle „dacreakcióként” és persze egyben a politikai konjunktúrának is engedve az önálló, a magyar irodalomtól független jugoszláviai magyar nyelvű irodalom fogalma és kultúrpolitikai koncepciója. Harmadrészt a jugoszláviai, akkor még szerb–horvát nyelvű közvetítő csatornákon keresztül csak az a jugoszláviai magyar nyelvű irodalom juthatott (volna) ki a nemzetközi porondra, amely valamiféleképpen képes volt az – egyébként nehezen meghatározható – „jugoszláviaiságot” megtestesíteni, illetve amelynek volt esélye arra, hogy a Szovjetunió képviselte szocialista világgal szemben kritikus, másféle szocializmuskonceptiók szószólója lehessen. Negyedrészt a jelek szerint maga a jugoszláviai irodalom sem volt képes kiépíteni olyan pozíciókat a német nyelvű könyvpiacra, amelyekben azután – mennyiségi és minőségi okoknál fogva – a Jugoszláviában magyar nyelven írott művek fordításai is megjelenhettek volna. Noha a Frankfurti Könyvvásárokon 1976 óta eleinte ugyan csak két évente, de a nyolcvanas évek óta már évente megrendezték a „vendégország” néven szervezett kiemelt országokra összpontosító irodalmi programokat, Jugoszlávia nem került be ezen kiválasztott nemzeti irodalmak körébe.

Érthető, ha a fentiek ismeretében igazi német visszhangja csak Sinkó Ervin kulcs-dokumentumregényének, az *Egy regény regényének* lehetett, amelynek 1962-ben, egy évvel a magyar változat megjelenése után készült el Roman eines Romans címmel a német kiadása. Ez a kiadás és a kiadó is még elsősorban politikai dokumentumként kezelte a szöveget, aminek 1990-ben a második kiadása is megjelent, de már egy másik kiadó gondozásában.²

Noha a hatvanas évek óta a jugoszláviai magyar irodalom több kimagasló alkotóval, hallatlanul gazdag irodalmi folyóiratokkal, közélettel és alapvető jelentőségű művekkel rendelkezett, mindez együttesen sem volt elég ahhoz, hogy a fentebb említett akadályokat a magyar–magyar kulturális kapcsola-

---

² Sinkó Ervin könyvének német visszhangjáról éppen a *Híd* 2005/10. számában jelent meg egy fontos áttekintés Fehéri György tollából: „...benső szükség kényszerít, hogy fel-fellebbentsem ezt az idő által rám adott maszkot...”. 9–16. o.

tokban a Frankfurteri Könyvvásárig áttörje. A felsoroltak mellett az irodalomértésben és -értelmezésben fennálló koncepcionális különbségek, a hivatalos magyar irodalomszemlélet határozott avantgárdellenessége is nehezítette a helyzetet. Így történhetett meg, hogy a könyvvásárra nem jelent meg olyan eredetileg magyarul megírt önálló mű németül, amelynek szerzője az akkor már „egykori”-vá vált Jugoszlávia területén alkotott volna.

Az 1989 utáni évek ugyanis az irodalom nemzetközi kapcsolatait illetően legfeljebb csak a gondok és akadályok részleges megszüntetésére keríthettek sort. A múlt évezred reményteljesen induló utolsó évtizedében pedig a jugoszláviai háború, sajnos, jóvátehetetlen és fölmérhetetlen károkat okozott az éppen csak megindult folyamatban. Mindez ugyanakkor arra is alkalmat teremt, hogy megvizsgáljuk, milyen föltételeknek kell teljesülniük ahhoz, hogy valamely irodalom idegen nyelvre fordítva is visszhangra leljen.

Az irodalom kultúrák, nyelvek közötti mozgásában talán a legfontosabb föltételnek valamiféle – személyi és szervezeti – „folyamatosság”-ot, állandóságot kell tekintenünk, ami érdekes módon mind a mai napig hiányzik. Noha az egykori Jugoszláviából már a hatvanas években jelentős számban kerültek huzamosabb időre, gyakran véglegesen külföldre emberek, közöttük művészek is, az utóbbiak közül csak néhánynak sikerült a befogadó kultúrában is folytatnia eredeti művészi tevékenységét. Nagy József párizsi színtársulata önmagában is jelentős szerepet vállalt a jugoszláviai színházi és irodalmi előadó-művészeti hagyomány (avantgárd) megőrzésében és fejlesztésében, amiben persze fontos szerepet játszott a színház nyelvtől való viszonylagos függetlensége. A Svédországba „kivándorolt” Domonkos István a további alkotáshoz költőként gyakorlatilag minden objektív feltételt elveszített, és legfeljebb a Máraihoz, Gombrowiczhoz hasonlítható „emigráns” művész szerepét vállalhatta volna magára. A nyolcvanas-kilencvenes évek „kivándorlói” pedig már Magyarországra menekültek és települtek át, „csupán” a környezetet cserélték fel, és alkotói pályájuk sikere magyarországi betago-lódásuk függvényévé vált. Mindezen fejleményeket nem nevezhetjük a fentebb említett „stabilitás”, megbízhatóság vagy folyamatosság tipikus megjelenési formáinak: csak a legritkább esetben jöhettek létre olyan emberi és szervezeti kapcsolatok (kiadókkal, folyóirat-szerkesztőségekkel, intézményekkel, illetve ezeknél dolgozó emberekkel), amelyek a művészek és a művek ismertségét, a szó valódi értelmében vett befogadást képesek segíteni. Nemzetközi (és konkrétan magyar-német) viszonylatban pedig ez még nehezebben alakulhatott (volna) ki. A szó valódi értelmében vett német recepció pedig a magyar irodalom német fogadtatásának történetéhez hasonlóan a jugoszláviai magyar irodalom esetében is csupán a legutóbbi években kezd kialakulni, hiszen a reflexiókat, a recenziókat nagyon sokáig többnyire a magyar kultúra és irodalom német szerkesztőségeiben ismert magyar származású vagy

informális kapcsolatokkal rendelkező magyarországi munkatársai írták. Az efféle „pszeudorecepció” illusztrálása során felemlíthető nevek ugyan igen tiszteletre méltó irodalmi recenzensi névsort jelentenek egyfelől, ám mégis inkább egy külső „nem német” ízlés- és értékrendszert képviselnek, s egyben hajlamosak arra, hogy megpróbálják a magyar irodalom önképét valamely idegen ország nyelvi és kulturális közegében érvényre juttatni.

Noha a magyarországi irodalom hagyományosan élénk kapcsolatai a német nyelvterülettel legkésőbb a múlt század hatvanas éveinek második felétől kifejezetten változatos formákban éltek tovább – s ebben az akkori NDK irodalmi és kiadói politikája határozottan fontos, önálló szerepet vállalt – a határokon túli magyar nyelvű kortársi irodalomnak csak korlátozott szerep juthatott. Elsősorban az erdélyi magyar írók (Asztalos István, Sütő András) ausztriai és svájci kiadók könyvein keresztül megvalósult német nyelvű recepciójáról kell megemlékeznünk, aminek kulturális „gyökerei”, ha úgy tetszik, egészen a reformáció (és az ellenreformáció) koráig nyúlnak vissza a múltba. A vajdasági magyar irodalomnak ilyen hagyománya nem volt, a vajdasági irodalom és kultúra főleg a bánáti sváboknak köszönhetően érdemelt ki némi – regionális és többnyire csupán rövid ideig aktuális – figyelmet a nyugat-németországi kiadók és olvasók körében. A magyar nyelven publikáló jugoszláviai íróknak nem volt még ehhez hasonlítható közvetítő közege sem.

Ha az író önmagában nem képes kötetet megjelentetni, még mindig fennáll annak a lehetősége, hogy antológiában, többszerzős kötetben jelentesse meg másokkal együtt valamely rövidebb írását, versét. A jugoszláviai magyar nyelvű irodalom fentebb felsorolt nehézségein persze ez a megoldás sem segíthetett radikálisan, hiszen németül nem jelent meg könyv kizárólag ennek az alkotói csoportnak az írásaiból. Csakis a jugoszláv vagy a magyar irodalom német nyelven kiadott antológiáiba kerülhettek volna be, ám ennek éppen az integráció mértéke miatt sokáig kevés esélye volt. Ha jelentős késedelemmel is, ám végül mégiscsak ez lett az a jellemző forma, amelyben jugoszláviai magyar írók munkái a magyar irodalom kötelékébe soroltan az utóbbi évtizedekben mégis elérhetőkké váltak a német olvasók számára.

A második világháború vége óta rendkívül szerteágazó tartalmi, műfaji és más szempontok szerinti összeállításban, több országban együttesen összesen 96 antológia jelent meg magyar irodalmi szövegek fordításaiból német nyelven.³ (Összesen 138 antológiacím szerepel a bibliográfiában, vagyis a megjelent kötetek csaknem háromnegyede a közelmúlt hatvan évének a terméke.)

---

³ Az antológiákra vonatkozó adatokat Weiner Schweikert bibliográfiájának megfelelő részéből (833–1010. oldal) gyűjtöttem össze: *Bibliographie der ungarischen Literatur des 20. Jahrhunderts in deutscher Sprache*. Flein bei Heilbronn, Verlag Werner Schweikert 2000, 1020 o.

A közvetítő személyek és intézmények hiányának, illetve hihetetlenül fontos szerepének legszebb bizonyítéka is egyben az a tény, hogy az első olyan német nyelvű antológia, amelyben a magyar irodalom képviselőit jugoszláviai szerző műve szerepelt 1985-ben jelent meg *Draußen das Lamm, drinnen der Wolf* címen Berlinben, és a könyvet szinte „rendeltetészerűen” az az Eörsi István szerkesztette, akinek a legszorosabb személyes és alkotói kapcsolatai fűződtek az Új Symposionhoz. Eörsi személye mellett egy intézmény, a berlini Literarisches Colloquium ugyancsak úttörő szerepet vállalt, ugyanis több mint két évtizede a közép-kelet-európai írók, köztük Mészöly Miklós óta a modern magyar irodalom szinte minden jelentős alkotója számára nyújtott alkalmat hosszabb berlini tartózkodásra, és ezentúl az ösztöndíjasok írásait is kiadta egy-egy kisebb fordításkötetben. Az említett válogatás is így jelent meg Eörsi berlini kapcsolatainak gyümölcseként, a kiadványban Végel László egy írása (Ne legyen gondod a világon, csak az országúthoz tartsd magad) szerepel *Kümmre dich nicht um die Welt, halte dich nur an die Landstraße* címmel.

Noha a nyolcvanas évek irodalompolitikai és az alkotók, műhelyek munkáját érintő, sok aggodalmat keltő eseményei nyomán Nyugat-Európában (is) fokozottabb figyelmet érdemelték volna a jugoszláviai közállapotok, a jugoszláviai magyar irodalom német recepciójában sehol nem találjuk kimondott jeleit ennek a kritikus érdeklődésnek. A hidegháborús hagyományban Jugoszlávia a nyugati közvélemény szemében pozitív példaként rögzült, ezért az országban súlyosbodó problémák megértéséhez hiányoztak a szükséges ismeretek. A helyzet valós megítélésére ekkor leginkább a jugoszláviai vagy onnan kivándorolt értelmiségiek és művészek lettek volna hivatva, ám ők is inkább egymással dialogizálva „virtuális” jugoszláviaiakként tárgyalták meg és ábrázolták az adott helyzetet, többnyire nyelvileg is bezárkózva az ország akkor még egységes idiómájába. Így jelentek meg a magyarul író jugoszláviai szerzők is elsősorban az ottani, szerbhórvát nyelvű, másodsorban a magyarországi magyar nyelvű irodalmi nyilvánosságban és közéletben.

A magyarországi rendszerváltó év, 1989 után ezért kaphattak már érezhetően több súlyt a magyar irodalom idegen nyelvű válogatásaiban. 1990-ben jelent meg az *Inzwischen fallen die Reiche* című magyar irodalmi válogatás Gregor Laschen és Zsuzsanna Gahse szerkesztésében a die horen kiadó gondozásában, Bremerhavenban. Ebben más szerzők mellett Tolnai Ottó kilenc versének német fordításai is helyet kaptak (Ne gyere vissza – *Komm nicht zurück*; Vidéki Orfeusz – *Orpheus auf dem Dorfe*; Nem tapsoltam – *Ich habe nicht geklatscht*; Ma sem értem az egészet – *Selbst heute versteh ich das Ganze nicht*; Azt szerettem volna – *Die zitternden Körper, lila*; Vacogó lila testekkel – *Zittern Violett mit Körpern*; Ha elszáll – *Wenn sie davonfliegt*; Csak abban különbözök – *So unterscheide ich mich nur so*, Én kő – *Ich der Stein*). Ugyanebben az évben jelent meg utoljára a berlini Humboldt Egyetem Hungarológiai

Intézetében működő, Paul Kárpáti vezette szépirodalmi fordítói műhelyének időszakos kiadványa, az „Umschlag”. Sokat árul el a németországi irodalmi recepció változásainak irányáról az a körülmény, hogy ebben a füzetben bukkannak fel először jugoszláviai magyar írók szövegei. A kiadványban, melynek szerkesztésében Hans Skirecki is közreműködött, Gion Nándor regényrészlete (*Von Gefängnissen träum ich in letzter Zeit*) és Balázs Attila Ki tette a macskát a postaládába című kötetéből két rövid szövege (*Unverhoffte Begegnung; Kurze, ermunternde Geschichte*) olvasható.

Jugoszlávia széthullása, a háború fokozta a térség iránti érdeklődést, s ezt igazolja a kilencvenes években megjelent antológiák száma és tartalmi összetétele is. 1993-ban jelent meg Csuha István szerkesztésében a pécsi kiadó jubileuma alkalmából a két nyelvű (magyar–német) Jelenkor-Antológia, ebbe a válogatásba három különböző jugoszláviai magyar szöveg is bekerült (Tolnai Ottó Briliáns – *Brillant* című kisregénye, Végel László Halál Dubrovnikban – *Tod in Dubrovnik* című novellája és Thomka Beáta irodalomtudományi értekezése, A műfajteremtő elvek változásai és a prózakritika – *Die Änderungen der gattungsschaffenden Prinzipien und die Prosakritik* címmel). Sajnos ez a kiadvány terjesztési gondok miatt nem kerülhetett be a németországi könyvkereskedések hálózatába, ezért csak a szakma „bennfentesei” és a magyar irodalom iránt elkötelezett, kifejezetten szemfüles érdeklődők tehetek szert rá. Ugyanebben az évben jelent meg Ausztriában (Graz–Wien) *Beim Griff in das Spinnennetz* címen egy Max Droschl és Szajbély Mihály szerkesztette antológia, amiben öt Balázs Attila-írás (A kutya – *Der Hund*; Paganini és a márkiné – *Paganini und die Marquise*; Tizenvalahány kissé megváltoztatott meseváltozat – *Märchenvariationen*; írói-szerkesztői attitűd – *schriftstellerisch-redaktionelle Attitüde*; és végül pár szó a magányról – *und zum Abschluß ein paar Worte über die Einsamkeit*) olvasható.

Ebben az évben, 1993-ban jelent meg (Sinkó említett regénye óta) a második olyan önálló könyv németül, ami egy jugoszláviai magyar író művének fordítását tette közzé, mégpedig a berlini Edition q kiadó gondozásában Gion Nándor Virágos katona című regényét *Der Soldat mit der Blume* címen. Ebben az esetben ismét szükséges hangsúlyozni, hogy a könyv utószavát író, a magyar–német irodalmi kapcsolatokban régóta igen aktív, ekkoriban a berlini magyar követségen szolgáló Kurucz Gyula személye lehetett nyilván az a kapocs, ami – ne feledjük, Sinkó Ervin óta először – egy jugoszláviai magyar szerző művének önálló kötetben történt megjelenését lehetővé tette Németországban.

Az ausztriai fordítók, elsősorban Martha Szépfalusi-Wanner fordítói műhelyének munkájáról tanúskodik az 1995-ben Martha Szépfalusi-Wanner szerkesztésében Budapesten megjelent *Kämpfe von gestern, Lehren für heute* című antológia, amiben Tolnai Ottó két verse szerepel (*in der gestalt einer un-*

befleckten ziege; als ob sie einen noch lebenden retteten). Egy évvel később, 1996-ban a magyar irodalom másik fontos bécsi közvetítője és kutatója, Deréky Pál adott ki a téma dimenzióit érzékeltetendő igen tág kiadási hellyel (Wien–Köln–Weimar) saját szerkesztésében egy kétnyelvű antológiát *Lesebuch der ungarischen Avantgardeliteratur* címmel. Ebben Sinkó Ervin hosszabb korai avantgárd verseinek német fordításai olvashatók (Üdvözlégy Mária! – *Gegrüßet seist du, Maria!*; A jégcsap-rengetegből – *Aus dem Eiszapfendickicht*; Idei téli vallomások – *Bekenntnisse im heurigen Winter*; Bűnös titok bárdja – *Das Beil sündigen Rätsels*). A Berlinben élő, kifejezetten a versek fordítására összpontosító Paul Kárpáti is megjelentetett (Köln–Budapest) ugyanekkor egy saját szerkesztésű kötetet *Anderntags/Másnap* címen, benne az ekkor már hat éve halott Sziveri János három versét (Pókálom – *Spinnentraum*; Civil március – *Ziviler März*; Bal-kánon – *Der Ball-Khan*). A következő könyv 1998-ban készült el, megjelent németül – de újra „csak” budapesti kiadásban, és így a terjesztés minden lehetséges problémájával terhelt – Szokolczay Lajos szerkesztésében a *Brillant* című gyűjtemény, benne teljes terjedelmében Tolnai Ottó címadó műve (Briliáns).

A jugoszláviai háború és az azt követő „átrendeződés” számos író (Fenyvesi Ottó, Balázs Attila, Hász Róbert és mások) áttelepülése Magyarországra bonyolulttá teszi annak eldöntését, hogy kit nevezhetünk ma a jugoszláviai magyar irodalom képviselőjének, illetve milyen fokozatai léteznek ma a „jugoszláviai magyar íráság”-nak. Az kétségtelenül megállapítható, hogy az 1999. évi Frankfurti Könyvvásárra megjelent nagyszámú, a magyar irodalmat képviselni hivatott könyvben már magától értetődően jelentek meg a fenti, némileg bizonytalanra vált kategóriába sorolható szerzők szövegei. Ezek az alábbi, a könyvvásárra vagy annak apropóján megjelent kiadványok voltak: „*Bestiarium Hungariae*” Ágnes Relle szerkesztésében, Bremerhaven 1999 (a kötetben Tolnai Ottó: *Beim toten Gleis* című szövege); *Das Buch der Ränder – Das unsichtbare Ungarn* Irene Rübberdt és Christine Schlosser szerkesztésében, Klagenfurt, Wien, Ljubljana, Sarajewo 1999 (benne Gion Nándor prózája: Nemzeti színek – *Nationalfarben*; Tolnai Ottó szövegei: A karácsonyfavágó – *Der Weihnachtsbaumfäller* és Palics – *Palic*, valamint Balázs Attila írásai: Történet Begóniával – *Geschichte mit Begonie* és Határeset – *Grenzfall*); *Einlesebuch* Julianna Wernitzer szerkesztésében, Budapest 1999 (benne Tolnai Ottó: *Etwas schlägt auf* című írása); *Ungarn von Montag bis Freitag* Dalos György szerkesztésében, Frankfurt am Main 1999 (a kötetben Radics Viktória prózája, a Zsidó ház közepén gyeppelel – *Jüdisches Haus mit Rasen in der Mitte* és Tolnai Ottó A ruhaszárító kötél – *Die Wäscheleine* című szövege olvasható); *Ungarn unbegrenzt* – a *Wespennest* című folyóirat Dalos György szerkesztette tematikus száma, Wien 1999 (itt Tolnai Ottó A karácsonyfavágó – *Der Weihnachtsbaumfäller* című szövege jelent meg).

Ebbe a sorba illesztendő az 1991 óta Magyarországon élő Hász Róbert önálló könyve is (a harmadik a jugoszláviai magyar irodalom német recepciójának történetében!), az 1999-ben Berlinben megjelentetett *Der Garten des Diogenes* (Diogenész kertje). Hász viszont már a mába is átlendít, ugyanis ő a szerzője a legújabb, 2006-ban a neves Klett-Cotta kiadónál németül megjelent és magyar nyelvről rendkívül gyorsan lefordított *Für alle Ewigkeit* című könyvnek (ez a hatodik témánkba illő önálló könyv, magyar címe Végvár). E pillanatban Hász tűnik a leginkább „befutott” szerzőnek a (volt) jugoszláviai magyar írók közül, hiszen két önálló könyve és figyelemre méltó visszhangja van a német irodalmi fórumokon és olvasói körökben.⁴

A negyedik és az ötödik önálló kötetet Tolnai Ottó könyvei jelentik. *Ich kritzelte das Akazienwäldchen in mein Heft* címmel 2001-ben Klagenfurtban jelent meg négy novellájának a fordítása egy karcsú könyvecskében⁵, az *Eine Postkarte an Don Dukay* címen kiadott novellagyűjtemény pedig 2005-ben a DAAD – Berliner Künstlerprogramme segítségével, Buday György fordításában került az olvasó kezébe. 2004-ben Tolnai a jugoszláviai magyar irodalom kiemelkedő alkotójaként került be a német kulturális külkapcsolatokban kulcsfontosságú szerepet vállaló DAAD-programba, és egyéves berlini ösztöndíja számára is megnyitotta az utat a német nyelvű olvasókhöz.⁶ Mivel ez az ösztöndíj „ajánlások” kiválasztási rendszer eredményeképpen kerül odaítélésre, fölöttébb öröndetes hír, hogy 2006-ban Végel László részesült ugyanebben az elismerésben.

Összességében a jugoszláviai magyar irodalom német recepciója tekintetében is az állapítható meg, ami a magyarországra is vonatkozik, nevezetesen, hogy a Frankfurteri Könyvvásár – ha eltérő arányokban és mértékben is, de – mindenképpen jelentős lendületet adott a művek és az alkotók megismerésének, befogadásának. Érezhetően erősödnek azok a személyi, emberi, intézményes és kiadói kapcsolatok, amelyek előkészíthetik, irányíthatják és serkenthetik a művek lefordítását és közzétételét, megindíthatják a folyamatos kulturális együttműködést. Ennek pedig folyamatos és megbízható működésére a napjainkban számos ok miatt akadozó európai egyesülési folyamatban nagyon nagy szükségünk van.

---

⁴ Lásd pl. az ausztriai Sandammeer online folyóirat recenzióját a <http://www.sandammeer.at/rezensionen/hasz-ewigkeit.htm> cím alatt (2006. április 24-i állás) vagy Norbert Mappes-Niediek recenzióját a *Für alle Ewigkeit* című könyvről a *Freitag* című folyóirat 2006/11. számában (március 17.).

⁵ Erről a könyvről pl. a *Falter* című hetenként megjelenő programajánló bécsi városi újság 2002/17. számában jelent meg egy rövid ismertető recenzió Klaus Nüchtern tollából.

⁶ Tolnai németországi recepciójának részét képezi az a hosszabb, Eve-Marie Kallennal folytatott, irodalmi monológgá feldolgozott beszélgetése is, ami a *Freitag* című hetilap 2005/14. számában (április 8.) jelent meg *Der endlose Flamingo* (A végtelen flamingó) címmel.

Ottó Tolnai: Gedichte

Dieser ungarische Dichter lebt in zwei krass divergierenden Welten, die ihn gnadenlos durchschneiden. Seine Heimat ist die Vojvodina, der Hafen seiner Sicherheit Ungarn, das Spielfeld seiner lyrisch-philosophischen Kunst in erster Linie das von ihm bereiste und kulturhistorisch durchdrungene Universum der Balkanprovinz.

Ottó Tolnai

das passiert mir oft

das passiert mir oft ich bremse
vor der einen oder anderen Eisenwarenhandlung ab
ich ergötze mich an Ketten an Drahtbürsten
heutzutage gibt es keine altmodischen Ketten mehr
mit Handschellen und riesigen Kugeln
das passiert mir oft ich bremse
vor der einen oder anderen Eisenwarenhandlung ab
ich ergötze mich an Rattenfallen an den schweren
Hämmern mit ihren fliehenden Stirnen
das passiert mir oft ich bremse
vor der einen oder anderen Eisenwarenhandlung ab
ich betrete den Laden verlange ein halbes Kilo Nägel
„Désiré“ Kosztolányi und ich wir waren sterblich verliebt
in die Frau des Eisenwarenhändlers
ich zahle artig
dann trage ich es den ganzen Tag lang mit
schleppe es mit von Kaffeehaus zu Kaffeehaus
selbst in den Konzerten hüte ich es auf dem Schoß
das halbe Kilo lila Nägel

*Aus dem Ungarischen übersetzt von
György Buda*

Kontextus és kultúra

Magyarázat Nagy József művészetének értékeléséhez

Ki az? Ki beszél? Egy párizsi magyar, aki személyesen ismeri Nagy Józsefet¹, mióta 1980-ban a Szajna partjára érkezett, és aki szinte kivétel nélkül látta minden előadását, performance-át és kiállítását. Az, aki beszél, be kell vallani mindjárt, teljesen járatlan a táncművészetben; egy fél évszázada azonban a színház rajongói közé tartozik mind Párizsban, mind pedig elég gyakran Berlinben, Londonban, Rómában és főleg Milánóban, vagy szülőföldjén, Magyarországon, és mindennap köszönetet mond a *Padreternó*-nak, hogy megszédítette az európai *rendezés aranykora*, melynek a jelképei számára és mások számára is még Strehler és Ronconi; Chéreau és Peter Stein; Grotowski, Kantor és Barba; a korai Bob Wilson; Peter Brook (Londonból vagy a Mahábháratával) és Grüber (a Hölderlin-verseké vagy a Faust-Salpêtrière-ből); Fomenko és Vaszilijev; néha Langhoff és mindig Krystian Lupa; valamiféle keserű nosztalgiával az ízlések íme megmutatkoznak, *sapientia sat*; ami nem zár ki más érdeklődést és alkalmazkodó erőfeszítést: attól még Romeo Castellucci erősen felkavarhat, Marthaler jól mulattathat, értékelhetjük Frank Castorf technikai újításait, Thomas Ostermier kiváló színvonaltartását, vagy egyszerűen csodálhatjuk François Tanguyt és Tutaj Színházát (Théâtre du Radeau). Végül, aki beszél, inkább bölcsező, néha hivatásos lektor, aki a tájékozottnak mondott közönség soraiból néhány parciális, elejtett magyarázatot fűz Nagy József pályafutásához, két aspektust érintve: kontextusát és kultúráját.

*

A párizsi és nemzetközi kontextus kétségtelenül a legismertebb; kevésbé ismert talán az eredet, a forrás, a gyermekkor s az alkotó energiákat tápláló és formáló ifjúság párizsi és orléans-i tevékenységének teljes első részében.

József, „egy ács fia”, szerény körülmények közé született (1957-ben) Vajdaság magyar kisebbségének egyik fészkeiben, a magyar határtól húsz-egynéhány kilométerre, Kanizsán, egy olyan mezővároskában, amely a sors fura genetikai kegyéből egy sor tehetség bölcsőjévé vált, akik – költők, esszéírók, grafikusok vagy színészek és táncosok – később valamilyen formában munkatársaivá váltak. A „hely szelleme”, a hagyományos falu, a természeti élmény és a világegyetem között, kétségtelenül pályakezdésének első inspirálója, a csodásra és a lázálomra egyaránt fogékony, kifinomultan naiv érzékenységgel, amit – jobb híján, vagy éppen a lényegére tapintva – a nyugati kritika szívesen minősített „gogolinak” vagy „chagallinak”.

Nos, valamiféle „provincializmus” ez, átgondolt és magasztalt, de mégis „provincializmus”? A kifejezésnek nincs mindig jó sajtóvisszhangja égtájunkon. Regionális irodalomról beszélni Franciaországban... Giono vagy Ramuz sokáig viselték ennek bélyegét. „A nép felé haladni”, „visszatérni a faluba” orosz populizmusra és narodnyik ideológiára utal, amelynek variációit Kelet-Európában, a szomszédos Magyarorszáig bezárólag, gyanakvással, kiközösítéssel, tompa szellemmel és maradisággal párosították, párosítják. És ne is beszéljünk a veszjósló germán *Heimatkunstról*, vagy, bár sokkal elnézőbben, olasz verziójáról, a *Strapaese* mozgalomról.

De a „provincia” tisztán pozitív értelemben is felfogható, az éltető meggyökerezés és univerzalista felülkerekedés összjátékaként; az olaszok nem vonják kétségbe ezt a szerepet kultúrájukban és művészetükben; Çrighenti és Rimini; Friuli, Romagna és a „Borgate”, Brianza és a Via Merulana a példa rá, meg Chioggia és a „maladetto Campiello”, Langhe és a „La Luna e i Faló” vagy *El Nost* Milan (Bertolazzi/Streher)... Tehát fel lehet dicsérni – főként helyrehozhatatlan veszteségek idején – a vidéket, „filozófiát” csiholni belőle; és valószínűleg az sem véletlen, hogy egyik legnagyobb pártfogója nekünk egy „szerb-horvát” szerző, bizonyos Radomir Konstantinović.

Ez a Jugoszlávia, a gyermekkor, a kora ifjúság, az első tanulmányok és még a katonaság Jugoszláviája is számunkra és számára is a kultúrák együttélésének, a nyelvek sokféleségének, a két- és háromnyelvűségnek, színes, nyüzsgő, elbűvölő mozaiknak a színhelye; szláv ortodoxia a Kelet előérzetével; egy „balkáni” Balkán (a legjobb és a legrosszabb értelemben); a magyar irodalom gazdag tradíciójához való kötődés; a hegyek, az alföld, a tenger, az *Adriatico*²; bizánci freskók és csodálatos római romok s a régi monarchia nagyon eleven emléke, Zágráb, Abbázia (Opatija) és Fiume (Rijeka); elmondható tehát, hogy joggal hívta meg a trieszti olasz–magyar Giorgio Pressburger Nagy Józsefet a *Mitteleuropa*-fesztiválra Civalaléba.

---

² Adria

Hozzá kell tenni, hogy Nagy fiatalkorában Jugoszlávia nyitott volt a nyugati kultúrára, még új eszméire is; bizonyos egyetemeken nem a híres „DIAMAT”³ volt az egyetlen szellemi táplálék; a könyvesboltok kirakataiban Marx vagy Lenin mellett Bloch vagy Marcuse, Nietzsche vagy Beckett műveit is meg lehetett találni; és ottani magyar barátaink olvashatták Mirosław Krležát vagy Miloš Crnjanskít és a modernista költőket, vagy vitázhattak – színültig töltött, jó erős „šljivovica” mellett magyarul – a kiváló szerb íróval és feledhetetlen emberrel, Danilo Kišsel. Mások (néha ugyanazok) a színház felé orientálódtak, és részt vehettek például Ljubiša Ristić emlékeztetes előadásfolyamában, a *Madách-kommentárokban* (amely a XIX. századi magyar irodalom egyik remekműve, Madách Imre *Az ember tragédiája* köré szövődik). Az előadás a vándorlósínház, útvonal-sínház formában valósult meg különböző helyeken, a *szecesszió* történelmi ereklyéinek fellegvárában, Szabadkán, és talán az idevalósi fiatalok sugallták a rendezőnek, hogy iktasson be az előadásba egy epizódot, amelyben James Joyce látható Pulában, a Monarchia flottájának támaszpontján, amint angol leckét ad a jövőbeli admirálisnak, Horthynak, a két háború közötti Magyarország eléggé vitatott „kormányzójának” . . .

A Vajdaságban élő magyar kisebbség kulturális közegeből számos tehetség nőtt ki. Itt a légkör, intellektuális értelemben is, sokkal jobb volt, mint a kádárista szomszédságban: nagyobb nyitottság, érdeklődés és fogadókészség jellemezte; sokáig egyike a magyar nyelven megjelenő avantgárd folyóiratoknak, a műzsák és a művészeti tevékenység polivalens gyakorlata szimbiózisának megtestesüléseként, a *Symposion* volt, egyfajta *Tel Quel az Arguments*-tel szorozva Újvidéken jelent meg. Idézzük e folyóirat útmutatóját, a költő, esszéíró, regényíró, drámaíró Tolnai Ottó szavait: „Nem szégyellve, de becsülettel és szeretettel vállalni a vidéket, és komplexusok nélkül a nagyvilág felé fordulni”; hát nem éppen Vidéki Orfeusz reprezentatív gyűjteményének a címe?

Ez volt hát az a termékeny táptalaj, ahonnan Nagy József indult (Budapestten át, művészettörténeti és esztétikai tanulmányokat folytatva) Párizsba, huszonhárom éves korában: hogy beteljesítse küldetését, tanuljon, megalapozza jövőbeli „mesterségét”, s igazolja, tökéletesítse művészeti és könyvekből merített kultúráját. Hiszen pályafutása kulturális is, a felfedezéstől a bizonyításig bezárólag. Előadásai mérföldkövei ennek az irodalmi útvonalnak, amelynek például nyilvánvalóan nem merítik ki a transzmutáció fogalmát, sem más művészetek, képzőművészetek vagy mozgásművészetek átvételét a maga egyediségében. Ahány előadás, annyi vagy majdnem annyi „ajánlás” és „tisztelet”; ezeket követve végighaladunk a germáno-szláv Közép-Európán Kafkával, Büchnerrel, Bruno Schulzcal, hogy a távoli Nyugatra, Beckett és

Dante, Borges és Artaud s Raymond Roussel mezejére érzünk, majd Henri Michaux-éra; sőt a képzőművészet mezejére is, Braunertől, Ernsttól, Magritte-től Balthusig, és legújabbán Miquel Barcelòig.

*

Nos, hát hogy találkozik a színház és az irodalom Nagy Józsefnél? Fáradtságos lenne minden lépcsőfokot bemutatni; elégedjünk meg két momentum kiemelésével: az egyik a kezdeti szakasz lenne, mikor intimebb kapcsolatban volt szülőföldjével; a másik, a legújabb korszaka, érintkezésben lévén a „nyugati”, a francia témával.

Az első szakaszban „az árnyék-író” pontosan Tolnai Ottó, aki az idősebb fivér szerepét tölti be, aki tizenhét évvel idősebb, s kétségtelenül a szerbiai magyar kisebbség legjobb költője, és a földrajzilag szétszórt magyar irodalom egészének is egyik legjobbika. Márpedig ő volt a Ponte vagy Boito, valamilyen formában Nagy *Orfeusz létrái* című előadásának ideális „librettistája” (1992-ben): *Wilhelm-dalok* vagy a *Vidéki Orfeusz* című gyűjteményének közvetítésével. Orfeusz létrái című előadása folytatása a „daloknak”, amely egyfajta „sagában” ölt testet, hasonlóan az amerikai Lee Masters *Spoon River-i* antológiájához (aki összegyűjti a falu temetőinek sírfeliratait), vagy mint egy társadalmi közösség költői panorámája prózában, mint Dylan Thomas *A mi erdőnk alján* című darabja. Ez Nagy *Il Couréje* is, egyszersmind legfestőibb és bizonyosan a leggyengédebb munkája; egy *piccolo mondo antico*⁴ körképe, szülővárosának, Kanizsának a felelevenítése a XIX. és XX. század fordulóján. Intrikák és konfliktusok jelennek meg, természetesen nem elbeszélő stílusban, mégis azonosítható helyeken (kocsma, köztér, bordélyház, meghatározható lakóival, önkéntes tűzoltólaktanya), személyeken, kvázi „karaktereken” keresztül: Wilhelm, a falu bolondja, félig Woyzeck, félig Vladimir és Estragon; a fotográfus és a vasárnapi festő, a féllábú, a színlelt vak, a kicsit bolond borbély stb.; a végén a színt a nevezetes tűzoltók kavalkádja zárja: rézfúvós zenekart alkotnak, és egy ismeretlen Labiche-mű, *Az Enerválta* amatőr előadására próbálnak, meg elsősorban a létramászás nemzetközi bajnokságára készülnek 1911-ben, éppen Torinóban, amely egyébként Kossuth Lajosnak, az egykori magyar forradalmárnak és miniszternek a menedékhelye 1849 után, abban a városban, amelyet Friedrich Nietzsche örülete is kísértett...

A vajdasági ciklus másik előadása, a *Comedia Tempio* kapcsolódik Tolnainak egy másik gyűjteményéhez, az *árvoacsáthhoz*, amely maga egy életnek, egy örület felé vivő kálváriának rapszodikus és töredékes megelevenítése, a kifinomult prózaíró, kiváló zenekritikus, Csáth Géza, a magyar irodalmi modernség egyik megteremtője kálváriájának, aki 1887-ben született Sza-

---

⁴ Kis letűnt világ

badkán. Orvos, pszichiáter, aki nagyon korán megismerkedett Freud nézeteivel, érzékeny, gyötrődő lény lévén, az ópiumban keresett menedéket, aki egy válsághelyzetben meggyilkolta saját feleségét, majd gyógyintézetbe került, onnan megszökött, s végül a második öngyilkossági kísérletével sikerült véget vetetnie életének. Egy *mondo moderno*⁵, Gozzano-féle „dekadens”, századvégi alkonyiság, de amibe belesüvölt egy Trakl jajkiáltása, egy északgermán artikulálatlan gyötrelme. A *Comedia Tempio* kétségtelenül Nagy József legsötétebb, legpatetikusabb előadása, amelyet ezekből az alapanyagokból épít, megfeszített mozdulatlanságban, cella-zártságban vagy rendetlen, tragikusan groteszk mozdulatokkal, néma szereplőkkel, mint a „Dibbouk” népe, feketébe öltözött kalapos figurákkal a scenográfia billenő fedelű vomitóriaiból kilöködve. A *Comedia Tempio* egyúttal Nagy legabsztraktabb munkái közül való, melyet egy jeles értelmező úgy definiált, mint „keretes tudatot, egyféle szellemi konstrukciós játékot”.

Másik példát Nagy eddigi pályájának végéről vennék. Ez teljesen más tiszteletadás, egy talán még különösebb, de nem kevésbé tragikus irodalmi személyiség felidézése a *Napsziporkák* című előadásban, amelyet a párizsi Théâtre de la Ville-ben (Városi Színház) adtak elő.

Elöljáróban el kell mondani, hogy ezúttal Raymond Roussel egy összefélcelt, naiv, rendhagyó vagy ügyetlen darabjáról van szó, amely az előadás címét adja, de a tartalmát egyáltalán nem. R. Roussel (1877–1933), ez a dúsgazdag dilettáns és különc kétségtelenül akkor lett ismert Olaszországban, amikor Michel Foucault róla és „csodás nominalizmusáról” írt könyvét olvasták; mások a dadaista és elő-szürrealista „agglegény-masinákat” (Machine Célibataire) ünnepelték, de Robbe-Grillet is itt talált érveket, hogy megvédje az új regény (nouveau roman) ügyét, a saját magáét mindenekeelőtt; Roussel magát talán kevésbé fordították a szójátékai és nyakatekert eljárásai miatt, amelyeket szinte lehetetlen átültetni egyik nyelvről a másikra.

Hogy lehet akkor színpadra alkalmazni? Nagy próbálkozása egyszerűen megigéző. Azt a benyomást kelti, hogy elolvasta az összes Rousselt, ismeri az életrajzát és a bibliográfiát, s ebből egy egységes és gazdag előadás anyagát tudta kiszűrni. Nyilvánvalóan nem azért, hogy illusztrálja, hanem hogy jelezze a Roussel-jelenséget, az ember és munkássága egységét és a Roussel-mítoszt. Bob Wilsonhoz hasonlóan, aki munkacímeket adott egykor (csalók, kihívók, mit érdekel) *A süketek tekintete* egymást követő előkészítő verzióinak (Jozsif Sztálin élete és kora, Sigmund Freud élete és ideje), Nagy is adhatott volna ilyesféle munkacímet az ő verziójának: „Raymond Roussel és kora”. Lényeges motívumokat választ, talányos „biophéme-eket”, különös képeket;

---

⁵ Modern világ

⁶ Biográfiai elemeket

utazásokat, kontinenseket sugall, de valamiféle meghosszabbított fénykor fülledt színeit is, kódjaival és viselkedésével, beidegzettségével és elvetélt lázásaival, elferdült, kielégítetlen hősével, halállal, öngyilkossággal. Hogy egy dekódolást bemutassunk, egyhetes szemináriumra lenne szükség. Itt csak a leglényegesebbre szorítkozunk: Nagy meg tudta jeleníteni, ami talán a rousseli vízió alapja, ahogy egyik darabja, a *Dublőz* is jelezhetette: a kettősség világát, tükröződő terek, tükörjátékok és tükröződések, jelben és látványban (*A látvány*, Roussel egy másik művének címe) kifejezett világát, egy titokzatos *Doppelgänger* világát, egy metalizált, ezüstözött elegáns sétáló férfiú világát, aki Marcel Duchamp is lehetne, vagy egyszerűbben az a szoboralak, amiről Roussel álmodott síremlékül.

Nem meglepő megállapítani, hogy Nagy *JEL*-nek nevezett színháza, képek, gesztusok, mozdulatok, a test és testek színháza sem pontosan a némajáték színháza, sem kimondottan táncos színház a többé-kevésbé klasszikus kritériumok szerint, úgymond néma színház, zenével kísérve, néha csak zajjal és még csenddel is támogatva. Nagy József nem akar, és nem is tud ihletet meríteni egy már korábbi drámai szövegből. Kivéve egy kísérletet, *A császár halálát*, amelyet keletiesen épített fel, elbeszélővel és japános hangszeres kísérettel, és *Woyzeckjét*, amely valamiféle, nagyon érzéki és tragikus néma happening (és amely megijesztette, úgy tűnik, a szponzorát, mivel az előadóművészek „merték visszautasítani a legkisebb tánclépést is”), semmiféle közvetlen kapcsolata nincs kifejezetten színpadra írt szöveggel; még örök barátjának, Tolnainak is a nagy magyar filmrendezőhöz, Jancsó Miklóshoz kellett fordulnia (akit Nagy Józsefhez nagyon közeli érzékenység és azonos szublimációs képesség jellemez), hogy színre vigye darabjait; más kontextusban így van ez a lengyel Krystian Lupával is, aki szeret szembesülni a világirodalom nagy regény-tömbjeivel.

Valóban gyakran regényekben és még inkább bonyolult művekből, életrajzi mozzanatokból, motívumokból, kulturális és történelmi mítoszokból konstituált tárgyban találja meg Nagy a folytonos inspirációt. Mindig egy így megalkotott különleges univerzum, amit vallat, amin áthatol, amit magáévá tesz; aligha „illusztrálni” vagy szó szerint „megfeleltetni” sokkal inkább úgy, hogy kifejező motívumokat, jeleket, kockáztassuk meg a szót: „szcénofémeket”⁷ von ki, hogy átszűrje, metaforizálja, átalakítsa előbb előkészítő rajzokkal (megannyi miniatűr vázlat, amelyek képsorokba, „képregényekbe” rendeződnek), majd mindezt aláveti valamiféle „ars combinatorikának”, a jelek belső kódolásának, aztán újramódosítja, újramixeli, testi munkával, improvizációval, koherens és intenzív együttessé, nagyon játékos szellemmel elevenítve meg, amely végképp lehetővé teszi minden teleológiai, epikus,

---

⁷ Színpadi kifejezésformák

narratív kényszer elkerülését, és így végezetül mintegy önállóvá váló „kolázs” mutatkozik meg, amely többé nem engedelmeskedik, csak a montázs formális logikájának.

Nagy előadásai lebilincselőek, titokzatosak, beszippantók; megannyi „álomgyártó gépezet” kér hát a nézőktől nagyobb figyelmet, a dekódolás és megfejtés huncut és elragadó erőfeszítését; ez lesz a végeredmény válasza e megközelítés érdeklődésére.

Hogyan reagál akkor a néző minderre? Az egyidejűség bőségében, a jelek és jelzések gyors pergésében ezek az előadások a perspektívák sokféleségét teszik szükségessé, ha lehetséges a többszörös ismerkedést. Megpróbálunk összegezni megannyi megfigyelést, harmonizálni mindazt, ami (talán) szándékosan hibrid és heterogén volt a prezentációban? Vajon „vázlatot” gyártunk, „forgatókönyvet”, ahogy bármely árta(lma)tlan vagy akár szakmai kényszertől vezérelt olvasó tesz? És ez még inkább érvényes bizonyos modernség jegyeit viselő művekre, mert magukban hordozzák az ellentmondás csapdáit, a perverz kihívással és a játékos kétkedéssel. A kézikönyvek és esztétikai művek tárgyalják esetenként a színházi jelenség fantazmagorikus természetét, a közönség és az előadás lényegileg képzeletbeli kapcsolatát, de majdnem mindig annak a percnek az apropójaként, amikor ez megtörténik. Kevésbé gyakran beszélnek arról, ami azután történik: hogyan működik tovább az esemény, marad az emlékezetben átformálódva, deformálódva, meghamisítva, újraértékelve, éltetőként? Vagy a Nagy József által javasolt „eseményekben” való osztozásnak különösképpen megvan az a képessége, hogy felkeltse a vágyat a folytatásra, a metaforizálásra, szóképalkotásra, s azon túllépve az ürügyek és források megtalálására is; és még ha a kísérlet az értelem keresésére elkerülhetetlenül egy kissé csalódást is kelt, marad a szembesítés termékenysége a Beckett–Schulz–Borges stb. háromszögben.

Hasonló okok miatt Nagy József legalább tizenöt éve közel áll szentélyünkben François Tanguyjal és a Théâtre du Radeau-val: az építkezés nagyon muzikális két koncepciójában; ritmus és csend egyfelől, beszéd vagy dal másfelől, de szándékosan összezavarva és néha „bábelivé” téve, mintegy ki-kibillentve a megértést és finomítva a kihallást; két meghívás az irodalmin túli keresésre (Pindaros, Plutarkhosz, Lucretius, Dante, Hölderlin, Kafka, Artaud: micsoda „antológia!”); hogy például észrevegyük, François Tanguy utolsó *Coda* előadása nagyon közletről merít Gadda egy elbeszéléséből (az *Il Teatro* címűből, amely egy korai gyűjteményében, a *La Madonna dei Filosofi*-ben jelent meg). . .

Nagy és Tanguy, Tanguy és Nagy: társításukra sem az időszerűség, sem tisztán és egyedül a személyes csodálat a magyarázat. Végül is mindketten egyaránt jelen vannak Hans-Thiess Lehmann germán-flamand „kiáltványa” corpusában, amely egyszersemind ténymegállapításból, toplistából, projekt-

ből, hitvallásból ered. Tanguy itt érdemmel szerepel, Nagynak is kijár a jogos említés. De hiszen a kérdéses munkában, amely ezentúl ott van mindnyájunk éjjeliszekrényén, egy „kísértet járja be Európát”, a *posztdramatika* kísértete, ezért meghagyjuk minden polgárnak a feladatot, hogy ellenőrizze, milyen mértékben meríti ki két hősünk e nevezetes és ezentúl kötelező (?) posztdramatikai színház kritériumait (trónfosztott szintézis, eltolódott és dezorientált felfogás, kívánt lebegő figyelem, intenzív jelenlét, egyidejűség, mellérendelés, *tutti quanti* stb...).

Torino, 2006. február, Premio Europa

Franciából fordította VARGA BÓTOS Anna

Lennert Géza: Kerekded alakzatok 81

Szemponatok a kortárs amerikai irodalom olvasásához

Amerikai irodalmár barátom meséli, hogy ő Toni Morrisont otthon nem tanított soha: nem volt kedve hozzá. Az afrikai-amerikai író nő a nyolcvanas években futott be villámgyors irodalmi karriert, amikor barátom PhD-stúdiumait végezte. A hirtelen jött siker gyanúsaként tűnt a fiatal irodalmár számára: nem tudta eldönteni, az a tény, hogy valaki afrikai-amerikai és ráadásul nő, vajon mennyiben járul hozzá az elismeréshez.¹ Morrison közben, 1993-ban, irodalmi Nobel-díjat kapott. Tíz-egynéhány év múltán barátomnak magyarországi vendégtanárként kellett belátnia, hogy saját irodalmiságról vallott szempontjainak nagyon is megfelel Morrison prózája, azzal együtt, hogy a szerző afrikai-amerikai és nő.

A történet felveti a hagyományos irodalomértés és a kortárs amerikai (USA-beli) (próza)irodalomban végbement multikulturális fordulat találkozásának lehetőségét. A kortárs amerikai irodalomban forradalmi jelentőségű események játszódnak le a hatvanas évek óta: egyre inkább a kisebbségi irodalmak helyeződnek az irodalmi érdeklődés előterébe. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy az addig marginális irodalmak és művelők tolódnak az eltűnőben

---

¹ Danilo Kiš több interjúban is nyilatkozott saját zsidó mivoltáról. Saját bevallása szerint jó ideig nem szeretett erről beszélni. Ennek kapcsán Kiš pontosan ugyanazt a problémát veti fel, amelyet amerikai tanárunk is: „Ám én nagy óvatossággal nyúltam ehhez a témához, s ma is így teszem, mert irtózom a kisebbségekről szóló könyvektől, mivel gyakran a szektárság sikerét hordozzák magukban, kisebbségi alibit, ami ezeket a könyveket irodalom kívüli minőséggel ruházza fel, és a közönség is ekként fogadja őket. Mellékesen szólva nálunk, a jugoszláv, a horvát és a szerb irodalomban bizonyos írók ázsiója pont az ilyen szektárságon alapszik; ezeknél az íróknál fontosabb a jelző, mint a főnév: ők mindenekelőtt (programatikusan) *szerb, horvát* írók, s csak aztán *írók*. De ez a jelenség nem csak nálunk jellemző.” Danilo Kiš, „Egy élet” 2000 17(2005): 12, 55. 55–60. (fordította és összeállította Radics Viktória).

lévő középpont felé. Természetesen lehetséges más fogalmi térképen is ábrázolni a folyamatban levő és ezért nehezen leképezhető jelenségeket: például az új regionalizmus a váltást az irodalom keletkezésében szerepet játszó szocio-kulturális terekhez kötődően ragadja meg, s csoportosítja a szerzőket keleti-parti, déli, közép-nyugati, délnyugati stb. régiók szerint.² Tudatában kell lennünk annak is, hogy az érdeklődés irányának eltolódása mindemellett nem törli ki az amerikai irodalom tanulmányozásában eddig használatos elveket sem, tehát továbbra is beszélünk stílusirányokról, domináns „amerikai” műfajokról, amelyeket vonatkoztathatunk a multikulturális irodalmakra is. Jelen írás keretein belül szeretnék azonban a váltásra koncentrálni, s vázolni a multikulturalizmus hatását a kortárs amerikai (USA) irodalmi kanonizációra.

A továbbiakban a kortárs amerikai széppróza szemléletes példáján keresztül szeretnék bevezetőt adni a közelmúltig marginálisnak számító, etnikai, faji, osztály- vagy nemi csoportokhoz köthető irodalmak térnyeréséhez. A kortárs irodalmi és irodalomtudományi érdeklődést a modern vagy a posztmodern amerikai irodalomhoz három szempontból hasonlítom: milyen új irodalomfelfogást, kanonizált szövegeket és olvasási stratégiákat jelent. Ezért először röviden bepillantunk a jelenség fejlődéstörténetébe, azután felvázoljuk a kialakulóban levő új kánon fő irányait. Végül egy konkrét szöveg elemzésével villantjuk fel a multikulturális irodalmak potenciálját.

I.

Az irodalomfelfogás változásának jelenségét leglátványosabban az egyetemi irodalom tanszékek elméleti és gyakorlati megközelítéseinek átalakulásában ragadhatjuk meg.³ Az átalakulás okai pedig rövid történeti kitekintéssel válnak érthetővé.

Az amerikai egyetemeken ma az irodalom tanszék igen furcsa egyveleg: leginkább nem irodalmárok, hanem különféle más specialisták gyűjtőhelye. Találunk afrikai-amerikai stúdiószakértőt, ázsiai-amerikai szakértőt, középkorászt, poszt-koloniális elmélet tudorát, populáris kultúra elemzőjét, filmesztétát, ikonográfust, társadalmi nemek szakértőjét s társadalomtudós politológust egyaránt.⁴ A szereplők szakterületei szerint a felkínált programok jellege is változatos, a szimpla amerikai irodalom MA program helyett

---

² Példának okáért lásd a Charles L. Crow szerkesztette *A Companion to the Regional Literatures of America*. (Oxford: Blackwell, 2003) kötetet, amely elméleti megfontolások, régiók, valamint szerzők szerinti beosztásban tárgyalja az USA (nem csak kortárs) irodalmát.

³ Bényei Tamás szerint a hatvanas évek óta a kortárs regény célközönsége leginkább a diákok és az irodalomtanító szakemberek. *Az ártatlan ország* (Kossuth, Debrecen, 2003), 36. o.

⁴ Vincent B. Leitch és Mitchell R. Lewis, „Kritikai kultúrakutatás az Egyesült Államokban”. *Helikon* 51(2005): 1–2., 102. o.

a legtöbb intézményben afrikai-amerikai, ázsiai-amerikai, populáris kultúra, gender studies MA programok közül válogathat a jelentkező. A posztgraduális és posztdoktori kutatási témák tekintetében is dominálnak a fenti specializációk szerint megválasztott témák; a kelet-európai megkésettiségre és a váltás kényszerére egyaránt jellemző példa lengyel ismerősöm esete, aki Don DeLillóról, a kortárs prózaíróról szóló kiváló disszertációja után ma gőzerővel az afrikai-amerikai stúdiók szakértőjévé képzi át magát, s erről szervez konferenciát.

Az egyetemi berkekben zajló, illetve már lezajlott átalakulások természetesen kihatással vannak a kultúripar más területeire is. Ha csak a könyvkiadás példáját tekintjük, kézzelfogható a multikulturális témákkal kapcsolatos kínálat rendkívüli bővülése. Az egyetemi tankönyvként szolgáló antológiák és kézikönyvek szöveg- és témaválasztása is tükrözi az érdeklődés új irányait. Itt a legszembeötlőbb példák közé tartozik a *Heath antológia*, melynek szerkesztője, Paul Lauter, több mint negyven szaktudóst kért fel társszerkesztőnek. Az antológiát a multikulturális szerzők erőteljes jelenlétével jellemezhetjük. Egy másik fontos példa a Sacvan Bercovich szerkesztette *Cambridge-i amerikai irodalomtörténet*. A kézikönyv számos kötetének fejezetcímeiben a műfaji beosztás mellett professzionalizációról, irodalmi piacról, faji előítéletekről stb. olvashatunk. Jellemző sikertörténet Julie Rivkin és Michael Ryan a Blackwellnél már második kiadásban is megjelent *Irodalomelmélet* című antológiája is: itt kiemelt szerkesztői cél volt a kritika klasszikus irányainak és legújabb fejleményeinek bemutatása egy kötetben belül, így a könyv utolsó fejezetei kisebbségi stúdióokról, kulturális stúdióokról szólnak, s a cikkeknek csak elenyésző része foglalkozik szűken vett „irodalmi” elemzésekkel. Ilyen elméleti érdeklődés mellett nyilván a különböző kisebbségi szerzők kötetének megjelentetésére is több igény és lehetőség van.

Az egyetemi berkekből kigyűrűző újszerű tematikák irodalmi szemléletmódváltást jeleznek. A változás mozgatórugóinak megértéséhez célszerű egy rövid kitérőt tennünk az amerikai irodalmi kánon változásainak történetéhez – mivel szükséges fő témánk megértéséhez. Amerikai irodalmi kánonokról szólván meg szokás különböztetni az amerikai Új Kritika (modern) irodalmi kánonját, valamint az amerikai dekonstrukció (posztmodern) kánonját. E tematikus leegyszerűsítésnél maradva, az Új Kritika tagadhatatlan érdeme volt az amerikai irodalom intézményesített tanulmányozásának megteremtése a negyvenes-ötvenes években: szövegeket emelt ki, szövegolvasás módszertanáról szóló kézikönyvek születtek, irodalomelméleti tézisek fogalmazódtak meg. A szövegközpontú „szoros” olvasás formális elvei lehetővé tették a szövegek *értelmezését*⁵, amely során az olvasó a kiemelt szövegekbe kódolt ame-

⁵ *The Cambridge History of American Literature: vol. 8. Poetry and Criticism, 1940–1995.* Sacvan Bercovitch, gen. Ed. (Cambridge: CUP, 1996), 298. o.

rikai tradíció életre keltésén fáradozott. A szépprózánál maradvá, ilyen nagy szövegnek számított többek között Hawthorne *A skarlát betű* című regénye, Melville *Moby Dick*je, Jamestől a *The Ambassadors* stb. A mi szempontunkból nem annyira az új kritikusok konkrét szövegkezelő stratégiái mint irodalomról, irodalmiságról vallott elvei és intézményes háttere a lényegesek: kiemelt szerzők kiemelt művein át egy bizonyos tradíció felfejtése⁶ az amerikai irodalom egységes, eleve adott jellegét előfeltételezi. Az Új Kritika ezeket az elveket egyetemi oktatásban intézményes szinten fogadtatta el, mintegy megteremtve az egységes amerikai irodalom koncepcióját és művelésének helyét, illetve gyakorlatát.

Az Új Kritika gyakorlatát az amerikai egyetemeken a hetvenes években kezdte ki az európai indíttatású, de sajátosan helyi jellegzetességeket felvevő amerikai dekonstrukció. Ismét változtak az irodalomról vallott elvek, a szövegolvasás gyakorlata, és kicserélődtek, illetve újraértelmeződtek a kanonikus szövegek is. Az Új Kritikához képest a legfontosabb eltérést minden bizonnyal a nyelvről való gondolkodás jelentette. Derrida legfőbb amerikai képviselője, Paul de Man programadó írásaiban a nyelvi megfogalmazások ellentmondásosságán, a nyelvi-fogalmi jelentéslétrehozás jelentést elcsúsztató mozgásán, szakszóval *retoricitásán* van a hangsúly.⁷ Ilyen értelemben bármely nyelvi produktum, köztük az irodalmi szöveg is, önellentmondásokkal tűzdelt, s így szubverzív jelenség, amelyet nem is annyira esetleg szándékolt jelentéséért, hanem az azt törlésjel alá helyező nyelvi ellentmondásai, a szubverzív jelleg feltérképezése céljából érdemes olvasni. E sommás és leegyszerűsítő pár mondatból is nyilvánvaló, hogy ebből a megközelítésből a szerzői szándék, a szöveg jelentése és egysége erősen problematikus fogalmakká váltak.

Mindez az Új Kritika amerikai irodalomról létrehozott felfogását alapjaiban támadta meg: kérdésessé tette, kiemelhetőek-e bizonyos szerzők; életre kelthető-e egy bizonyos jelentés, itt az amerikai tradíció, adott szövegből; egységesnek lehet-e venni imígyen az amerikai irodalom fogalmát. A dekonstruktív olvasat a nyelvi mozgások által létrehozott apóriák egymásra épülésének folyamatának újabb és újabb agyafúrt elemzéseivel rukkol elő, s nem kívánja mindezt valamely nemzeti, szerinte tévesen egységesnek gondolt tradíció keretein belül véghezvinni. Ugyanakkor annyiban hasonlít az elődök által véghezvitt munkához, hogy intézményes szinten elsöprő diadalt arat: az irodalomelméleti oktatás kötelező tantárggyá válik az amerikai egyetemeken, s az elméleti módszerre való reflexió szemináriumi szinten is követelmény lesz.

⁶ Bókay Antal, *Az irodalomtudomány alapjai*. (BDTF, Szombathely, 1992), 83–84. o.

⁷ Kovács Sándor sk, „Mi a dekonstrukció és miért mondanak olyan szörnyű dolgokat róla?” *Helikon* 40(1994): 1–2., 12. o.

A kánonváltások eddig látott elvei magyarázattal szolgálnak a multikulturális irodalmak térnyerésének jellemzőit illetően is. A (multi)kulturális fordulat tulajdonképpen válasz az előző változásokra, és ennyiben felfoghatjuk a harmadik nagy amerikai irodalmi kánonnak is. A szemléletmód újbóli megváltozásának két összetevőjét emelem ki: egyrészt a társadalom- és humán tudományok egészére ható szemléletmódváltás keretein belül történik, másrészt az irodalmon belülről is származnak jellemzői.

Az első megfontolás az, hogy a váltás itt nem csupán az irodalom tudományterületét érinti, hiszen kulturális stúdiumok iránti elköteleződés fellépésével jár együtt. Azt is mondhatjuk, a kulturális stúdiumok elméleti rendszere szerint ma az irodalom (bármely irodalom) a kultúra változatos megnyilvánulásainak egyikeként válik érdekessé, társadalmi és kulturális jelenségek kifejeződéseként, más ilyen jelenségek mellett és azokkal egybevetve. Egy angol vagy amerikanisztika tanszéken (és bármely eddigi nyelv és irodalom elnevezést viselő kutatóműhelyben) mindez annyit tesz, hogy az irodalom már nem az adott kultúra domináns reprezentációjaként szerepel, hanem mint *egy* lehetséges reprezentáció a többiek közül, amelyet történeti, társadalmi, szellemtörténeti stb. kontextusaiban, s ennek megfelelően más tudományok bevonásával célszerű elemezni. Ugyanakkor a kulturális stúdiumok sokszínű tematikáján és módszerein belül meg szokás különböztetni két irányvonalat: a „kulturalista” és a „strukturalista” irányt.⁸ Ez nagyon röviden annyit tesz, hogy a kulturális stúdiumok egyrészt felhasználják az antropológia, szociológia, a társadalomtörténet módszereit, és a kultúrát az ember mindennapi gyakorlatainak egészeként fogják fel, amelyeket leírni szándékoznak – ez a kulturalista irány; míg a strukturalista irány a „kulturális formákat félig autonóm diskurzusoknak tekinti”,⁹ tehát nyelvi képződményeknek, melyek elemezhetőek a posztstrukturális módszereivel. E két irány ötvözésével képzelhetjük el a humán tudományokon belüli nagy szemléletmódváltást, amely természetesen az irodalom területére is erősen hatott.

A második kiemelt összetevő, az irodalmon belüli változás, az etnikai stúdiumok és a posztkoloniális kritika felől eredeztethető. Az angol nyelvű irodalmak története a múlt század hatvanas éveiben teremtődött meg az angol és amerikai irodalomban. Angliában a Birodalom szétesése és az ezzel járó politikai és gazdasági hatalomátvétellel egyidejűleg, Amerikában a polgárjogi mozgalmak kiváltotta kulturális lendület hozadékaként történt.¹⁰ Britanniában ez az Államközösség irodalmát jelentette, a volt gyarmatok területén

---

⁸ Suart Hall, „A kritikai kultúrakutatás két paradigmája”. *Helikon* 51(2005):1–2., 34. o.

⁹ Vincent B. Leitch, i. m., 106. o.

¹⁰ Rivkin Ryan Julie Rivkin és Michael Ryan, „English Without Shadows: Literature on a World Scale”. In *Literary Theory: An Anthology*. Julie Rivkin, Michael Ryan, szerk. (Blackwell, Oxford, 2004), 2. kiadás, 959. o.

a helyi irodalmak felé fordult az érdeklődés, Amerikában az afrikai-amerikai irodalmak tanulmányozását karolták fel, s az amerikai indián kultúra intézményesítése kezdődött meg. A figyelem a többségi irodalom elnyomó, a kisebbségi irodalmak ellenálló és hibrid jellegére terelődött, kulcsszóvá vált a kettősség, kétnyelvűség, a több helyre tartozás.¹¹ A posztkoloniális irodalmak direkt politikai és társadalmi kontextusba ágyazódott léte kizárta a pusztán formai elemzést, viszont ez a kontextuális olvasási mód tette adaptálhatóvá a módszert a kulturális stúdiumok s végső soron a multikulturális irodalmak tanulmányozása terén.¹²

Az amerikai irodalmi kánon változásainál maradvá a szemléletváltás szakítást jelent a megelőző kánonok formális, kontextust általában figyelmen kívül hagyó megközelítéseivel. Ugyanakkor visszatér az amerikai irodalomról szóló beszéd, persze lényegi változással: nem egyes, hanem többes számban, amerikai *irodalmakról* folyik a gondolkodás, a fogalom plurális jellegét feltételezve, hisz a kisebbségi irodalmak felkarolása jellemzi, amelyeket egyre inkább mint a kisebbségi kultúrák részeit tanulmányoznak. Az irodalom olvasása során a különbség tiszteletben tartása, a jelentésképződésre, ellentmondásosságra, a szöveg potenciáljára koncentráló olvasási stratégia pedig átörökíti a posztstrukturalizmus által bevezetett nyelvre vonatkozó elveket is. Intézményesen a szemléletváltás új státusok (afrikai-amerikai szakértő, posztkoloniális szakértő, ázsiai-amerikai szakértő) betöltésének, s az eddigiek máshogy művelésének igényét hozza magával.

Miután vázoltuk az amerikai irodalom harmadik nagy kánonjaként aposztrofált multikulturális érdeklődés jelensége mögött húzódó elméleti és történeti okokat, valamint a jelenség fő vonásait, nézzük meg, kik képviselik ma ezt a hagyományt, és milyen jellegzetességekkel ruházhatóak fel a „harmadik kánon” egyes vonulatai.

II.

A multikulturális irodalmak kánonjai kialakulásuk során saját történetüket is kialakították, illetve kijelölték. Tulajdonképpen annak a folyamatnak lehetünk a tanúi a jelenben, ahogyan egy irodalmi terület az érdeklődés homlokterébe kerülve teoretikusan tematizálódik, kialakul történeti háttere és kortárs művelőinek klubja. Az amerikai irodalomban több ilyen jól körülhatárolható

---

¹¹ Julie Rivkin és Michael Ryan, „English Without Shadows: Literature on a World Scale”. In: *Literary Theory: An Anthology*. Julie Rivkin, Michael Ryan, szerk. (Blackwell, Oxford, 1998), 1. kiadás, 854. o.

¹² Ilyen értelemben nagyon is kívánatos az irodalomtörténet számára kontextussal kapcsolatos előzetes kérdéseket kidolgozni. Így tesz Tomislav Žigmanov „A modern horvát irodalom a Vajdaságban: a nem-lét és az elementáris infrastruktúra hiánya között” című cikkében. *Híd* 69(2005): 5., 73–85. o. (Fordította Losoncz Alpár)

csoportosulást írhatunk le: az újabb kézikönyvek egyöntetűen a szerzők etnikai, faji vagy szexuális érdeklődése szerint csoportosítják a szerzőket.

Mivel jelen tanulmány célja a multikulturális kánonok kialakulása mögött húzódó folyamatok elvi vázolása és esettanulmányok bemutatása, ez a fejezet sem minősül hirtelen át formális irodalomtörténeté. Nincs is rá égető szükség, hiszen az amerikai próza és a multikulturalizmus találkozásáról remek összefoglaló leírások állnak rendelkezésünkre magyar nyelven is. Országgh László és Virágos Zsolt *Az amerikai irodalom története* című munkájában a Virágos Zsolt nevével fémjelzett utolsó fejezet szépprózáról szóló részében a multikulturalizmust képviselő csoportok és szerzők alapos és kimerítő felsorolása található.¹³ Figyelemre méltó számunkra, ahogyan Virágos bevezeti a kortárs próza multikulturalizmus jegyében értelmezhető csoportjait: „Az amerikai széppróza fősodra perifériákról érkezett energiákkal töltekezett fel, így az afrikai-amerikai széppróza mellett számos egyéb marginalizálódott etnikum irodalmával.”¹⁴ Virágos e csoportok (az őshonos amerikai, csikánó vagy mexikói-amerikai, ázsiai-amerikai [ebben egy indiai-amerikai]) szerint tárgyal néhány kortárs szerzőt. Ám alfejezetében más szempontok is helyet kapnak: az afrikai-amerikai irodalom külön kerül ismertetésre, s szerepelnek még a Déli reneszánsz, a realizmus, minimalizmus irányzatai is. Ugyancsak példaszerű áttekintést ad a témáról Bollobás Enikő tavaly megjelent *Az amerikai irodalom története* című munkája, amely a kortárs amerikai próza legfrissebb fejleményeit is aprólékosan számba veszi, és elhelyezi számunkra.¹⁵ Bollobás a kortárs amerikai prózáról szólva az afrikai-amerikai, az amerikai indián, az ázsiai-amerikai, a csikánó/illetve spanyol ajkú, a homoszexuális és az AIDS ellen kampányoló csoportokat veszi sorra könyvében.

A multikulturalizmus irodalmairól kiválóan megírt áttekintő leírásokkal tehát már rendelkezik a magyar szakirodalom is. Az áttekintések műfajukból fakadóan azonban hiányérzetet hagynak az olvasóban. A körüljárásra még váró kérdés számomra például az, miért mennek végbe a fenti folyamatok, és milyen tendenciákat mutatnak. Sarkítottabban fogalmazva, egy problémaközpontú elemzés narratív kerete kívánczik az áttekintő irodalomtörténetekben felsorakoztatott szövegek mellé. A továbbiakban e problémafelvetésnek megfelelően a kortárs amerikai széppróza néhány kitüntetett területén, az afrikai-amerikai, az amerikai indián, az ázsiai-amerikai és a spanyol ajkú csoportokon belül csupán néhány fontosnak tűnő szöveg és téma megjelölésére szorítokozom.

---

¹³ Országgh László, Virágos Zsolt, *Az amerikai irodalom története*. (Eötvös József Könyvkiadó, Bp., 1997), 282–310. o.

¹⁴ I. m. 292. o.

¹⁵ Bollobás Enikő, *Az amerikai irodalom története*. (Osiris, Bp., 2005), 695–729. o.

Az afrikai-amerikai irodalom nyert legelőször létjogosultságot az amerikai egyetemeken, már a hetvenes évektől kurzusok és programok indultak e tárgyban. A hatvanas évek polgárjogi mozgalmának köszönhetően az afrikai-amerikai szerzők visszamenőlegesen is felkerültek az olvasmánylistákra. Egykori rabszolgák irodalmi igényel megírt beszámolóitól kezdve (F. Douglass, H. Jacobs) a húszas évek Harlemi Reneszánszának szerzőin át (W. E. B. DuBois, N. Larsen, J. Fusset, R. Ellison) a polgárjogi küzdelem harcos szószólóin keresztül (R. Wright, J. Baldwin, A. Baraka) jutunk el a kortárs szerzőkig. Közülük a talán leginkább ismertek: Ishmael Reed, Toni Morrison, Edgar Wideman és Alice Walker. Általában a kiemelt művek közé tartozik Ishmael Reed *Mumbo Jumbo* (1972) című ál-detektívregénye: a műfajt parodizálva Reed egy harlemi haláleset kapcsán univerzális dimenziókat nyit, és a büntettet Osiris meggyilkolásához, valamint az egyiptomi mono-teizmus, az Aton-hit bevezetéséhez kapcsolja. Detektív hőse, Papa LaBas a voodoo istenség, Legba mása. A szöveg erősen támaszkodik Zora Neale Hurston *Moes, Man of the Mountain* című regényére. Találó szöveg Wideman *Brothers and Keepers* (1984) című (nem fiktív) családtörténete: egy sikeres apa és életfogytiglani börtönbüntetését töltő fia közti viszonyról szól, közvetve a faji megkülönböztetés módjait mutatja be. A Nobel-díjas Toni Morrison faji és nemi konfliktusok fantázia- és mitikus elemekkel átszőtt realizisztikus leírásait ötvözi regényeiben. Leghíresebb munkája a *Salamon-ének (The Song of Solomon, 1977)* című regénye, amelyben a faji, nemi vagy osztályhelyzetük miatt elnyomottak emlékezetükben átírják a fehér ember elnyomásától szenvedett őseik történetét. A szöveg telítve van mágikus, fantasztikus és álombéli elemekkel, s bőven merít az afrikai-amerikai szóbeli tradícióból is. Alice Walker *Color Purple* (1982) című könyve sikerlisták élén szerepelt megjelenésekor, s azóta sem veszített népszerűségéből. A szöveg egy déli afrikai-amerikai nő, Celie leveleinek füzére, amelyekben leírja a férfiak kezétől elszennvedett sérelmeit, majd belső átalakulását. Lelki felszabadulását, önmaga átfarmálását nőismerőseivel, -barátaival szövődő kapcsolatainak köszönheti. A regény nyelve, a nem-irodalmi fekete tájszólás a szövegben különleges kifejező erőt nyer.

Az afrikai-amerikai irodalom visszatérő témái a kulturális/faji kettősség, az afrikai-amerikai nő tapasztalata (kiszolgáltatottság, nemi és egyéb erőszak, eltaszítottság), s jellemző az összefonódó történetmondás, szóbeli hagyományból származó vagy írott történetek egymásba folytatása. Érdekesség, hogy a sci-fi és a detektívtörténet műfajaiban is maradandót alkot (többek közt) Octavia Butler, Samuel R. Delany és Walter Mosley. Az afrikai-amerikai kritika visszatérő témái a feminista kutatási projektekhez hasonlóan a revízió, a kulturális újjáéledés; a rasszizmus és a rá adott kulturális válaszok. Fontos képviselői a megélnkült afrikai-amerikai produktivitásnak a médiából is ismert fekete entellektüelek, mint Stanley Crouch (*Always in Pursuit,*

1999), James McBride (*The Color of Water*, 1996), Henry Louis Gates (*Colored People*, 1994, *Ten Ways of Looking at a Black Man*, 1998).

Az amerikai indián (őshonos amerikai) irodalom tanulmányozásának kezdete a hatvanas évek végén–hetvenes évek elején szintén a polgárjogi mozgalmakhoz köthető. A folyamatban M. Scott Momaday *House Made of Dawn* (1968) című könyvének kiadása jelentett mérföldkövet. Jól ismert Leslie Marmon Silko *Ceremony* (1977) című regénye. Az Új-Mexikóból származó, Laguna Pueblo rezervátumban felnőtt író a második világháború Pueblo katonáinak életén keresztül a Pueblo indiánok sorsát és a pueblo kultúra rituális történeteinek fontosságát meséli el. A háborúból hazatérő férfiak iszákosságba menekülnek a jelen és a múlt elől, csak a főszereplőt sikerül nehézségek árán, a régi rítusok és modernizált formáik vegyítésével megmenteni. A másik kiemelkedő szerző Louise Erdrich, akit amerikai-indián tetralógiája tett ismertté: *Love Medicine* (1988) *The Beet Queen* (1986), *Tracks* (1988), *The Bingo Palace* (1994). Ezekben a regényekben Erdrich egy észak-dakotai rezervátum indián közösségének széthullását mutatja be a közösség különböző tagjainak különálló történeteinek és összefonódó rokonsági viszonyainak át. Azonban lehetőségként mindig fenntartja a család összetartó erejének csodáival határos hatását. Erdrichhez hasonlóan Thomas King is elegyíteni tudja az amerikai indiánok hétköznapi nyomorainak realista leírását a posztmodern regényekre jellemző történetmondással. A fiatalabb nemzedékből Sherman Alexie munkái, elsősorban *Indian Killer* (1996) című regénye ismert, amelyben egy indiánok megölésére specializálódott sorozatgyilkos esetén keresztül mutatja be a felkorbácsolt faji előítéleteket. A mai amerikai-indián kritika igyekszik a kortárs kritikai gondolkodásnak megfelelően értelmezni az amerikai indián szövegeket. Jeles képviselője ennek az erőfeszítésnek Gerald Vizenor, aki íróként is és teoretikusként is aktív, s értő módon egyesíti az amerikai indián kultúra jelenségeinek aprólékos leírását a posztstrukturalista elméleti elemzésekkel.

Az ázsiai-amerikai írók népszerűsége a kortárs amerikai próza szembezőkő jellegzetessége. Itt a legismertebb név Maxine Hong Kingstoné, aki a *The Woman Warrior* (1978) című regényével az etnikai és nemi identitás problémáiba ütközik bele. A könyv narratívák egyvelege egy lányról, aki kötött társadalmi nemi szerepek és faji sztereotípiák által vezérelt társadalomban érik nővé és talál rá a kifejezés, a szavak hatalmára, amelyek segítségével összekötheti kínai és amerikai kulturális hátterét. Kingston későbbi művei szintén jegyzettek, *China Men* (1980) című regénye, az első párja, kínai-amerikai férfiak történeteiből áll, amelyekben a „kínai” férfiak igényüket fejezik ki [claim] Amerikára. Tananyagává vált az etnikai sztereotípiákat, irodalmi és kulturális műfajokat parodizáló, ironikus *Tripmaster Monkey* (1989) is. A másik széles körben ismert ázsiai-amerikai szerző Amy Tan, aki a nyolcvanas években tett szert népszerűsége. Fő művének a *The Joy Luck Club* (1989)

című regényét tartják, melyben négy bevándorló anya és négy első generációs kínai-amerikai lány konfliktusait, beilleszkedési nehézségeit és a konfliktusok végső feloldódását mutatja be. Említést érdemel Gish Jen *Mona in the Promised Land* (1996) című regénye, amelyben a fiatalabb generáció nem képes megfelelni a bevándorló anya elvárásainak.

Az ázsiai-amerikai szerzők és a téma kritikusai számára az „ázsiai-amerikai” kifejezés gyűjtőfogalom jellege állandó problémát okoz. Ha meggondoljuk, szinte kötelezően, hiszen számos kisebb csoportot rejt magában: Fülöp-szigeteki, malajziai, indiai, pakisztáni, vietnami, koreai és egyéb származású szerzők mind ezen a kategórián belül kapnak helyet. A téma vezető kritikusa, Shirley Geok-Lin Lim szerint a terület tudományozása belső válságban van, amelyet pontosan a tanítandó szövegek és a kánon megállapítását övező vita¹⁶ jelez. Az ázsiai-amerikai szerzők domináns motívumai például a kelet-ázsiai patriarchális rokoni és társadalmi nemi szerepek, a kulturális pluralitás és feszültségek, etnikai identitás fragmentálódása, asszimiláció nehézségei. Az ázsiai-amerikai irodalomkritika jellemző témái ebből fakadóan a negatív és pozitív sztereotípiák és a társadalmi nemek szerepeinek elemzése.

A csikánó és spanyol-amerikai irodalom kétnyelvű irodalom, ebben a kontextusban az angol nyelven főleg az USA-ról írott szövegekből mazsolázunk. Fontos megjegyezni, hogy az ázsiai-amerikai irodalomhoz hasonlóan a spanyol-amerikai is gyűjtőfogalom, hisz magában foglalja a csikánó (mexikói-amerikai), Puerto Ricó-i, kubai, dominikai szerzők szövegeit. Tomas Rivera *And the Earth Did Not Devour Him* (angolra fordítva 1987-ben) című könyve rövid történetek és „vignetták” sorozata egy vendégmunkás mexikói-amerikai fiúról az USA-ban a negyvenes-ötvenes évek fordulóján. A fiú megalázó, embert próbáló helyzeteken át „érik” felnőtté. Sandra Cisneros *The House on Mango Streetje* (1985) Rivera szövegének női párja. A kis történetek füzére egy chicagói munkáscsaládban felnövekvő mexikói-amerikai lány hétköznapijairól szól, aki szeretne kilépni ebből a közegből. A családi otthon, a ház elhagyása egybeesik önmagára, saját hangjára találásával, de ugyanakkor arra is rá kell eszmélnie, hogy a családi közeget sosem fogja maga mögött hagyni. Cristina Garcia *Dreaming in Cuban* (1992) című regénye egy politikai okokból New Yorkba vándorolt valaha gazdag kubai családból származó kubai-amerikai lány varázsos elemekkel megtűzdelt identitáskereséséről szól – erre a történetre a későbbiekben még bővebben kitérünk. Fontos megemlíteni még a dominikai Julia Alvarez *How the García Girls Lost Their Accents* (1991) című könyvét, amelynek tizenöt története négy Amerikába emigrált lánytestvér életének harminchárom évét öleli fel. A költözéssel a testvérek

---

¹⁶ Shirley Geok-lin Lim „Asian American Literature: Leaving the Mosaic”. *US Society and Values*, 5(2000. február): 1. elérhető: <http://usinfo.state.gov/journals/itsv/0200/ijse/sbirley.htm>, megtekintve: 2004. október 10.

társadalmi helyzete, nemi szerepei, életpálya-lehetőségei íródnak át, s ezt a lányok-nők más-más küzdelmek során dolgozzák fel.

A spanyol-amerikai szövegekben általában hangsúlyt kap a család szerepe, a kétnyelvűségből adódó nyelvi játék, kulturális túlélés szükségessége az asszimilációval szemben, és szerepel a vallási elem (katolikus vagy Santeria). Mint a többi csoportnál, itt is erősen jelen van az önéletrajzi vonatkozás. A latino és csikánó irodalomtudomány jellemző témája a határ fogalma, hiszen az USA és Mexikó határterületei képezik a csikánó élet tereit. A tudományterület kétnyelvű, s a posztstrukturalista elmélet olyan fogalmaival operál, mint a territorialitás és a hibriditás. A terület egyik vezető teoretikusa, Guillermo Bomez-Peña a kortárs amerikai kultúra kritikusa is egyben.

III.

Mivel jelen keretek között az izgalmas szövegekre csak pár mondat juthatott, hadd kompenzáljam a fenti felsorolást a továbbiakban egy önkényesen kiválasztott szöveg, Cristina Garcia *Dreaming in Cuban*jának részletesebb bemutatásával. A szöveg kis szeletet mutat csupán a multikulturális irodalmak sokféleségéből, de példaként nem szolgál. Hiszen amikor példáról beszélünk, a kis rész elvben tartalmazza a nagy egész jellegzetességeit. Viszont a multikulturalizmus kontextusában ellentmondásos módon pontosan a pluralitás, a „mátság” elfelejtése volna egy önkényesen kiválasztott szöveget példának nevezni, mert ezeket az irodalmakat változatos kontextuális beágyazottság és formakészlet jellemzi, tehát lehetetlen egy kis részben tükröztetni az „egészet”. Mégis fontosnak tűnik konkrétan körbejárni az eddig általánosságokkal jellemzett multikulturális irodalom legalább eme apró, kiegészítésre váró mozaikdarabját.

Garcia *Dreaming in Cuban*ja nők három generációjának története, akiknek a családja Kuba politikai életének változásaival egy ritmusban hullik széjjel. A család és a politika összefonódásának három idősíkja van: a Castro előtti amerikai befolyás előtt álló Kuba, az 1959, Castro hatalomátvétele utáni pár év és a hetvenes évek végének, nyolcvanas évek elejének kommunista Kubája, illetve ennek az időszaknak a párhuzamos amerikai punk szubkultúrája. A Castro előtti idők Celia, a nagyanya emlékein át tükröződnek, a hatalomátvétel Lourdes, Celia idősebb lánya amerikai emigrációba vonulásának története köré szerveződik, míg a történetmondás „jelene” az utolsó sík, amelyben Pilar, Lourdes Amerikában felnőtt lánya meséli el saját útkeresését. A család tagjait a politika elválasztja egymástól. Míg Celia lelkes Castro-követő lett, Lourdes kritikátlanul imádja Amerikát, és éli az amerikai álomnak megfelelő életét. Felicia, Celia második lánya és Pilar apolitikusak, így az átpolitizált közegben ők is különállnak. Egy családban, ahogy az egyik szereplő meg is jegyzi, „mindig valahova állnod kell, a családok alapvetően politikai jellegűek”.

A szöveg alapvetően női regény, amelyben a családi viszonyrendszer kozmikus tágul. A történetben az anya-gyerek viszony változatai dominálnak. A nők mint lányok és anyák ismétlik és létrehozzák az őket meghatározó érzelmi viszonyrendszereket. A négyéves Celiát anyja eltaszította magától, ezért apai nagynénje nevelte fel. Ezt az anyai viselkedésmintát Celia saját lányával, Pilarral szemben ismétli meg, oly módon, hogy depressziós tünetekkel szanatóriumba vonul, és nem hajlandó a gyerekekkel törődni: „Nem akarok emlékezni a nevére.” [I will not remember her name] (43. o.), mondja. Második lányához, Feliciához már ennek ellentétéként jó anya szeretne lenni, ami elkényeztetésben nyilvánul meg. Felicia pedig felnőttként időről időre elveszti önállóságra, önreflexióra való képességét. A minta a következő generációban megint ismétlődik, hiszen Celia első lánya, Lourdes életéből hiányzik az anyai szeretet, és saját lányának sem képes ezt megadni. Második gyerekével talán máshogy viselkedne, de a magzatot elvesztette. Felicia első terhességéből született ikerlányaival nem törődik, Ivanítóval, később született fiával viszont szinte összenő – és a gyerek labilis idegrendszerű lesz. A család összes tagja az elégtelen anya-gyerek viszony ismétlődéseinek szenvedő alanyává válik.

Az elhagyatottság ezekben a történetekben létmóddá tágul. E létmódban Celia gyógyszere a depresszió és a politika, Feliciáé az emlékezetkiesés, míg Lourdes újraépíti magát az új országban saját Amerika-ideáljának megfelelően, amit senkivel sem tud megosztani. Pilar a punk szubkultúra szövegeibe menekül. Ám az elhagyatottság létmódjához kreatív erők is járulnak. Hiszen Celiát betegségéből előadóművész hajlama, a zongorázás és Lorca versei húzzák ki legalább egy fiktív valóságig, Felicia a szépségzalomban és a Santeria ceremóniákon alkot, Lourdes pompás süteményeket készít, Pilar pedig fest, zenél és varázsol. A történet tulajdonképpen Pilar fejlődésregénye, aki a családi és kozmikus elhagyatottságban különböző művészi érdeklődéseit és varázslatos érzékenységét felhasználva mégis otthon tudja magát érezni.

Honnan táplálkozik az életmentő kreativitás? A hétköznapi események mellett számos csoda is történik a szereplőkkel, s a csodák adják a nők erejét a továbblépéshez. A regényben a konkrét, történelmi pontosság átmenetek nélkül vegyül a képzelet játékaival. A tényszerűen megjelenített események szólnak Castro kommunista Kubájának hétköznapijairól, tüntetésről, rakétaválságról, kivándorlókról a perui nagykövetségen, a helyi bíróságok működéséről. New York a hetvenes évek végén virágzó punk szubkultúrája is pontosan dokumentált. A tényszerű elemek közé lépten-nyomon bebogozódó csodás szál az álmok, látomások és megérzések történetét fűzi egybe a tényekével. Lourdes számos alkalommal találkozik halott apjával New York utcáin, aki fontos üzenetet bíz rá Celia számára. Celia maga érzékeli a halált: férje utolsó éjszakáját és Felicia öngyilkossági kísérletét is. Pilar a voodoo va-

rázslás eszközeivel ismerkedve fedez fel magában látnoki képességeket, és ez a véletlenül előbukkanó képessége segít neki a helykeresésben. Amikor sok év sodródás után tíz év körüli fiúk támadják meg a parkban, megijed, de sértetlen marad. Végül megmagyarázhatatlan biztonságérzet fogja el: „Hátamat a szilfa tövének vetem és behunyom a szemem. Érzem a nagy főgyökér pulzálását, a törzsben üvöltő cselló hangját. Tudom, hogy a Nap forró drótokká perzseli a fa ágait. Nem tudom, mennyi ideig ülök így, de amikor kinyitom a szemem, a fiúk már eltűntek. Begombolom a blúzom, összeszedem a gyógyfűveket és a lemezt, visszarohanok az egyetemre.” (202. o.) A gyógynövényes tisztítófürdők végeztével Pilar már azt is tudja: Kubába kell mennie. A látogatás összeköti őt a megérzések világával.

A regény címe *Kubaiul álmodni* is ezen a ponton nyer jelentést. A nyelv szerepe már korábban is hangsúlyos: a kubai bevándorlók számára az angol a tények, az üzlet nyelve, míg a spanyol a költészeté és a szerelemé. A történet során Pilar viszonya folyamatosan változik a spanyolhoz (és önmagához). Először csak irigylő anyja kacskaringós spanyol káromkodásait, de neki ehhez nincs köze. Majd perui barátjával a spanyol lesz az intimitás nyelve. Aztán rájön, hogy spanyolul bensőséges beszélgetést tud kezdeményezni „idegenekkel” (más spanyol ajkú bevándorlókkal). S végül már spanyolul álmodik, vagyis kubaiul, ahogy a címbe is szerepel, például a tengerről és a kék árnyalatairól. Pilar számára a nyelv önkifejezési módból az önmegalkotás eszközévé válik, de az egyetlen nyelv, ami erre képes, a „kubai” nyelv. Kubában spanyolul beszélnek, tényszerűen tehát nem létezik kubai nyelv: amit Pilarnak a „kubai” nyelv jelent, az a csodás elem meglátásának, fogalmazásának képessége, ami csak Kubában, a kubai hagyományokban létezve válik lehetségessé számára.

A regényben a nyelv szerepe mellett a történetek elbeszélhetősége is problematizálódik. Ahogyan a kubai nyelv varázslatos szemléletmódja Pilar identifikációjának eredménye volt, a történetmondásban is találunk narrációs varázslatot, amellyel azonosulva az olvasó megteremt(het)i a varázslatos szemléletmód fikcionális világát. A szöveg a családtagok nézőpontjából elmesélt hosszabb-rövidebb fejezetek mozaikja. Egyes szám egyes én-elbeszélő Celia leveleiben, Pilar passzusaiban s Felicia fiának, Ivanitónak bekezdéseiben szerepel. A többiek élményeit mind mint egyes szám harmadik személyű narrátor beszámolóit olvassuk. Az időrend összekuszálódott, de Pilar naplójegyzeteiben mégis van egy nagyjából előre haladó történetmondás. Mint minden tisztességes realista regény, a történet maga halállal ér véget – de Celia elmerülése a tengerben kivetítve Pilar képletes megszületése is egyben.

A kettős identitású bevándorló kozmikussá tágult gyermeki elhagyatottságából tehát ebben a szövegben van kilépési lehetőség: a csodás elem, melyet a kubai képzelet és hagyományok nyelvén lehet létrehozni.

*

A multikulturális irodalmak térnyerését a társadalomtudományokban lezajlott kulturális fordulat részeként foghatjuk fel. A kulturális stúdiumok az irodalmat mint a kulturális termelés részét tekintik, amely egy reprezentációja az adott közeg kulturális gyakorlatainak. Ilyen értelemben a valamely kisebbséghez köthető szövegek tehát jól szolgálják a kulturális stúdiumok irodalomképét, hiszen a marginális irodalmak szépprózáját meghatározza az erős kontextuális beágyazottság, a csoportidentitással való küzdelem, az erős önéletrajzi ihletés. Ám érdekes módon a multikulturális szövegekben ugyancsak gyakran megtalálható mágikus elem kreatívan átformálja a megjelenített napi konfliktusokat. Talán ez az elem teszi a bevezetőben felelgetett amerikai barátom számára is olvashatóvá ezeket a szövegeket, és készíthet bennünket is a kulturális stúdiumok irodalomfogalmának további átgondolására.

Lennert Géza: Test – tér 1. 95

A Sorstalanság szerb fordításáról

Kertész Imre azon szerzők közé tartozik, akiknek gyorsan terebélyesedő külföldi recepciója óhatatlanul is felveti műveinek fordítási, fordíthatósági problémáit. A modern irodalomtudomány peremvidékein egyébként sem ritkák a kanonizált szerzők idegen nyelvű fordításaival behatóan foglalkozó tanulmányok, kritikák, amelyek fő célja kimutatni, a mű azon (pusztán nyelvi) rétegeit, amelyek átvihetők egy idegen nyelv szférájába, és azon nyelvi rétegeit, amelyek csak az eredeti szöveg rovására vihetők át. Az egyre inkább hagyományossá váló Gödöllői JAK Műfordító Tábor egyik vendége, Vári György, a kiváló fiatal Kertész-szakértő 2003 nyarán kerekasztal-beszélgetést szervezett Kertész Imre *Sorstalanság* című regényének spanyol, francia, szlovák, bolgár és finn fordítóival.¹ A regény szerb fordítója, Aleksandar Tišma már nem vehetett részt ezen a beszélgetésen, pedig biztosan lett volna mit mondania saját Kertész-élményéről.

Vári György Walter Benjamin egy gondolatát jelölte meg a beszélgetés mottójaként. Benjamin szerint egy fordítás nem feltétlenül akkor jó, amikor az olvasónak úgy tűnik, mintha a szöveg már eleve a célnyelven fogant volna meg, hanem éppen ellenkezőleg, a jó fordítás az, amelyben érezhető egy bizonyos fokú idegenség. Tehát egy olyan fordítás lenne az ideális, amely kihangsúlyozná a nyelvi különbségeket, folyton arra figyelmeztetve bennünket, hogy idegen művet olvasunk, ily módon élénk kapcsolatot teremtve az eredeti művel. Érdemes itt emlékeztetni arra, hogy Friedrich Schleiermacher, Walter Benjamins jócskán megelőzve, már 1838-ban más szavakkal ugyan, de lényegre tapintóan beszélt erről a problémáról: „A fordító vagy békén hagyja

---

¹ A Gödöllőn elhangzott kerekasztal-beszélgetés részleteit az *Élet és Irodalom* 2003. augusztus 22-i számából idézem. (2003. 34. sz., 15–20. o., a beszélgetést Balázs Eszter jegyezte le.)

az író, amennyire csak lehet, és elvezeti hozzá az olvasót, vagy pedig békén hagyja az olvasót, amennyire csak lehet, és elvezeti hozzá az író. E két út annyira különbözik egymástól, hogy csak az egyiket lehet kiválasztani és azon elindulni, mégpedig minél következetesebben, mert eme két út keverése végképp megbízhatatlan eredményre vezethet, és annak a veszélye is fennáll, hogy az író és az olvasó teljesen elkerülnek egymást.”² Ez a követelmény különösen nagy súlyt kap, ha Kertész Imre első regényének, a *Sorstalanságnak* a fordításáról van szó, melynek címe magyar fülnek is furcsán hangzik (Vári észrevétele, hogy ez a szó Kertész neologizmusa). Az orosz formalisták szótárával szólva, Kertész Imre művészi eltávolítása, elidegenítése („osztranyenijje” – különössé tevés elve) a nyelv használatában, illetve a konvencionális (felnőttek által használt) nyelvi sémák ironikus kipellengérezésében rejlik. Vári György *Kertész Imre. Buchenwald fölött az ég* című monográfiája első fejezetében a felnőttek „ideológiai hazugságnarratívái” és a tizenöt éves kamasz fiú (aki még nincs megterhelve elvont narratív sémákkal) érzékvilágának totális összegegyeztetetlenségéről beszél.³ Vári a fordítókkal való beszélgetés legelején joggal szögezi le, hogy a regény szövege tele van a normatív nyelvtan szempontjából nagyon is kifogásolható mondatokkal, továbbá, hogy vannak olyan szavak, amelyek sokszor ismétlődnek stb. Nem szabad viszont azt hinnünk, hogy az ilyen nyelvhasználat csak arra szolgál, hogy a „lehetséges” határain belül maradjon a szöveg, ott, ahol az elbeszélő (a tizenöt éves kamasz) nyelvhasználatát minél pontosabban próbálja visszaadni az író. Ennek a sajátos, „rontott” nyelvhasználatnak ugyanis sokkal mélyebb okai vannak. Ismert esszéjében, a *Száműzött nyelvben* Kertész Imre, Jean Amery és Tadeusz Borowski műveiről szólva a következőképpen fogalmaz: „Olyan szerzők szavait idézem, akik a Holocaust valódi tapasztalatait hagyták ránk, s akik már az Auschwitz utáni nyelven beszélnek. Miféle nyelv is ez? Én a magam használatára, egy zenei műszóval *atonális* nyelvnek neveztem el. Ha ugyanis a tonalitást, az egységes hangnemet közmegegyezéssel konvencionálnak tekintjük, akkor az *atonalitás* e közmegegyezés, e tradíció érvénytelenségét deklarálja.”⁴ (Kiemelések tőlem.) Figyelembe véve ezt az adornói ihletésű gondolatot, Kertész fordítóitól el kellene várni a minél nagyobb hűséget, még akkor is (főleg akkor), amikor a

² „Entweder der Ueberseter lässt den Schriftsteller möglichst in Ruhe, und bewegt den Leser ihm entgegen; oder er lässt den Leser möglichst in Ruhe und bewegt den Schriftsteller ihm entgegen. Beide sind so gänzlich von einander verschieden, dass durchaus einer von beiden so streng als möglich muss verfolgt werden, aus jeder Vermischung aber ein höchst unzuverlässiges Resultat nothwendig hervorgeht, und zu besorgen ist dass Schriftsteller und Leser sich gänzlich verfehlen.” = Friedrich Schleiermacher, *Ueber die verschiedenen Methoden des Uebersetzens*, Berlin, 1838

³ Vári György: *Kertész Imre. Buchenwald fölött az ég*. Kijárat Kiadó, Budapest, 2003

⁴ Kertész Imre: *Száműzött nyelv*. Magvető, Budapest, 2001, 283. o.

kiadók a fordítás népszerűsítése (illetve saját zsebük mélyítése) érdekében a fordítótól egyfajta, a célnyelvű közönséghez való „közelítést” követelnek, annak ellenére, hogy ez az eredetitől való viszonylag nagy eltérést jelenti.⁵ Mert ily módon egy olyan mű keletkezik a célnyelven, amelynek csak a fabuláris kerete marad érintetlen, az *atonális* nyelv – a mű egyik legfontosabb konstruktív eleme – viszont végképp elveszik. A fordító tehát nagy problémával néz farkasszemet. Ha a jó fordítás jelképe az a mű, amely olyan, mintha eleve az adott célnyelv „szellemében” született volna meg (bár ezzel, mint már említettük, Walter Benjamin nem feltétlenül értett egyet), akkor mit kezdhet a fordító azzal a szöveggel, amely tudatosan eltér az eredeti (magyar) nyelv szellemétől, vagy legalábbis normatív nyelvtanának hagyományos szabályaitól? (Persze ezt az eltérést itt nem valamely radikálisan és programszerűen nyelvtanromboló „izmus” hagyományaként kell felfogni.)

Mielőtt még belemélyednénk Aleksandar Tišma fordítói megoldásainak részletes taglalásába, vessünk egy pillantást a két alkotó (Tišma és Kertész) néhány életrajzi és poétikai közös jellemzőjére. Az életrajzi hasonlóságok után nem kell sokáig kutatni: mindketten zsidó származásúak (Tišma csak anyai ágon), életük javát mindketten diktatúrákban töltötték⁶, mindketten hontalanoknak érezték magukat, és ami talán a legfontosabb, életük egy szakaszát mindketten lágerben töltötték (Tišma „csak” munkatáborban). És mindketten egy domináns érzéssel tértek vissza – a *nosztalgia* érzésével. Igaz ugyan, létezik egy fontos különbség e nosztalgia-érzések között: Aleksandar Tišma nosztalgiája a lágerbéli barátokra, a közös munkabeli kínokra és inceselkedésekre, a letűnt időre⁷ összpontosít. Kertész Imre narrátorának lényegi nosztalgiája viszont másra irányul. Nosztalgiájának objektuma a láger mint olyan, a láger mint életforma, amely bizonyos értelemben *magasabb életforma* a mindennapinál, nemcsak azért, mert egzisztenciális határhelyzetbe állítja

⁵ Klaudy Kinga az ilyen fordítási fogást *pragmatikai adaptációnak* nevezi. L. Klaudy Kinga: *Bevezetés a fordítás elméletébe*. Scholastica, Budapest, 2003, 31. o.

⁶ Erről Tišma Darinka Nikolićnak adott interjújában 2001-ben a következőket mondta: „Úgy történt tehát az életemben, hogy tényleg mindig diktatúrákban éltem. [...] Tehát folyton egyik diktatúrából a másikba, és folyton-folyvást az a görcsös harc az életben maradásért, hogy az ember ne essen áldozatul.” (*U potrazi za samim sobom*, interjú Aleksandar Tišmával. = *Polja*, Újvidék, 2001/4–5., 13. o.) Kertész a már idézett esszéjében arról beszél, hogy a kommunista diktatúra védte meg az öngyilkosságtól, mert a koncentrációs tábor egyfajta folytatását jelentette. A kommunista diktatúra nyelve, mondja tovább Kertész, lehetővé tette neki, hogy *Sorstalanság* című regényéhez megfelelő nyelvi formát találjon.

⁷ Ugyanebben az interjúban Tišma azt mondja, hogy „amíg bármelyik elmenőnek ráztam a kezét, egész idő alatt sírhatnék volt. Mindnyájan, még az az alak is, akit az utóbbi időben utáltam, a bajtársaim voltak jóban-rosszban, munkában, evésben. Most elvesztettem őket, örökre. Minden üres lett: a lövészárók, amelyet együtt ástunk, a dombok, az ég, a láger.” Svetozar Koljević: *Beleška o piscu*. = *Polja*, 2001/4–5., 9–10. o.

az embert, hanem azért is, mert ez, Kertész szerint, az *egyetlen igaz, természetes lét*, ahol az emberiség arcáról lehúzatott az a képmutató álarc, amelyet kultúrának szokás nevezni. Ezzel lassan megközelítettük a két író szellemi-poétikai rokonságát. Itt elsősorban a tematikus rokonságra kell gondolnunk: mindkét író a XX. századi zsidó golgotának (mint a század legnagyobb kérdésének) irodalmiasításával foglalkozik/foglalkozott, azonban itt is jelentős különbségeket figyelhetünk meg. Míg Kertész Imre szinte az egész életművét ennek a kérdésnek szentelte, Aleksandar Tišma viszonylag későn (írói szempontból későn) fedezi fel, még hozzá „másodkézből”, ezt a problematikát. A már idézett interjúban a jugoszláv író a következőket mondja: „De később, ahogy teltek-múltak az évek, ahogy én ebben a keresésben újabb információkra bukkantam, különösen egy lengyelországi utazásom idején, amikor megmutatták nekem Auschwitzot; ott, akkor, először szembesültem anyagiilag is a zsidók borzalmas pusztulásával, és akkor, hazaérkezvén, miután ezt feldolgoztam magamban, miután rájöttem, hol is voltam és mit is csináltam valójában, akkor fedeztem fel ezt a még ki nem élt, hatalmas-nagy kapcsolatot a zsidósággal. Ez valahogyan egybeesett az én írói nyitással is, azaz a tendenciával, hogy írásaimat valódi, dokumentáris anyaggal alapozzam meg, amit az *Erőszak* című elbeszéléskötettel kezdtem el. Azután rákaptam erre a témára, és írtam még néhány könyvet erről – *A Blahm könyvét, Az ember árát...*”⁸ Ezzel végül elérkeztünk a két író legfontosabb (legalábbis fordításelméleti szempontból legfontosabb) közös vonásához, ez pedig a stílus. Jovan Popov szerb irodalomtörténész szerint Tišma stílusa „tömör, száraz, krónikás, az intellektualizmus és a líraiság legkisebb nyoma nélkül”.⁹ Balassa Péter Kertész Imre stílusáról pedig a következőket írja: „A Kertész-próza esetében mégis mintha a dísztelen és fénytelen stílus nagy erejű bravúrja jönne létre, egy olyan világé, amelyben már minden (túl) világos...”¹⁰ Ezeket az analógiákat Tišma és Kertész nyelvezetének megítélésében semmiképpen nem lehet a véletlen játékaának tulajdonítani. Ha elfogadjuk azt a közismert elméletet, mely szerint a jó fordítás előfeltétele nemcsak az, hogy a fordítandó mű ne csak szellemileg álljon közel a fordítóhoz, hanem nyelvileg is, stílus szempontjából is, vagyis a mondat és nagyobb szövegegységek szintjén is, akkor Aleksandar Tišmának ideális Kertész-fordítónak kellene lennie. Arról nem is beszélve, hogy Tišmának nagy rutinja volt már a magyarról való műfordításban, a fordítói tapasztalat és rutin pedig ugyancsak elengedhetetlen követelménye a jó fordításnak.

---

⁸ Uo. 16. o.

⁹ Jovan Popov: *Jež i jorgovan. Skica za uporedni portret Aleksandra Tišme i Danila Kiša.* = Polja, uo., 73. o.

¹⁰ Balassa Péter: *Az értelmezhetetlen kapujában.* = *Élet és Irodalom*, 2003. 12. sz., 22. o.

Induljunk tehát ki magából a címből, amely, mint tudjuk, Kertész Imre neologizmusa és fordítási szempontból nagyon problematikus. Nézzük, hogyan oldották meg a címet más idegen nyelvekre fordítók. A német fordítónak nem volt nehéz dolga, hiszen a német nyelv struktúrája megengedi az effajta összetett szavakat; a *Schicksallosigkeit* szó német fülnek nem tűnik furcsának. És a német fordító mégsem egy szóval fordította a címet, hanem *Roman einen Schicksallosen*ként, a könyv legújabb (második) német fordításában. Újlatin nyelveken a cím körülírással oldható meg, így franciául *Etre sans destin* ('Sors nélküli lét'), spanyolul *Sin destino* ('Sors nélkül', de lehet úgy is értelmezni, hogy 'Cél nélkül'). Szlovákul pedig szinte szó szerinti a fordítás, *Bez sudovnost*. A cím, amely mellett a szerb fordító végül is döntött, *Besudbinstvo*, úgy tűnik, ugyanazt az elidegenítési művészi hatást idézi elő az értő szerb olvasóban, mint a magyar eredeti. Ez lehetett az oka annak, hogy Aleksandar Tišma nem az egyszerűbb és hétköznapiabb, de egyszerűs mind profánabb és banálisabb *Bez sudbine* lehetőséget választotta, hanem a sokkalta fatálisabban hangzó *Besudbinstvót*. A mű retorikai funkciójának szempontjából tehát Aleksandar Tišma megoldása telitalálatnak látszik.

Már a regény első oldalán látható, hogy a fordító viszonylag hű marad az eredeti szöveghez: tiszteli a mondatok, illetve a bekezdések közti határokat, és az esetek túlnyomó többségében nem tér el a szavak referenciális jelentésétől (ami egy efféle prózafordításban, ezt szükségtelen hangsúlyozni, alapkövetelmény). Az viszont semmiképpen sem mondható, hogy fordítása szó szerinti lenne (a szó rossz értelmében). Íme néhány példa: a határozószókat a fordító nem mindig fordítja teljesen szó szerint: így például a „de inkább egykedvű maradtam *valahogyan*” Tišma a következőképpen fordítja: „ali sam sve u svemu ostao *poprilično* ravnodušan”. Egy helyen pedig kérdő névmásokat iktat a fordítás szövegébe. Például abban a jelenetben, amikor a fiú búcsúzik az apjától, aki munkaszolgálatba vonul be, a következő mondatot olvashatjuk: „S akkor még én is búcsút vettem apámtól. Vagy inkább ő éntőlem. Nem is tudom.” Tišma tolmácsolásában: „Tada se i ja pozdravih s tatom. Ili on sa mnom, pre će biti. I ne znam *ko s kim*.” Tišma fordítása tehát bizonyítja Klaudy Kinga elméletét, mely szerint mindegyik, még a legjobb fordítás is redundanciákkal van tele az eredeti szöveghez képest. Klaudy ezt az ún. explicitáció (illetve kibővítés, magyarázás) jelenségének tulajdonítja.¹¹ Az explicitáció értelemszerűen néha nem csak kívánatos, de egyenesen kötelező is. Ilyen helyzetben találja magát a fordító pl. a reáliák fordításakor. Jó példa erre a *keljfeljanci*, amit a szerb fordító körülír: „drvene lutke, koje se same ispravljaju”.

Aleksandar Tišma mikrobeavatkozásai a prózaritmus megőrzésére szolgálnak a célnyelvben. Ezzel a fordításnak mint autonóm műalkotásnak nő az értéke, viszont kissé elveszik az a tudatosan kiépített atonális nyelv, amelynek egyik célja az olvasó megbotránkoztatása. És ezekkel a magyarázó mozzanatokkal némileg elveszik az az erős ironia is, amely belengi az egész regényt.

Ezzel az előbbi jelenséggel rokon az a műfordítói fogás, amit, jobb terminológia híján, fordítói dramatizálásnak, poétizálásnak, sőt, néhány helyen még talán patetizálásnak is nevezhetnénk. Az „[o]svajao je suton” (az eredetiben „[b]ealkonyult”) mondat túl poétikusnak tűnik egy olyan szikár nyelvezetű író tollából, mint amilyen Kertész Imre. Hasonló példa a „[p]ersze, mindezek *afféle ostobaságok*”, ahol a fordító (mint egyébként sok más helyen is) archaikusabb nyelvi regisztert használ magyarországi kollégájánál: az *ostobaságok* szót ugyanis a *bedastoćéval* helyettesíti. Amikor a *szomorú* melléknevet („...szomorú, csapdába esett rágszálóhoz hasonlított kissé.”) Aleksandar Tišma egy poétikus szintagmával helyettesíti („...postao je pomalo sličan glodararu palom u klopku, *tugom ophrvanom*.”), akkor az, nem annyira a körülíró fordítás miatt, hanem inkább a szavak funkcionális célú inverziója révén, a fordítói poétizáció iskolapéldájának tűnik. Idézzünk egy tipikus dramatizációpéldát is: „...már régebben *itt lakó* honfitársad beírja neved egy nagy könyvbe...”, mondja Kertész narrátora, a fordításban viszont ez áll: „...već otre *ovde zatočeni* zemljak upisuje tvoje ime u veliku knjigu...”, és ezzel, érzésünk szerint, elég sokat veszít ez a mondat eredeti ironikusságából.

Mégis, nem szabad azt gondolni, hogy Tišma minden esetben eltért volna az eredeti szövegtől – nagyon gyakran hűen átmenti a redundanciákat és a grammatikátlan mondatokat, melyeket, mint már fentebb láttuk, Kertész fontos stiláris eszközként használ. Íme csak egy jellemző mondat a fordításból: „Slušao sam o prošlosti, o budućnosti, a mnogo, veoma mnogo, čak bih mogao reći da nigde i ne možemo slušati više, nego među sužnjima, izgleda, o slobodi, a i to je najzad objašnjivo, meni se čini, razume se.”¹² Ez a mondat a normatív nyelvtan szempontjából nem tűnik jó példamondatnak, és nem kívánczik be a szerb nyelvtankönyvekbe, de itt, mint az az eredeti mondat és a fordítás összevetéséből kiderül, nem rossz fordításról van szó, hanem az eredetiben jelen lévő beszélt nyelvi redundancia és grammatikaiatlanság, mondhatni antigrammatikusság tudatos transzponálásáról a célnyelvbe.

Aleksandar Tišma fordítói módszerének egyik fontos jellemzője a szavak szemantikai-stilisztikai spektrumának bővítése (gyakrabban), illetve szűkítése (ritkábban). Ez elsősorban olyan lexikai elemekre, főként főne-

---

¹² Az eredetiben: „Hallottam a múlttól, a jövőről, és sokat, igen sokat hallottam főként, sőt, elmondhatom, sehol annyit nem hallhatunk, mint épp rabok közt, úgy látszik, a szabadságról, s elvégre ez is igen magyarázható, így vélem, természetesen.”

vekre vonatkozik, amelyek a szövegben gyakran ismétlődnek. Így a *rab* szót Tišma kétféleképpen variálja: mint *sužanj*, illetve mint *robijas* jelenik meg a szövegben. A szerb fordító ugyancsak ügyesen kihasználja a szerb nyelv adta variálási lehetőségeket, amikor a *hétköznap* szót egyszer a *svakidašnjica*, máskor pedig a *svakodnevica* szóval helyettesíti. Látszólag jelentéktelen stiláris-lexikai mikrobeavatkozás ez, de itt is a ritmus megőrzése volt a fordító célja (a fordítás mint autonóm szövegegység ritmusának megőrzése). Másrészt viszont van egy példája a lexikális-szemantikai szűkítésnek is: a *lágér*, illetve a *koncentrációs tábor* fogalmakat Tišma egy szóval (vagy annak bővített variációjával) helyettesíti – (*koncentracioni*) *logor*.

Ezeknél a főveknél azonban a mű sokkal meghatározóbb konstruktív elemei azok a gyakran és kitartóan ismétlődő igei alakzatok, kötőszavak, módhatározók, szóösszetételek, frázisok, sőt egész mondatok is, amelyek látszólag redundánsnak, sőt, a normatív nyelvten szempontjából nem ritkán „károsnak” is tűnhetnek. Némely pedáns olvasónak teljesen szükségtelen kitérőknek tűnhetnek. A regénynek ezeket a nyelvi egységeit néhány csoportra lehetne felosztani: (a) beismerő kijelentések: beláttam (*uvideo sam, uvidao sam, uvideb, uvidab*¹³ – a fordító itt nagyon szépen érvényesíti a szerb nyelvben használatos múltat kifejező igeidők nyújtotta lehetőségeket, valamint a befejezett és a befejezetlen múlt idejű történések megjelölése közti formális eltéréseket), elismertem (*priznao sam, priznavao sam*), belátható módon, érthető módon (*na razumljiv način*), továbbá: (b) egyetértő, illetve jóváhagyó kijelentések: természetesen (Tišma ezt a szót, némelyek szerint a regény legfontosabb szavának fordítását¹⁴ háromféleképpen oldja meg: *prirodno, naravno, razume se*, a kontextustól függően), persze (*naravno*), nyilvánvaló módon (*na očigledan način*), magától értetődően (*samo se po sebi razume* – a német *selbstverständlich*hel rokon módon), igen természetesen¹⁵ (*veoma prirodno, veoma razumljivo*), világos (*jasno je*), igen érthetően (*veoma razumljivo*), (c) kontemplatív kijelentések a beismerés funkciójában: ha belegondolok (*kad porazmislím*), ha jól megfontolom (*ako dobro porazmislím*), ha meggondoljuk (*kad razmislím*), mindent figyelembe véve, mindent számításba véve (*uzimajući sve u obzir, sve u svemu*), de egészében véve (*ali u celini uzeto*), a végeredményt

¹³ Zárójelben Tišma különböző megoldásait adom.

¹⁴ Vári György szerint ez a szó (*természetesen*) egyfajta funkcionális gradáción esik át, illetve a szónak minden következő használata „emlékszik” előző használatára, és így egy egyszerű, kulturális konvenciók által megszabott szóból, a regény végéhez közeledvén, egyre inkább a borzalmas, természetes, állati jelentéséhez közeledik, vagyis annak a ténynek a felismeréséhez vezet, hogy természetes, hogy az emberi világban is az erősebb törvénye uralkodik, és hogy a kultúra csak „virágágások ültetése a gázkamrák elé”. Vári, i. m., 58. o.

¹⁵ Az *igen* szócska emfatikus funkciója más kontextusban is szinte már a groteszket súroló módon megmutatkozik, pl. „Kiderült, hogy ő *igen nem szerette a magyarokat*.”

nézve (*gledajući krajnji ishod*), (d) a szubjektív megítélés kijelentései: lényegében véve (*u suštini*), végeredményben (*na kraju krajeva*), végtére is, végre (*najzad, konačno*), hogy úgy mondjam (*da tako reknem*), úgy találtam (*nalazio sam, čini-lo mi se*), azt hiszem, úgy hiszem (*mislim da*), úgy éreztem (*smatrao sam, osećao sam*), (e) a bizonytalan elbeszélő kijelentései: mint értesülök (*kako saznajem*), értesültem (*saznadoh, obavestien sam*), értesítettek (*obavestiše me*), biztosítottak (*uveravahu me*), azaz (*to jest*) és végül (f) szubjektív emfatikus kijelentés: bizony (*bogme*).

Amint az a fent említett szóösszetételekből kiderül, Tišma néhány esetben itt is kibővíti, néhol pedig leszűkíti (persze ritkábban, ami a fordítás természeténél fogva normális jelenség – l. Klaudynál a már említett explicítációt) az eredeti kijelentések tarkaságát.

Nagyon érdekes annak a módja is, ahogyan Aleksandar Tišma a nemzetközi szavakat használja. Néhány helyen nagyon regionális színezetű (vajdasági, még a Monarchia idejéből fennmaradt) kölcsönszavakat használ: „...ali u praktičnom životu sve ima svoje *regule* i forme”, holott az eredetiben csak ez áll: „...mindennek megvan a maga *rendje* és formája”. Kertész Imre tehát nem az archaikusabb magyar formát (a regulát) választotta, Tišma viszont a hangulatosabb (de igen ritkán használt) szerb szót (regionalizmus) használja. Azután pedig a fiú mostohaapjáról, Dénesről, az derül ki, hogy „*elment munkaszolgáltatásnak*”, ami Tišmánál „...*narukovao u radni logor*”-rá változik, holott a magyar szövegben szó sincs *berukkolásról*. Miért ad a szerb fordító ilyen sok esetben összetettebb lexikai megoldásokat? Talán azért, mert kompenzálni szeretné a regény egyébként nagyon jól sikerült „szerbesítését” azzal, hogy itt-ott régies vajdasági szerb kifejezésekkel tarkítja a regényt, beleágyazva azt a szerb irodalomban és fordításirodalomban is létező monarchikus hagyományába? Íme azonban egy példa az internacionalizmusok hű fordítására: „a isto tako sam se ovde upoznao sa pojmom »Zulagea«, »dotatka«, koji može da *fasuješ*... (magyarul *faszolhatsz*, a német *zu fassen* igéből). Érdekes regionalizmusként hat Tišma megoldása a *buzi* argó szóra, amit magyar kölcsönszóval old meg – *buzerant*. Félő, hogy az átlagos szerb olvasónak ez a szó csak az adott szövegkörnyezetben válik érthetővé.

Az, amit – mint már említettük – Klaudy pragmatikai adaptációnak (illetve a célnyelvű nyelvhez és a célnyelvű olvasóközönséghez való alkalmazkodásnak) nevez, az egy irodalmi mű átültetésénél szükségszerűen egyfajta interkulturális alkalmazkodássá is változhat. Ennek iskolapéldája pl. a *leven-ték* nemzeti-történelmi reália helyettesítése az *omladinska organizacija* általánosabb jelentéskörű szintagmával. Ennek az interkulturális adaptációnak több változatát különböztethetjük meg:

a) A becenevek szerbesítése: pl. a Rozi nevű fiúból a fordító szerbül *Rozát* csinált, megőrizve ezzel a név nőies jellegét.

b) A toponímiák lefordítása, adaptálása: pl. *Újpestből* szerbül *Nova Pešta* lesz.

c) Külön kell szólni a fordítói lábjegyzetekről, amelyek a regényben megjelenő mindegyik német, illetve jiddis nyelven elhangzó mondat szerb fordítását tartalmazzák, holott Kertész lefordíthatatlanul hagyja a német mondatokat. Ez pedig már a magyar, illetve szerb közönség történelmi hiátusainak különbségéről is szól.

d) Nagyon érdekes és kreatív Tišmanak az a döntése, mellyel a csendőr hisztérikus, gyűlölködő kifakadását – „Büdös zsidók!” – egy török eredetű pejoratív szerb kölcsönzóval helyettesíti, így lesz a fordításban „Prokleti Čivuti!”

Fejezzük be ezt a rövid fordításkritikai összefoglalót a szerb fordító gazdag lexikai találékonyságát igazoló néhány példával. Szerbül a viszonylag ritkán használt neologizmusok Tišma fordítói kreativitásáról tesznek tanúbizonyságot, mint pl. az *onaočaren*, *maloreko*, *mironosna*, *nejedljiva*, *začudno*, *neskidljiva*, és végül a regény végéről az ismert mondat: „Folytatni fogom folytathatatlan életemet”, amely szerbül így hangzik: „Nastaviću svoj *nenastavljivi* život.” Ezek a példák mind Aleksandar Tišma nagymértékű lexikai találékonyságáról tanúskodnak. Mindent egybevetve, Aleksandar Tišma viszonylag jól (néhány helyen mesterien) megbirkózott a *Sorstalanság* fordításának nehézségeivel. Ha helyenként nem is, a regény egészében (többnyire) sikerült átmentenie azt a (nyelvhasználatból is fakadó) iróniát, amely a regény egyik alappillére.

Végezetül jó lenne visszatérnünk ahhoz a beszélgetéshez, amelyet Vári György folytatott Kertész Imre fordítóival. A francia fordítónő ugyanis elárulta, hogy neki és a férjének, amíg a regény fordításán dolgoztak, a szerző küldött egy levelet, amely nagyon jellemző címet viselt: *Ne szépítsenek!* Reméljük, ezzel a fordításelemzéssel sikerült legalább részben rámutatni, mi rejlik egy ilyen követelmény mögött. Aleksandar Tišma, érzésünk szerint, nyelvi játékaival kissé fellazította a regény szigorú nyelvi strukturáltságát, a szerb fordítás nyelve valamivel könnyedébb, ami kisebb paradoxonnak tűnhet, ha eszünkbe jut Jovan Popov megjegyzése (l. a 9. jegyzetet), mely szerint Tišma stílusa „tömör, száraz, krónikás, az intellektualizmus vagy líraiság legkisebb nyoma nélkül...” A szerb író-fordító, mint láttuk, sok helyen összetettebb nyelvi alakzatokban adta vissza az eredetiben szinte túl egyszerűen ható mondatok némelyikét, azzal a céllal, hogy a szöveget közelítse a célnyelv szelleméhez. Tišma tehát következetesen azon a *másik* Schleiermacher-ajánlotta műfordítói úton haladt. Tišma nyelvezete továbbá kevésbé tesz különbséget a formális és az informális nyelvhasználat között, amelyek pedig Kertésznel nagyon élesen elkülönülnek. Mégis, a teljes mű szintjén Tišmanak sikerült egyes kompenzációkkal hasonló elidegenítő hatást előidézni a fordítás olvasójában. És mégis, bármennyire ideális eset is az, amikor egy

mű fordítását egy másik író végzi, folyamatosan résen kell lennünk, hiszen mindig fennáll annak a latens veszélye, hogy az ilyen fordításban túl erős lesz az, amit „személyes lenyomatnak” szokás nevezni, még akkor is, amikor az író, mint azt Nabokov mondaná, a fordítást úgy fogja fel, mint „megpihenést egy idegen kolléga társaságában.”

IRODALOM

- Balassa Péter: *Az értelmezhetetlen kapujában*. = Élet és Irodalom, Budapest, 2003. 12. sz.
- Kertész Imre: *A száműzött nyelv*. Magvető, Budapest, 2001
- Klaudy Kinga: *Bevezetés a fordítás elméletébe*. Scholastica, Budapest, 2003
- Klaudy Kinga: *Bevezetés a fordítás gyakorlatába*. Scholastica, Budapest, 2002
- Koljević, Svetozar: *Beleška o piscu*. = Polja, časopis za književnost i teoriju, Újvidék, 2001/4–5.
- Ne szépiítsenek!*, Vári György beszélgetése Kertész Imre fordítóival, a beszélgetést Balázs Eszter jegyezte le. = Élet és Irodalom, Budapest 2003. 34. sz.
- Nikolić, Darinka: *U potrazi za samim sobom*. Interjú Aleksandar Tišmával. = Polja, Újvidék, 2001/4–5.
- Pisarev, Đorđe: *Iz života jednog pisca*. = Polja, Újvidék, 2001/4–5.
- Popov, Jovan: *Jež i jorgovan. Skica za uporedni portret A. Tišme i D. Kiša*. = Polja, Újvidék, 2001/4–5.
- Redep, Draško: *Privlačnost ponora postojanja*. = Polja, Újvidék, 2001/4–5.
- Schleiermacher, Friedrich: *Ueber die verschiedenen Methoden des Uebersetzens*. Berlin, 1838
- Vári György: *Kertész Imre. Buchenwald fölött az ég*. Kijarat Kiadó, Budapest, 2003

Lennert Géza: *Átölelve* (részlet)

Kritika

könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv

Gerold **L**ászló

Labdát kergető irodalom

Esterházy Péter: *Utazás a tizenhatos mélyére*. Magvető, Budapest, 2006
- Darvasi László: *A titokzatos világválogatott*. Magvető, Budapest, 2006

Két könyv jelent meg a foci-világbajnokság kezdetét egy nappal megelőző 77. Ünnepi Könyvhéten. Két magyar író-focista (focista-író?) könyve. Esterházy Péteré („előbb voltam futballista, mint író”) és Darvasi Lászlóé. Mindkét kötet (már ismert vagy új) tárcák együttese, fejezetekbe rendezett (EP csak számozza, DL címmel látja el ezeket) megannyi epizód, melyeket az alaptéma, egy közösség közös emlékezeteként a futball fog egybe. És természetesen a két író egyénisége megjellegzetes prózai beszédmódja, ahogy a fociról, illetve a foci kapcsán mindenféléről írnak, mivel a futballal bármi kapcsolatba hozható, és kapcsolatban is van. A foci olyan világmetafora, mint a színház, az elmeegógyintézet vagy a börtön. (DL: „...a labdához kapcsolható igék meghaladják az Istennel, a Nővel vagy a Gyermekekkel társítható cselekményt kifejező szavak mennyiségét”.)

Kivált most, amikor világbajnokság dül.

Mindkét könyv a fociról szól, de más-más nézőpontból, amint erre a kötetcímek is utalnak. EP belülről, a büntetőnek nevezett tizenhatos mélyéről ír a fociról, ahogy egy „ö. f.” (öregedő futballista) visszatér, mint egy hazalátogató utazó, oda, ahol sok évet töltött, és számos élményben volt része, a tizenhatosba, annak mélyére (jut eszembe: nyelvünkben mélye a pokolnak van, de a focista számára a tizenhatos mélyén ott az a bizonyos kapu is, amelyen át gól esetében az egekbe lehet jutni!). Ilyenformán könyvének címe kétségtelenül kifejező, pontos, mint egy félpályán átívelő szöktetés, ahogy azt egykor Puskás Ócsi vagy Bozsik Cucu alkotta. EP-vel szemben DL, aki ugyancsak

valamilyen szinten (amiről tudok, az konkrétan az íróválogatott; épp egy este láttam a tévében riportot a magyar írók válogatottjának berlini fellépéséről) még gyakorló focista, szemlélőként, krónikásként mesél a futballról, pontosabban arról a virtuális világválogatotról, melyben akár a világ minden játékosának és válogatottjának helye lenne, ha a szerző tudna vagy kitalálna róluk egy érdekes, tárcába illő sztorit. Olyant, amely egyszerre szól(na) a fociról s valamilyen emberi állapotról (mellőzöttség, azonosulás, öregedés, alatomosság, szorgalom stb.). S ebben, bár írásaik tárgyát más-más nézőpontról szemlélik, a magyar irodalom két új focikönyve úgy hasonlít egymásra, mint két futball-labda.

Hasonlóságuknak egyéb bizonyítékai is vannak: EP is, DL is kiscocistaként ír szerelme azon tárgyról, mely a legtöbb férfiember számára a nők és a katonaság mellett egy életre szóló élményt s illyképpen örök, kimeríthetetlen sztorizást jelent. EP, akit, mint sokunkat, először az apja vitt meccsre, szinte kérkedik is azzal, hogy „[n]egyedosztályú futballista” volt, mert ez a besorolás nem azt jelenti, hogy aki negyedosztályú, az „egy elfuserált első osztályú”, netán „egy tehetségtelen másodosztályú vagy egy fegyelmetlen, frusztrált harmadosztályú”, mint vélni lehetne, hanem a saját szintjén a lehető legjobb – Kohn, te dicsekszel?! –, „egy jó játékos a negyedosztályban”, ami nem semmi, csak éppen annyi, amennyi – kiscocistaként, aki többet tud a fociról, mint amennyit focistaként megvalósít(ott), például ismeri, éppúgy, mint a nagyok, „a játék lelkét”. DL önmagát „ismeretlen közép-európai játékos”-nak nevezi (a könyv írásakor már „öregedő csatár”), ami teljes egészében megfelel az EP szerinti kiscocistának, kivált, ha a mostani világbajnokság alapján ítélünk, ahol a közép-európai labdarúgás igencsak alulreprezentált mind részvétel, mind teljesítmény tekintetében.

Az, hogy valaki, jóllehet megtanulta a „klasszikus megoldásokat” („egyszerű elhúzás belső csüddel”; „kettős testcsel”; „átlépős csel”; „kötény”; „esernyő” stb.), s biztosan kiválóan tud „dekázni” is), magát negyedosztályúnak vagy a futballisták társadalmában ismeretlennek tudja, még semmiképpen sem lehet akadálya annak, hogy remek futballtörténeteket írjon kiscocistákról éppen úgy, mint a legnagyobb sztárokról vagy olyan világeseményről, mint amilyen az 54-es svájci VB döntője volt, vagy fürkésző érdeklődéssel keresse a választ – abban a jogos meggyőződésben, hogy a pályán minden megtörténhet, ami az életben megtörténik – a játék s ezen belül a labdarúgás lényegére, ahogy DL könyvének egyik fejezetcíme mondja, a „játék értelmé”-re.

A játék célja, olvashatjuk mindkét focikönyvben – a győzelem. Aki játszik, az győzni akar. Azért játszik. Sikerre éhes. (DL: „Az ember azért sportol, hogy győzzön”.) EP írja: „Aki focizott vagy aki valódi drukker (a kettő épp úgy nincs egymás nélkül, ahogy színház sincs közönség nélkül, GL), az tudja, a futball a győzteseké. Idegen a játék szellemétől például azt mondani, hogy inkább játsszunk jól, szépen, és veszítsünk, mint rossz játékkal nyer-

jünk. Nem. Nyerni kell.” Az viszont, aki „nem akar nyerni, az nem tiszteli a játékot”. A sokak által komolytalannak vélt játékot tehát, ami esetünkben a futball, akkor is komolyan kell venni, ha helyesen csak játéknak fogjuk fel, semmi másnak. Mert a játékként űzött vagy nézett futball – küzdelem. Jól tudja ezt az, aki – bár csak negyedosztályú játékos volt – mindig játékos maradt, mert mindig belül van, ahogy írja, „ott bent a téglalapon belül, nem úgy romantikusan, hogy azt képzelném (mint mindannyian gyerekkorunkban), egy vagyok a játékosok közül, nem álmodozom, hogy én vagyok Puskás (Sztójcskov, Cruyff, Beckenbauer), rögzítem csupán a helyem a világban: ott benn. A játékot játékból látom (vagy nem látom)”. S aki belül van, az nem lehet passzív, érdektelen, közömbös. Ha már nem játszik, mert „ö. f.”, akkor is belül van, nem nézőként, a néző sosincs belül a játékon, hanem szurkolóként, aki számára a futball ugyanaz, mint amikor játékos volt: létkérdés. A néző élvezi a játékot, a szurkoló átéli. A néző válogathat, hogy akar nézni fitymálva, mellékesen, elegánsan, nagylelkűen, a szurkoló azonban csak az lehet, aki számára élet-halál az, ami a pályán történik. Aki akkor is tagja a csapatnak, ha nincs a pályán, mert tudatában van annak, hogy „[e]gy csapat mindig csapat, nemcsak kilencven percig (plusz rájátszás)”.

S közös a két kötetben az is, hogy mindkét író a focit alkotó tevékenységnek tekinti. Erre EP Hidegkúti, Albertflóri és Vargazoli játékát említi. DL pedig azt, amikor „[l]efutsz az alapvonalig, majd egy becsületes beadást alkotsz”, melyben, bár „nem nagy ügy, no de mégis, ebben a beadásban mennyi személyes megrendülés, bánat és reménytelenség munkál”. Mindez „[i]gen tanulságos egy íróember számára”, állapítja meg EP.

Hogy olykor az író urak (is) eltúlozzák a foci jelentőségét? Nem vitás. Ezt EP is vallja, amikor a tetszetős párhuzamot, amely szerint „ahol Thomas Mann, ott Németország, ahol Puskás, ott Magyarország” (Puskás a Nagy Narratíva!), ekképpen teszi helyre – „hát ez marhaság”. Az. De a nemzet(ek)nek kell az efféle „marhaság”, ami által sok minden más levezethető, nemzetkarakterológiailag megmagyarázható, ne mondjam, megideologizálható. „A magyarhoz úgy hozzátartozik a vereség, mint kutya-hoz a bolha”, írja EP. Hogy mi kapcsán jut erre a sommás hasonlatra, nem nehéz kitalálnia annak, aki valamit is tud a magyar futball történetéről, s olyan nincs, aki ne tudna, ne tudná például azt, hogy mi történt 1954-ben a svájci világbajnokság döntőjében. S bár EP megpróbálja kivonni magát az össznemzeti önsajnálattól, megjegyezvén, „hogy arra a berni döntőre sokkal nagyobb súlyok lettek aggatva, mint egy szokásos focimeccsre. Rá lett pakolva ez az egész történelmi szar”, amit a magyarság évszázadokon át evett és eszik, ő sem az 53-as világraszóló londoni 6:3-at emlegeti, hanem a berni 2:3-at. DL is.

Mindketten kapva kapnak azon a riporterri elszóláson, ami a berni meccset közvetítő Herbert Zimmermannhoz fűződik, aki, amikor a német csapat jobbszélője berúgta a harmadik, később kiderült, győztes, a németeknek világbajnoki címét jelentő gólt, öröm okozta zavarában így kiáltott fel: „Éljen!

Éljen! Rahn belötte a harmadik gólt, tehát 3:2 a magyarok javára!” – és a riporter bakiból futballt messze meghaladó, a magyarság sorsát évtizedeken át (másként) formáló víziót konstruálnak.

Ebben a vizionálásban alkotja meg DL a maga sajátos világválogatottját, melyben az egyes posztokat a szerző számára kedves, fontos, elsősorban élvezetet jelentő fogalmak töltik be, a NŐ, a LEVES, a SZERETET, a ZENE, a TAVASZI FÖLD, a BOR, a MONDAT, a KÁVÉ, a FÉR-FIBARÁTSÁG, a GYERMEK, az ÁLOM töltik, s a cserepadon, játékra várva is hasonlóan fontos fogalmak ülnek (ISTEN, SZERELMESKEDÉS, SZABADSÁG, ALKONYAT, NEVETÉS, SÍRÁS). Kétségtelen, félelmetes, nevére (világválogatott) méltó együttes, melynek minden tagja csodálatot vált(hat) ki, ami nem jelenti egyúttal azt, hogy a remek ötlet mindegyik csapattag esetében íróilag is kiválóan funkcionál. Legalábbis nem azon a szinten „játszik”, mint a SZERETET vagy az ÁLOM. Az előbbit a „védelem tengelyében, a klasszikus középhátvéd posztján” játszatja, Csapatkapitány, aki a védelem „[u]tolsó játékosaként az utóbbi években gyakorta került kiszolgáltatott helyzetbe. Az éppen elköszönt múlt században sűrűn kiállították, fontos mérkőzésekről el is tiltották. Morogtak a nézők, baj lesz, jaj, jaj, nem a Szeretet söpröget. Próbálkoztam más játékosokkal, de képtelenség volt őt pótolni. Ütemérzéke, ahogyan keresztet, s ahogy néha előre tör, és maga fejezi be a támadást, utánozhatatlan. Sajnos, néha iskolás cselekek dől be. Egy-egy vereséget a szívére vesz, ilyenkor beviszem az öltöző fürdőjébe, s a zuhanyrózsák alatt megpróbálok belé erőt önteni. Szeret edzeni”. Az ÁLOM a balszáron tölti be a támadó szerepét. Őt a szerző legjobb barátja kérésére tette a csapatba, jóllehet tudta, hogy „gyakorta rémesen tud viselkedni, az ember nézi a játékát, és rettegni kezd, hogy valaki így is tud játszani, ilyen aljasul, gonoszul, mégis eredményesen. Máskor teljesen érthetetlen a játéka. Viszont csodálatos megoldásokra képes. Van egy olyan csele, amit Költészetnek neveznek. Az Álom elindul a félpályáról, hopp, egy rím hopp, egy metafora, egy hasonlattal átjátssza a liberót, egy ígéretes képzavarral elfekteti a kapust, fölnezi, vigyorog és... mellégurít”. Ehhez a két részhez hasonló írói remeklés az Állatok a labdarúgásban című tárcsa, mely miután az állatvilág és a futball sajátos szimbiózisát vázolja, úgy is, mint a csapatok állatjelképeit, szöcskék, kecskék, szarkák, fecskék, zebrák stb. lesznek totemállatok, s úgy is, mint egyes játékosok neve mellé rendelt eposzi állandó jelzők (Grosics a Fekete Párduc, Kocsis a Zsiráf stb.), ekképpen zárja példái sorát: „Az ember soha el nem évülő hálával tartozik az állatvilágnak a labdarúgás tekintetében. A labdát ugyanis a galacsintúró bogár találta föl. A földből gyúrta, mint Isten az emberi testet. És aztán gurigatni kezdte”.

Hogy a világválogatott sem hibátlan, mondhatnám verhetetlen, annak egyszerű a magyarázata: nem minden tagjára illik az írói szerelés, van, akin szűk, van, akin lötyög, de ez inkább a szabó és az edző bűne, s nem a játékosé. Hogy azonban az író úr nemcsak a „világválogatottal” törődik, hanem kellő

gondja van a kicsikre is, azt remek sztorizásai, foci-egypercesei igazolják. Az, amelyikben a pályára soha nem lépő örök cserejátékosban az életformává, filozófiává vált mellőzöttség jelképét látja, aki, ha történetesen a búcsúmeccsén a nyolcvanadik perc táján (nem előbb!) végre becserélnének, akkor ő utasítja ezt el, inkább a padon marad, mert „belehalna”, ha játszania kellene! S talán az is megfordul a fejében, hogy akkor nem mesélhetné el majd a kisfiának, tudod, „az apád egyszer majdnem játszott”. Ilyen az önfeladást jelentő teljes azonosulást jelentő szurkoló esete, aki büszkén kijelenti: „én vagyok a spanyolok”. Vagy az öregedés metaforájának esete, melyben a fiatalok közé keveredett játékos az első sprint után úgy érzi, „szakad a levegő fonala”, légszomj gyötri, majd egy jobb oldali meglődülésben, mindössze három lépés után kiesik, és elgurul a szíve. „Ezt keresi, bácsi?” – kérdezik a kisdíákok, akik előtt „ott verdes”, mint „véres kismadár, pamacs, haldokló mókus” a szebb napokat megélt játékos szíve. De ilyen az önfeláldozás két változata is. Az, amelyik szerint megtanul énekelni, aki nem tud, nehogy ismét lecserelje az edző még a meccs előtt, mert bántóan hamisan énekel a nemzeti himnuszt. S az a jamaicai anyuka, aki meccs előtti éjszaka lefeküdt az ellenfél minden játékosával, hogy másnapra harcképtelenek legyenek, ám elszámította magát – a szerelem erőt adott a fiúknak, és győztek. Külön tárcányi terjedelmű a passzról szóló példabeszéd, amelyben az apa a futball alapmegoldásaként, az összjáték feltételeként ismert passzról tapasztalaton alapuló életbölcsességként példálózik: „Kisfiam, néha majd úgy passzolnak neked, hogy az nem passz lesz, hanem átvágás, alattomos szívatás, mert egy kicsit mindig eléd vagy mögéd érkezik a labda, mintha éppenséggel te lennél a hibás abban, hogy a csokiszetleből képtelenség gyulai kolbászt kihozni. Vagy úgy passzolnak, kisfiam, hogy három méterről, és tiszta erővel. Fejbe rúgnak, kisfiam, és azt mondják, ez volt a passz, ember, miért nem vetted le?”

Ez lenne hát a játék értelme?

Ez is. De az is, amire egy irányító középpályás jött rá, s ezt felírta egy piros lapra, amit „a szíve fölé, a meze alá” erősített egy gombostűvel, de ami játék közben elveszett, s a játékos „soha nem találta meg, pedig kereste mindenütt, pályán, öltözőben [...], a képzeletben, a realitásban, templomban, temetőben, szülőotthonban, mindenütt”. Csak a gombostű feje maradt meg neki, „ami a szívébe volt szúrva”. Ezt „[m]egpróbálta kihúzni. Nem ment”. Nem mehetett, mert bár a játék értelmét mindenki másban véli, ami nem is minősül mindig játéknak, de csak annak jelent(het) valamit, akinek az a gombostű a szívébe szúródott.

Ezekben a részletekben, melyek mindkét könyvben a futballról (is) szólnak, de melyek többnyire jó irodalom is, találkozunk a futball és az irodalom. S ezek alapján valóban joggal mondható, hogy a magyar foci-irodalom jobb, színvonalasabb, mint a magyar foci.

Töredék idő

Gobby Fehér Gyula: *Táncoló lavina*. 33 rácsodálkozás.
Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2006

A kötet harminchárom szövegének műfaji helye hozzávetőlegesen a novella és a rövidtörténet köztes terében jelölhető ki. Az alcím közölte meghatározás („rácsodálkozás”) is a szövegek műfaji sorban való elhelyezésének bizonytalanságát jelzi: az átmenetiség és a köztesség állapotát. A szerző ahelyett, hogy megnevezné a formát, egyetlen szövegkonstruáló motívumot emel ki: a kivételes pillanat (a rácsodálkozás és a döbbenet) feszültségét.

A hátsó borítólapon közölt recenziórészlet (Vukovics Géza írása) Gobby Fehér szövegeit a novella, a tárca, a karcolat és a tollrajz sorába helyezi, amivel elvileg egyetérthetünk, hiszen a *Táncoló lavina* valamennyi darabja a kispikái szövegformáknak e műfaji rendjébe tartozik. Ám ez a konstruktív rokonság nem jelenti azt, hogy ezek a műfajok „hol tömény módon, hol egymással ötvöződve” váltják egymást a kötetben. A műfajdiskurzus eredménye inkább egy „más”, több műfajra reflektáló, de egyikkel sem azonosítható forma. Sőt, e műfajköziség még véletlenül sem a megfelelés vagy a hasonlóság, hanem épp a lebontás és a távolodás kritériumait érvényesíti: a recenzió által megnevezett, hagyományosnak tekinthető műformák dekonstruálását, szabálytalanná alakítását.

A Gobby Fehér-szöveg megőrizte ugyan a novella egyetlen eseményre koncentráló, felfelé ívelő feszültségét, de kiiktatódott belőle az eseménysor folyamatos rendje, az elbeszélés linearitása; egyáltalán a hagyományos értelemben vett narráció. A csattanót követő lezárás is a klasszikus novellai szerkezet sajátossága, ám a poentizáltság itt elsősorban a néhány vonásában körvonalazódó értékrend váratlan kiiktatódását, visszajára fordulását jelenti – eltérően a hagyományos novellai történet megoldás értékű fordulatától. Pl. A bot gyönyöre című történet hőse a jól kidolgozott baseballütő alkalmasságáról elmélkedik, amikor váratlanul kiderül, hogy az agyondicsért bot gyilkos szerszám, s hogy a monologizáló elbeszélés kimerevítette időtöredék épp a gyilkosság szörnyű pillanata. A Döndült a kapu című történetben pedig a szereplő emlékeit felidéző kapucsapódásról derül ki, hogy börtönkapu hangja, s hogy az eltelt életre való belenyugvó emlékezés helyett egy gyilkossággal terhelt élettörténet eseményei elevenednek meg előttünk.

Strukturális értelemben a rövidtörténet megoldásaihoz állnak legközelebb a *Táncoló lavina* szövegei: domináns jellemzőjük a töredékesség. Hálózatos szerkezet, látomásos képalkotás, hiányos, indulattal átítatott mondatformálás jellemzi őket. A klasszikus novella zárt időszerkezetével ellentétben e könyv rövidtörténeteinek behatárolt ideje a töredék idő, az a feszült pillanat, amíg valamely megváltoztathatatlan, de sorsdöntő változás lezajlik az ember életében: egy kérdés ismétlődő elhangzása (*Táncoló lavina*), a bot suhanása (*A bot gyönyöre*), a kapu csapódása (*Döndült a kapu*), az ásó csuszánása (*Miként lebegnek a felhők*), a síp sikoltása (*Síp sikolt*), egy robbanás (*Tág teret adtál*), a lélegzet elakadása (*Öltözzél gyalázatba*), a pillanatig tartó küzdelem sápadtsága (*Fogaimmal testemet*), a kés surranása (*Elenyésznek én napjaim*) etc. A pillanat feszültségét azonban mégsem az általa befogott történés (pl. halál), illetve esemény (pl. gyilkosság) teremti meg, hanem a kezdet és a vég komponenseinek együtthatása az adott időintervallumban; ennek a szereplő(k) által történő felismerése. „Ülök az ablak előtt, nézem a függönyt. Az átlátszó csipkék mintái az asztalra vetődnek. Az arcomon is csipkerács van. Az életem halvány csipkerács mögött. Most új életet fogok teremteni. Mindjárt rászánom magam, bonyolult, érdekes, vidám világ van születőben. Én fogok újjászületni” – összegezi a törekvések hiábavalóságát a *Napjaim megnyúlt árnyék* című történet narrátora. Máskor összefüggéstelen, illetve megválaszolhatatlan kérdések sorozatával fejezi ki léte kilátástalanságát az elbeszélő: „Ki tudja, mi határozza meg egy ember sorsát? A csillagok állása? A föld forgása? [...] Ki győzi majd le a földet? Ki jelöli ki jövőnket?” (*Tekintsél minden dolgaimra*). Olykor egy síp hangja, vonatfütt, a tükör felvillanása, vagy a tavaszi föld illata ébreszt rá az egyéni életvezetés csődjére, a legfőbb törekvések kudarcára, a regresszív folyamatok visszafordíthatatlanságára.

A kötet szövegeiben a balladisztikus elbeszélésforma jegyei is kimutathatók. A novella történetet felépítő narratív szerkezete helyett ugyanis a ballada tragikumot „lebontó” elbeszéléstechnikája érvényesül bennük. A töredékes elbeszélés kezdőpillanata a ráismerés időtöredéke, amikor a tragédia már bekövetkezett. A történetmondás az oda vezető jelképes út motívumait tárja fel: pl. hogyan válik a szerelmi rajongás gyilkos indulattá (*Elenyésznek én napjaim*), a sértett düh önpusztító provokációvá (*Öltözzél gyalázatba*), az elhivatottság örült rögeszmévé (*Tűz támad bensőmben*).

Látomásos felidézés jellemzi a *Fárasztó földi zaj* című rövidtörténetet. Központi szereplője egy csak „öreg”-nek nevezett koldus, aki előtt homályos lázképek formájában peregnek le élete sorsfordító eseményei az utolsó pillanatban. A látomásos töredék a csődbe jutott életvezetés tipikus mozzanatait (a kicsapongó, konok férfi elzüllesztésének történetét) villantja fel előttünk, s csak utalásainak rendszeréből következtethetünk bizonyos dolgokra, pl. hogy a sértett férfi annak idején megölte/megölhette hűtlen feleségét és/vagy

annak szeretőjét. A végső látomásban megjelenő esküdszék az utolsó ítélet jelképrendszerére utal.

Tematikai szempontból és motivikus értelemben is a halál és a magány jelensége dominál Gobby Fehér szövegeiben. A halál fogalma azonban nem csak és nem elsősorban a fizikai megsemmisülés tényét jelenti; ennek bekövetkezése előtt ugyanis végbemegy a hős személyiségének összeomlása, lelki értelmű halála. Pl. A törvény summája című történet számtantanár hőse a világ történéseit, így saját leépülését is számokkal fejezi ki, amit az elbeszélő pontokba foglalva közvetít felénk. Utolsó pontja a hős öngyilkosságát konstatáló rendőri jelentés, aminek viszont nincsenek számbeli mutatói. A történetek megjelenítette világ legfőbb konfliktusa a társtalanság, a megváltoztathatatlan egyedüllét, amit ugyanakkor nem valamiféle kietlen sivatagban, pusztában, hanem közösségben él meg az ember. Az egyik leggyakoribb „puszta tér” épp az otthon és a család, ahol az egymás felé irányuló beszéd, a kommunikáció csatornái záródnak el, vagy a közeledés kódjai vesznek el. A kapcsolatok, az egymás iránti érzelmek kimerülésének legfőbb jele az egymás mellett történő elbeszélés, az a jelenség, amikor a szereplők egymáshoz intézett beszédének nincs semmilyen érintkezési pontja. A Tűz támad bensőmben című rövidtörténet hőse, Kollár tanár úr pl. felfedezni véli az emberi boldogság képletét, ám esztelen rajongásában nem képes reagálni a felesége részéről történő egyetlen impulzusra, jelre, de még konkrét közlésre sem. Az Elenyésznek én napjaim című történet tragikus kimenetelét is a visszacsatolás hiánya, a felszínesség és meg nem értettség idézi elő. A kifutófiú, akinek egyetlen üzenetere, még a jegyajándékol átnyújtott aranygyűrűre sem válaszol megfelelően és érthetően szerelme, a sztriptíz táncosnő (csak a tejtitalát követeli tőle, s idiótának nevezi), sértett kétségbeesésében imádottságának gyilkosává válik. A magány definícióját fogalmazza meg a *Ki bátorságban ülsz* tanárhőse, aki úgy érzi, valamiféle lelki értelemben vett fal magasodik előtte; nincs kijárat abból a piramisból, amit maga épített magamagának. A címadó novella főhősének léte viszont az egész kötet világára utalóan rendelkezik jelképes erővel: a „Liza még itt van?” kérdést ismételve ismeri fel saját végtelen magányát, szerelme elárultatását, megcsalattatását, az emberek érzéketlenségét, miközben egy diszkóbár lavinaként rázúduló emberforgatagban hanykolódik.

A *Táncoló lavina* szövegei mind műfaji, mind tematikai értelemben Gobby Fehér Gyula négy kötetből álló prózasorozatának, az *Újvidéki dekameron*-nak utólagos lecsapódásait jelentik. A dekameron ugyanis követhető műfaji átalakulásokat, illetve világgépbeli módosulásokat mutat. A *Tekergők* (1996) és *A sötét árnyéka* (1999) című kötetek elsősorban kisebb elbeszéléseket és novellákat tartalmaznak, míg *A tűz közepéből* (2001) és a *Meglepnek más arcok* (2004) darabjai tört szerkezetű novellák, valamint a rövidtörténet változataihoz sorolható szövegek.

Hangulati értelemben még mélyrehatóbb a differencia a kilencvenes évek Gobby Fehér-novellái és a *Táncoló lavina* rövidprózái között. A kopóság magatartásmintáitól a depresszió verméig vezet hőseinek útja. Mindezt nyelvének töredékességével, mondatainak nominális megformáltságával, nyelvének ziláltságával fejezi ki. Szövegeinek biblikus-balladisztikus címei, beszédmódjának profetikus emelkedettsége is a jelenről alkotott kép sötéttségét erősíti számunkra. A *Táncoló lavina* az egyik legkilátástalanabb hangvételi könyv, ami az utóbbi időben a vajdasági magyar irodalomban megjelent.

Szabó Szilvia

A meglesett világ novellaváltozatai

Jónás Tamás: *Apáimnak, fiaimnak*. Magvető, Budapest, 2005

Az *Apáimnak, fiaimnak* című 2005-ben megjelent könyv Jónás Tamás utolsó prózakötete – az idén tavasszal *Kiszámítható józanság* címmel újabb verseskötetet adott közre. (A 2006. évi Artisjus Irodalmi Díjak egyikét neki ítelték oda, érzékeny költői és novellaírói teljesítményéért.)

Tudatos szerkesztés jellemzi Jónás próza- és versesköteteit, tudatossága kiterjed a témaválasztásra és a kötetkompozícióra egyaránt. Az *Apáimnak, fiaimnak* esetében sincs ez másként. A címben benne foglaltatik a kötet egyik központi tematikája, utal az apa-fiú kapcsolatra, valamint a mindkét elemhez kapcsolódó -nak dativusi viszonyrag, mely részeshatározói viszonyt sejtet, előhívja az adományozás/hagyományozás mozzanatára irányuló jelentéshetőséget. Ebben az esetben a paratextus a kötet (de semmiképp nem az egyes szövegek) műfajára vonatkozó jelzést rejt magában: a testamentum műfajra játszik rá. Mindannyiunk közös öröksége a bűn, ez az isten hagyatéka „faira”:

„– A bűn, fiam, közös. Örököltük.

– Hát – nevettem fel pogány bátorsággal –, örökölhettünk volna valami jobbat is. Örömet, kincset vagy pénzt legalább.

– Istentől ez a legnagyobb ajándék.” (35. p.)

Jónás Tamás pedig szövegeit hagyja örökül olvasóinak; szereplői valóság-értelmezési kísérleteit, egy sokszor csak nehezen elviselhető világ képeit, tör-

téneteit. Egy világét, melyben a legnehezebb feladat egyszerű, igaz embernek maradni.

A majdnem szimmetrikus felépítésű kötet tíz írást tartalmaz, az öt rövidebb és öt hosszabb novella a következő elrendezésben szerepel: R H H R | H R | R H H R.

Az első és az utolsó novellában az apa-fiú kapcsolat (mely a kötet szövegeiben többnyire ellentmondásos viszony) implicit módon van jelen.

A nyitónovella, a *Sátán*, ezzel a mondattal indít: „Az apa átvágta a hároméves Janika torkát.” A drasztikus kijelentés mindjárt a folytatásban átértelmeződik, az apa így menti meg Janika életét. Tizennégy év elteltével Janika a konyhakéssel szíven szúrja apját. Csupán ennyi lenne a novella fabulája. De az írás szerkesztettsége, fokozatos kifejlése révén többet mond el. Nem hirtelen fordulat a befejezés, nem éri váratlanul a befogadót Janika tette. A novella középső része a változásról, a fordulatról szól, mely sugall valami végzetest, előkészíti a tragédiát. Ebben szerepet kap a népi hitvilágból megőrzött elem is, miszerint a hét évek megfordítják az ember jellemét, de a legfőbb ok, a csak utalásszerűen jelzett társadalmi, szociális helyzet változásában (a putriból a városba költözött a család) keresendő. Janika tette nem egyszerű hidegvérrel elkövetett apagyilkosság, a történetek után potyogtak a könnyei, de meg volt győződve cselekedete helyességéről és szükségszerűségéről.

A kötet egészére is jellemző a szociális környezet megváltozása, a történetek egyik fele falun, cigány környezetben játszódik, majd lassan nyit a városi terek felé, míg nem teljesen urbanizálja szereplőit, színhelyeit.

Míg a nyitónovellát auktoriális, külső nézőpontú, tárgyilagos elbeszélés jellemzi, az utolsó, szintén apa-fiú tematikával foglalkozó szöveg, a *Fiam szemében* című szubjektív nézőpontú, az apa érzelmi reflexióin alapszik elsősorban.

Az elbeszélő az édesapa, akiről fia füzetet vezet, feljegyzéseket készít. A megfigyelés aktusa, a titokban figyelő gyermek van jelen ebben a novellában is, mint a *Senza tempo*-ban. Itt azonban nem a megfigyelés a hangsúlyos, hanem az a „vétek”, hogy az apa beleolvasson a gyerek titkos feljegyzéseket tartalmazó füzetébe, s ennek következtében a bizalom elvész apa és fia között. Megsemmisült kettejük addigi kiegyensúlyozott kapcsolata, ahogyan végleg semmissé lesznek az apáról szóló, sokat ígérő feljegyzések is. A füzet APA című feliratát pedig sokatmondóan *TAPASZTALATOK*-ra kerekíti a kisfiú.

E két, a többi keretbe foglaló novella foglalkozik nyíltan az apa-fiú tematikával, de szinte mindegyikben megjelenik ez a téma: az apa, aki elhagyja családját, gyermekeit, Magyar István és fia, Sanyi viszonya. Az *Egyszerű történet* varázslója, ki csodálja apját, mert az arra használta varázserejét, hogy egyszerű emberként éljen és haljon meg. A *12 férfi* Robija, aki kimondja, hogy „gyerekem van, és ha mondja az ember, az már akkor van tényleg, nem

csak akkor, ha hazamegy az ember, hanem mindig, hordja a gyereket a fejében, törődik vele...” (146. p.)

Angyalosi Gergely egyik írásában a következő kérdéseket vetette fel: „Van-e például posztmodern magyar novella?”; „Egyáltalán történt-e ebben a műfajban átlépés az úgynevezett klasszikus-modern örökségből a radikális szövegszerűség birodalmába? Ha történt, akkor érdemes-e még novelláról beszélnünk?”¹

A kérdéseket az *Apáimnak, fiaimnak* kötet szövegeire vonatkoztatva, mindháromra igennel felelhetünk. Jónás Tamás a hagyományos novella transzformációs folyamatának egy-egy fokozatát/változatát ragadja meg. Írásai szigorúan szerkesztettek, de egyik sem nevezhető hagyományos novellának. Előfordulnak a rövidtörténet felé közelítő, a sűrítés, kihagyás poétikai eszközeit alkalmazó, tárgyilagos elbeszélésű novellák (például a fent említett *Sátán* című), melyeket akár klasszikus novellaként is olvashatunk, de olvasatunkat módosítja a nyitott befejezés, a csupán formális lezárás.

Mindig egységes cselekményt mond el, eleget téve a műfaji követelmény egyik szegmentumának, de gyakran fordított elbeszélésrendet alkalmaz – nem a szöveg végén záródik le a cselekmény, hanem a záróepizódból indít, a novella pedig nem más, mint az adott kezdősituáció kifejtése. Két szöveg ilyen rondós szerkezetű: a *Senza tempo* és a *Hűség-tremoló*.

A *Senza tempo*, véleményem szerint, a kötet legkiemelkedőbb szövege, két narratíva váltakoztatásából épül fel, egy egyes szám első és egy harmadik személyűből. Tárgyilagos, külső nézőpontú elbeszélésmóddal indít. A jelenből tekint vissza a múltbéli eseményre, majd beindul az emlékezésfolyam, s a múlt képeit, jeleneteit már a gyermek szemével látjuk, már az egyes szám első személyű narráció révén nyerünk betekintést a múltbéli jelen pillanat-felvételeibe. Nem kronologikus történetmondás ez, a lineáris elbeszélés már nem működtethető. A posztperspektívából íródó elbeszélés epizódokból, mozaikszerűen építi, állítja össze a történetet. A fragmentált, felszabdalt szövegdarabok révén várákozást kelt a befogadóban, majd amikor arra a legkevésbé számítanánk, visszacsatolva az előző történet-szálhoz, témához, szereplőhöz, kielégíti azt. A Cipő történetét elbeszélő rész a „[d]e miért is hívták Cipőnek?” (18. p.) kérdéssel ér véget, s csak kilenc szövegegységgel később következik a folytatás, a válasz a megismételt kérdés után: „Mert csak a cipők érdekelték...” (25. p.) Ebből a semmitmondó feleletből azonban egy másik félbeszakadt szövegfragmentum (a Sanyi néniével és a szarvas titkos nevével kapcsolatos) is megvilágítást nyer.

A fordított perspektíva jellegzetes hiányalakzatot hoz létre. Egyik szövegdarab e bekezdéssel zárul: „Bólintottam megint, komolyan, de nem ér-

tettem tisztán az intelmeket, Katinka széles mosolyába feledkeztem, lihegett még a futástól, kis mellkasa fel-le, fel-le járt. Önkéntelenül is a számhoz nyúltam, úgy éreztem, látszik, ég még akkor is, az első csók rajta.” (17. p.) De nem tudjuk, a hétéves fiú milyen csók nyomát érzi. Két szövegegység múlva olvashatunk csak a titkos búvóhelyen történekről, a csókról, mely nem egy alig hatéves lány csókjához hasonlított.

A központi hős, ki egyben az elbeszélő is (az első személyű elbeszéléseknél) egy (cigány származású) kisfiú, akinek mindenről tudomása van, aki mindenhol jelen van, ahol valami lényeges történik, de anélkül, hogy bármi-be is beleszólása lehetne.

Amint a szöveg E/1-es elbeszélésre vált, a gyermek narrátor révén megjelenik a gyermekperspektíva, mely a „valósághoz” csak korlátolt hozzáférési lehetőséget biztosíthat – például a presszó számára megközelíthetetlen tér, oda nem juthat be. A narrációnak ebben a változatában a hasonlatok is gyermeki nézőpontúak, gyermeki gondolatvilágából fakadóak – amint ezt a mintha boszorkányok macskái karmolták volna össze hasonlat is példázza.

„[E]zt a világot jobb meglesni mint megélni” (32. p.) – ez a nehézsorsú kisfiú legfőbb tapasztalata. A leskelődés, titokban figyelés tematikus alakzattá válik a novellában, szinte létmetaforává alakul: „Így aztán szinte észrevétlenül úgy rendeztem az életemet, hogy mindig mindenkit megleshessek. Nem is kellett hozzá olyan nagy okosság, csak óvatosnak kellett lenni – senki sem számított rá, hogy figyel egy kisfiú.” (32. p.) A szereplő-elbeszélő kisfiú a novella rezonőre. Gondosan mérlegeli az eseményeket, az egyetlen, aki józanul, elfogulatlanul viszonyul az őt körülvevő világhoz, tapasztalatai alapján pedig levonja következtetését: szemlélőként létezni az egyetlen elfogadható, elviselhető létmód.

Megfigyelései valóban titokban, reakciók nélkül zajlanak, szemtanúja Cipő balesetének is, de eszébe sem jut, hogy esetleg segíthetne a szerencsétlenül járt emberen: „...hiszen én ott se voltam, nem tehettem semmit. Az egyetlen dolgom, hogy nézzem, jegyezzem a világot. Ami történt, folyt, bonyolódott, bárki is próbált volna ellene tenni. Igaz, úgy vettem észre, nem igyekeznek se a felnőttek, se a gyerekek egyszerűbb életet élni. Azt szerették, ha a dolgok szinte kibogozhatatlanul bonyolulttá válnak. Eltévedni szerettek. Néhányan meghalni is hajlandóak voltak egy-egy jó eltévedésért. Eltökéltem, hogy soha nem kérdezek senkitől semmit, bármennyire érthetetlen is számomra, bármennyire kívánnám.” (32–33. p.) A hős-narrátor kisfiú nem kérdez, de nem azért, mert nincsenek végső miértjei, hanem mert rájött, úgysem kaphat kielégítő feleleteket. A nem-kérdés kizárja az újabb és újabb csatlódások, kiábrándulások lehetőségét; a hazug válaszalternatívát.

Cipőt a végzetes balesete után fülét befogva, szemét erősen szorítva érte a fagyhalál. Gesztikulációja szimbolikus értékű: nem látni és nem hallani sem-

mit, ez az életben maradás titka. Amint e szabályokat megszegi (akaratlanul is), utoléri végzete.

A nem-kérdés mozzanata a *Senza tempón* kívül több novellában is hangsúlyos szerepet kap. „[Ö]tven fölött már jobb, ha nem kérdez az ember semmit, minden nap ajándék, minden élmény ajándék, minden kérdés útravaló. Ötven fölött az ember már a fel nem tett kérdésekből tanulja a világot, nem a válaszokból.” (125. p.) – olvashatjuk *A nő, akivel folyton szeretkezni kell* szövegében. Magyar Sanyi, amikor megtudta, hogy Eszterék disszidálnak, „nem kérdezett többet”. A nem-kérdés egyfajta megértés, beletörődés – mely megkímél a további csalódásoktól. A *Fiam szemében* című novellában akkor kap szerepet, amikor megszűnik a fiú bizalma apjában: „Fiam jelenik meg egy idő múlva az ajtóban, nem szól, nem kérdez, kicsit szomorú, észrevette, hogy beleolvastam a füzetébe. Tiltott tükörbe néztem.” (230. p.)

A másik körkörös felépítésűnek is nevezhető, fokozatosan kibontakozó szöveg a *Hűség-tremoló* című. Az első szövegegység önmagában is olvasható, de igen elliptikus szerkezetű, éles vágásokat tartalmaz. Homályos összefoglalása a lassan, „fejzetenként” kibomló és összeálló cselekménynek. Párbeszédben elhangzó mondatok és rövid elbeszélő, leíró részek váltják egymást, melyek két különböző szituációra vonatkoznak, melyeket időbeli távolság választ el. A fragmentált szövegek egyik jellemző tulajdonsága a megelőlegezés – amikor egy későbbi szövegem jóval előbbre kerül. „Magyar Sanyi tizenhét évesen vágta le a gyűrűsujját. Mivel akkor még nem tudta, jobbra, vagy a balra húzzák a jegygyűrűt, levágta mindkettőt” (81. p.) – e mondatokkal nyit a *Hűség-tremoló* szövege; a tett megértésére csak az előzmények megismerése után nyílik majd lehetőség.

És találkozhatunk egy harmadik fajta szöveg/novellatípussal, melyből hiányzik a teleologikus megkomponáltság. Egységesnek mondható, lineáris cselekményvezetés jellemzi ezeket a textusokat, azonos hősökkel – még sincs tényleges szövegkezdés és lezárás. Nem a történetek közötti célelvőség irányítja a történetet, hanem a hősök kilátástalansága, reményvesztettsége, boldogság utáni vágya viszi előre, áramlásszerűen. A kötetben e típus legreprezentánsabb példája a *Felelőtlenek* című szöveg, melyben az írástílust és a tematikát egyaránt a céltalanság jellemzi. A szereplők lázadva szembefordulnak addigi életükkel, múltjukkal. Mindent maguk mögött hagyva (gyerekeiket, szüleiket, állásukat) útnak indulnak valamire, Szerbia felé. Az út, utazás kronotoposza egyrészt a függetlenség- és szabadságvágygal hozható összefüggésbe, másrészt az önmegértésre, az élet megértésére való törekvéshez kapcsolódik, vagy talán inkább mindezek értelmetlenségéhez, megérthetetlenségéhez. Térbeli valós utazásuk és pszichikai síkon történő „úton-létük” egyaránt határozott cél nélküli. A történet hirtelen, lezárás nélkül ér véget, anélkül, hogy szereplői bárhová is megérkeznének (akár egyik,

akár másik síkon). A szöveg elbeszélése a gyors tér- és időbeli váltások révén, mintha jelenetekből állna össze, filmszerű hatást kelt.

A három vázolt novellatípus elemei nem különülnek el élesen egymástól, kombinálódva újabb szövegformákat/novellaformákat alakítanak ki.

A novellákat egymás után olvasva felmerül a narrátor azonosságának kérdése, erre azonban nem könnyű egyértelmű választ adni már csak az egy szövegen belüli személyes és személytelen narráció váltakozása miatt sem. Kétségtelenül megfigyelhető egy „folytonossági ív” a szövegek elbeszélői kapcsán. Az első novellák a gyermek narrátor szemével láttatják a történetet. A *Hűség-tremoló* Magyar Sanyija már a kamaszkorból kilábaló, felnőtté váló elbeszélő, a későbbiekben pedig felnőtt, öregedő és öreg hősökkel, narrátorokkal találkozhatunk. Ez azonban nem elég indok az egyazon elbeszélő feltételezésére.

Az apa-fiú kapcsolat mellett férfi és nő viszonya is fontos a kötet szövegeiben, megszámlálhatatlan variációban jelentkezik: a szerelemtől a már kielégülést sem nyújtó testi kapcsolatig. A legkülönbözőbb változataival a *Senza tempo*-ban találkozhatunk: a tiszta, gyermeki érzésektől (mint amilyen Katinka és a kisfiú kapcsolata) egészen a beteges viszonyokig. Figyelemre méltó az apa és az anya; az apa és a még szinte gyermek Olga; Olga és a kisfiú kapcsolatának hálózata.

Egy kétszeres szerelmi háromszög titkos viszonyai is kirajzolódnak: Margit néni és Demény; Demény és Rózsi; Rózsi és a férje; Gogó, a férfi, aki áruba bocsátja testét, még Bolond Ilonkának is (aki a tolószékes Jolán néni jelenlétében akar szeretkezni).

A *Hűség-tremoló*-ban Sanyi, Eszter és Márta hármasa is tisztázatlan kapcsolatokat rejt. Az erkölcsi züllés legfőbb okozójaként a viszonzatlan szerelmet jelöli meg a szöveg: „Tudta, neki szól minden kurválkodás, bosszúból, mert a lány őszintén szerelmes volt bele, s nem bírta elviselni, hogy ő még mindig Eszterre vár.” (83. p.)

A nő, akivel folyton szeretkezni kell emberi kapcsolatai a testi érintkezésre redukálódnak csupán: „Nincs időm rá, hogy szeressem, mert nem hagy hiányt bennem, így aztán van is (Budapesten, a Margit körúton), és nincs is (álomban, sóvárgásaimban).” (119. p.) A szeretkezések leírása nem meggyőző, nem is lehet az. Az idős férfi napi teendői közé iktatja a találkozásokat, semmivel sem tulajdonítva nekik nagyobb jelentőséget, mint a reggeli bevásárlásnak. Lelki folyamatok csak a szöveg elején említődnek, utalásszerűen, a feleség féltékenysége kapcsán. A főhős az aktus elmaradásának okát sem firtatja, látja, hogy a nő egyre gondterheltebb, hogy sír, csokoládét majszol – de beszélgetésre nem kerül sor. „Valami lelki gubanc. Vagy a klimax.” (126. p.) – találgatásokkal a férfi lezárja magában a témát, és hazamegy.

„Az anyukád szeretnék lenni, megszülni téged, vigyázni rád. Azt válaszoltam, az nem lenne jó, mert az anyukák a leghűtlenebbek a világon. És minden nő hűtlen.” (52. p.) – a *Senza tempo* gyermekeinek gondolatai megelőlegezik a *Szerelem* című novella témáját.

A *Szerelem* egy feleség hűtlenségének története, pontosabban a férjzet kínzó féltékenység, a maró fájdalom novellája, melyben a gyöttrődő férfi nemcsak a feleségét, de a feleségben rejlő nőt is elveszteni látszik. Az én-elbeszélő belső vívódása, felesége hűtlenségének bizonyítékai utáni nyomozása kapcsán felmerül ismét a már említett nem-kérdezés problematikája: „Eltökéltem, hogy nem kérdezek semmit. Amíg nem tudhattam biztosan, van-e titkolnivalója, nyaggattam, faggattam, gyötörtem. [...] De mikor láttam, hogy mondania kellene valamit, elhagyott minden erőm és akaratom: szerettem volna, ha magától nyílik meg vagy záródik be örökre...” (157. p.) A nem-kérdezés megóv a biztos tudás borzalmaitól. A ki nem mondott kérdésekre épül a novella – teljes bekezdéseket alkotnak a megválaszolatlan kérdések, ezek erősítik fel a szövegen végigvonuló feszültséget.

A *Szerelem* igazi cselekménye belső színterű, a férj vívódását, nyomozását a belső monológokból ismerjük meg, melyek rövid kérdések, felkiáltások és megállapítások váltakozásából állnak. A férj gyöttrődéséről kapunk képet a házaspár dialógusaiból is, persze nem a ténylegesen kimondott, hideg, tényközlő párbeszédéből, hanem azokból, melyek a férfi gondolataiban, álmaiban hangzanak el.

A távollét toposza központi szerepet kap a novellában, de nem fizikai értelemben vett távolságról van itt szó. Férj és feleség egy kicsi lakásban egymás mellett élnek, esetükben a pszichikai távolság jelenlétéről kell beszélni, a nő magába zárkózásáról, elzárkózásáról. A szerelmi viszony az önmegismerés egyik formájaként definiálódik a novellában: „Mit keresel? Magadat? [...] Mi szükségéd neked magadra? Nem vagyok elég neked én? Már nem vagyok?” (165. p.)

A felhalmozódott feszültség nem tud kisülni, a tetőpontra ér véget a novella. Megoldást nem ad, csak megoldáslehetőségeket kínál: „Két dolgot tehetsz: vagy elfogadod, ami van, elfogadod, hogy ezt a játékot úgy kell játszani, azokkal a szabályokkal, amiket ő talál ki. [...] Vagy leülsz elé, és minden gondodat és fájdalmadat, kételyedet, gyanúdat elmondod neki, és megkéred, hogy játsszon ő is teljesen nyíltan.

Az elsőbe belehalsz, a másodikba ő hal bele, mert megöled.” (175. p.)

A kötetben a szerelem és a halál tematikus magot képez, különböző változataik, megjelenési formái behálózzák a szövegeket. Halál és szerelem, pontosabban szexualitás összefonódására *A magányról jut eszembe* című szövegben kerül sor – az idős Vince bácsi és Irén, az újságíró szeretője, a mesterségesen előidézett, halálközeli állapotban. Vince bácsi, a kapcsola-

taít veszített ember tipikus megtestesítője, ki a „világ” áldozatává lett, aki a boldogságot csak valamilyen módosított tudatállapotban érheti el: „Világot szült. Hatalmas, mozgalmas világot magának, s ahogy a szíve dobogott, minden egyes ütésre, úgy lett az a belső világ egyre nagyobb és nagyobb, fényes, ragyogó világ, amelynek ez az itteni csak csonka mása.” (143. p.)

A *12 férfi* című novella (bekezdésekre tagolás nélküli szövege) egy egyszerű megállapításból indít, ebből bontakozik ki a tragikus végkifejlet. Egy tréfának induló történet elbeszélése brutális verekedéssé fajul, mely halállal és börtönbüntetéssel ér véget. A tragédia oka a beavatatlanság mozzanatában keresendő...

A novellákban ritkák a látványos események, a párbeszéddek is gyakran felszínesek, de azért olvashatunk szövegrészeket, melyek alapvető létproblémákra, az élet értelmére/értelmetlenségére világítanak rá. Előfordul, hogy közhelyes mondatokkal: „És végül is van ebben igazság. Mindenben van. Mindenben van valami. Ez az igazság.” (126. p.); „...nem szeretem túlbonyolítani az életet. Bonyolódik az magától is.” (124. p.) Máskor filozofikusan patetikusan fogalmazva: „– Semmi sem véletlen – mondta minden mese végén. – Mindennek megvan a maga oka. És mindenki úgy irányítja a világot, ahogy akarja. Ahogy akarja! A varázserő mindenkiben benne van.” (68. p.); „Mindig van valaki, aki szeresse az embert. Ha nem rögtön, majd később. Egyensúlyban van a világ, kisvilág, nagyvilág egyaránt!” (113. p.); És előfordul, hogy némi iróniával és szellemességgel közelíti meg a problémát: „Engem már csak az érdekel, mit akar az élet tőlem. Mert én tőle már csak ennyit: tudni, hogy ő mit akar. Érdekes ember lenne ez az élet, ha ember lenne. Tudnék mit mesélni róla. Beszélgetni vele már nem annyira.” (127. p.)

Jónás Tamás egyszerűen, a szavakkal takarékoskodva fogalmaz. Szókincse letisztult, csak a legszükségesebb szavakra szorítkozik, lecsupaszított, rövid mondatokat használ. Szövegei nem látványosságuk, hanem pontosságuk révén hatnak. Humoros szójátékok is fel-felbukkannak novelláiban, de gyorsan leépíti, megsemmisíti őket a narrátor magánya: „...Ábrahám felesége, Izsák anyja. Na, most erre mit mondjak? *Jób* hallgatni...” (126. p.) „Hátizsák. Hát-Izsák. Ha lenne cimborám, nevezhetnék ezen. De nincs.” (127. p.)

Egy illúziómentes világot ír meg/ír le Jónás Tamás. Az emberi lét kisserűségének, céltalanságának történeteit, és az általuk kiváltott fájdalmat, gyötrődést mondja el. Az én magánproblémáira és mikrokörnyezetére figyel, utal a szociológiai háttérre, de nem lesz szociopróza a keletkező szöveg. Novellái egy nehezen elviselhető világot jelenítenek meg, melyben leginkább csak eltévedni lehet, egy olyan valóságot, melyet csak meglesni érdemes, megélni nem.

Vékás Éva

Gúzsba kötve

Matei Vişniec: *A kommunizmus története elmebetegek számára elmesélve*

Az Újvidéki Színház előcsarnokában ácsorgunk, a gardrób és a toalett között kisebb színpad van felállítva. A színpad előtt mikrofon. Megjelenik Grigorij Dekanozov (Ábrahám Irén), a kórház igazgatója, és köszönti a kórházba látogató író, Jurij Petrovskijt (Balázs Áron). Mellettük Sztjepán Rozanov (Kőrösi István), az aligazgató és Kátya Jezova (Krizsán Szilvia), az asszisztens. Kifejtik, hogy milyen nagy megtiszteltetés számukra az írónak a kórházba való látogatása, a szocrealista irodalom terjesztésének fontosságát hangsúlyozzák, még az intézet lakói közt is. Mindent Sztálinnak és Sztálinért! A színpadon a kórház betegei. Természetesen ezzel ők is egyetértenek. (Vajon mi lenne, ha nem így lenne?) Énekkal köszöntik az író, aki zavartan áll a mikrofon előtt.

Ezután áttessékelnek bennünket a nagyterembe. A színpadon mindössze egy ágy van, megtudjuk, hogy az író ezentúl az intézet lakója lesz, s megpróbálja ecsetelni a betegeknek a kommunizmus lényegét. Egy ágy, rajta egy halom párna, ez az író szobája.

Sokkal érdekesebb egy előadás kevés díszlettel, sőt díszlet nélkül. Így teljességében és hatásosan kifejezésre jut a színészi játék, a szöveg nem veszik el.

A kor szellemét követve, a sztálini diktatórikus hatalmat, Sztálin karizmatikus személyiségének erejét világosan kifejezzük, olykor túlzásokba esve, de így az igazán hatásos. Komikus jellegét is ez adja meg az előadásnak, habár inkább nevezném tragikomikusnak. Az embereket behálózta a rendszer, szabadságuk, individuumuk megcsorbítva, gúzsba kötve, mégis vakon követik a kommunizmus elveit, s rajongnak a sztálini diktatúráért. A rendező nagyszerű megoldását láthatjuk itt is, a kórház betegei kötelek közt vergődnek, egymáshoz kötve s az intézethez is, melyből nincs szabadulásuk.

Az elmegyógyintézet betegei a világtól elzártan léteznek. Csak időnként szüremlik be hozzájuk valamicske a külvilágból. Egy szűk résen keresztül lá-

(Miklós Csaba felvétele)

Jelenet az előadásból

tunk embereket elhaladni, azaz csak lábakat vagy bicikli kerekét gurulni. (Jó rendezői megoldás.) A látvány a bezártság és elszigeteltség érzését kelti bennünk. A betegeknek csak az létezik, amit a kórház orvosai beléjük ültettek. Minden beteg rajong Sztálinért, sőt mindazokért, akik már találkoztak vele. Így aztán az író, akinek Sztálin személyesen gratulált egy irodalmi díj elnyeréséhez, a betegek szemében óriásivá nő. Főleg Kátya, az ápolónő szemében, aki szintén ír, mégpedig dicsőítő verseket, természetesen Sztálinhoz. Kátya szerelmes, de nem az íróba, magába Sztálinba; az íróban csupán azt szereti, hogy már találkozott Sztálinnal. Ennek a beteges és egyben borzalmasan komikus szerelemnek a legkifejezőbb mozzanata, amikor Kátya az íróval való szeretkezés közben is üvöltve kéri, hogy meséljen neki a nagy vezérről. Krizsán Szilvia Kátyája tökéletes Sztálin-őrült, bolondabb az intézet összes bolondjánál!

A kórház lakói valójában nem tudják, miért is dicsőítik a vezért, s miért ragaszkodnak hozzá. Csak annyit mondtak nekik, hogy a kommunizmus igaz híveiként ők nemesebb bolondok, mint a „romlott” kapitalista világ bolondjai. A nagy vezér tökéletes biztonságérzetet nyújt. Halálhírére káosz keletkezik, fejvesztve őrjöngnek. Márpedig a népet vezetni kell! A világon mindig voltak, és lesznek is vezérek. Mint oly sok színházi előadás, ez is aktualizálható, s tanulságos.

A nagyteremből ismét vándorolunk, mégpedig a kisterembe. A kisteremig vezető út nagyon ötletes: óriási vásznak vannak kifeszítve, ezekről minden oldalról Sztálin néz velünk farkasszemet. Még a fényforrás is az ő szeméből világít ránk. Innen érünk be a „szabad zónába”. A keleti kommu-

nista tömb után ez talán az el nem kötelezett országokat jelképezné? A kisteremben fapadok, faasztalok. Helyet foglalunk. Olyan, mintha lakodalomba érkeztünk volna. A betegek táncolnak, zenélnek, énekelnek, mulatnak. Ám itt is Sztálinról regélnek. A beteg, aki személyesen ismerte Sztálint (Pongó Gábor), élményeiről mesél, izzadva, sírva egyszerre. A második beteg, aki szintén személyesen ismerte Sztálint (Huszta Dániel), lelkesedéssel muzsikál. A közönséget is bevonják a játékukba, hiszen mellettünk, körülöttünk, s még az asztalainkon is táncolnak. Olyan kavalkád keletkezik, hogy az író szinte eltűnik a szemünk elől.

A szereplista gazdag, s nagyon érdekes alakításokat láthatunk. Közülük néhányan is főszereplőnek minősíthetők (Balázs Áron, az író, Ábrahám Irén, a kórházigazgató, Kőrösi István, az aligazgató és Krizsán Szilvia, az asszisztens szerepében), de a többiek sem szorulnak háttérbe, hiszen ők mindannyian, együtt, kollektív munkát végeznek. Kollektív munkájuk pedig jól átgondolt, pontos munka. Kacagató és egyben elgondolkodtató.

Az előadás tele van humoros részletekkel, ám jóízűen csak utólag merünk és tudunk ezen nevetni.

A rendező munkája mindenképpen dicsérendő, s számomra a téma is rendkívül találó. Szüksége lenne az Újvidéki Színháznak több ilyen jól átgondolt előadásra. Ám egy dolog kétségtelenül zavaró volt. Az előadás túl hosszúra sikeredett. A nézők figyelme, türelme véges. Az előadás tökéletessége pedig nem az időtartamától függ. Tanulságos lehetett volna ebből a szempontból egy másik előadás, a *Szép új világ* tapasztalata, hiszen ennek meg is született a rövidített változata.

MATEI VIȘNIEC: A KOMMUNIZMUS TÖRTÉNETE ELMEBETEGEK SZÁMÁRA ELMESÉLVE

ÚJVIDÉKI SZÍNHÁZ

Rendező: ANCA BRADU m. v.

Színészek: BALÁZS Áron, ÁBRAHÁM Irén, KŐRÖSI István, KRIZSÁN Szilvia, MAGYAR Attila, NÉMET Attila, HUSZTA Dániel, PUSKÁS Zoltán, GIRICZ Attila, PONGÓ Gábor, KOVÁCS NEMES Andor, VARGA Tamás, LÁSZLÓ Sándor, FERENC Judit, FERENC Ágota, FARAGÓ Edit, ELOR Emina, JASKOV Melinda.

A testbeszéd meggyőző erejéről, avagy a formák simulékonyságáról

Gondolatok Lennert Géza fotókiállítása kapcsán

Kellemes nyári felfrissülés volt Lennert Géza (1952) újvidéki fotóművész nemrég, június 23-i nagyvárad kiállítása, amelyet – katalógusa révén – részben a hazai közönség is élvezhetett. Abban egy közel száz képből álló válogatás szemlélteti 35 évi fotóművészi munkásságát, érdeklődési körét, próbálkozásait, úttörő kísérletezéseit, vagy, ha úgy tetszik: művészi érlelődésének mérföldköveit. A szerző annak a három és fél évtizednek a terméséből válogatott, amely során – szerény megvallása szerint – azon fáradozott, hogy „a fotográfia zezugos útvesztőiben botorkálva valamiféle vizuális/esztétikai értéket” hozzon létre. Pedig az elmúlt évtizedek alatt művészi opusa – ezt több mint száz díja is bizonyítja – ennél sokkal nagyobbra sikeredett. Hiszen már 1979-ben alkotásaival kiérdemelte a Fotóművészet Mestere címet, mellett szakmai hírnevét a Nemzetközi Fotóművész Szövetség (művészi körökben igen megbecsült) két elismerés, az Artist FIAP (1979) meg az Excellence FIAP (2004) is öregbíti.

A 35 év alatt fotóművészünknek 30 önálló és mintegy 500 gyűjteményes kiállítása volt itthon és külföldön, s a hozzáértők a víz alatti fotózás és az aktfotózás kiemelkedő művelőjeként tartják számon. Képei is ezt a meggyőződést erősítik.

Voltaképpen miből is építkezik Lennert Géza művészete? Mindenekelőtt alanyainak meggyőző testbeszédéből, sokatmondó arcmimikájából, kifejező simulékony (test)formáiból, melyeket mindig egy adott közeg/háttér (víz, homok, karszt stb.) ellenpontoz, s ilyenén lesz művészi mondanivalója is tömör, lekerekített érzelmi töltetű. Lennert a toronyházak urbánus közegéből visszakalauzolja a szemlélt a nagyszerű természetbe, ahol minden egyszerűnek, könnyednek és természetesnek tűnik, s ahol más törvények uralkodnak. Képeit a rohanó világ, a stresszes városi életmód, az elidegenedés meg a civilizáció visszasságai elleni lázadásként is értelmezhetjük. A természetet és az emberi test szépségeit bemutató képei az elidegenedés helyett a párkapcsolatra hívják fel a figyelmet, a férfi-nő meg az anya-gyermek viszonyra, végtére

a családnak, mint együttélési formának a jelentőségére. De ugyanakkor az egyén és a természet meg az egyén és a társadalom viszonyára is.

Eddigi munkássága során Lennert Géza természetszerűen átesett a kísérletezések korszakán is, és itt nemcsak különféle tematikai próbálkozásaira gondolok, hanem technikai sokféleségére is. Makrofotográfiái, „személytelenített”, „megmunkált” polaroidjai, komponált triptichonjai, „testgrafikái”, víz alatti természetfotói, számítógépen feldolgozott digitális fényképei tanúskodnak arról, hogy több úton, több ösvényen kereste (és lelte meg) művészi énjét, művészi mondanivalóját.

Női aktjai kiforrott művészt sejtetnek, aki egyéni megközelítésben tárja fel a szebbik nem szépségét. Eközben a női testet hol a tenger mélyén lebegtetni szinte valótlan színvilágú környezetben, hol csak félig vízbe merülve ábrázolja, hol pedig a goromba, kies karsztba „komponálja”. Eközben jobbra a test szépségén van a hangsúly, a formák simulékonyságán és tisztaságán, nem pedig a semmitmondó erotizáláson.

Lennert Géza képi megfogalmazásban sugallja nekünk: szép a természet, szép az élet, s benne minden, ami emberi és természetes. Tehát egyszerű, nagy (elfeledett) életigazságokat közöl, azokat láttatja fotográfiáin keresztül.

Szociofotóin is az ember dominál. Mindent, amit mondani óhajt, elmondja képein a jól kiválasztott arc, tekintet vagy póz. Hisz fotóiból kiderül, hogy az emberi szem nem hazudik, az arc pedig rendszerint őszinte életérzést sugároz: örömet, bánatot, magányt vagy csalódottságot.

Alkotásai „természetes” életszemléletet népszerűsítenek, „szabadságot a szabadban”, olyan örök emberi értékeket, amelyektől a XXI. század urbanizált, stresszes, toronyházak szorításában élő polgára már régen elszokott.

Magdi, a népmesei hős

2004 tavaszán, amikor a csantavéri Dér Henrietta kiesett a tizenkét tagú Megasztár-döntőből, földije, Dudás Károly, a szabadkai Hét Nap főszerkesztője vezércikkében e „tragédiát” a muhi és mohácsi csatához, továbbá Trianonhoz hasonlította. Továbbá azt is megpendítette, Dér Heni azért nem jutott tovább, azért nem nyerhetett, mert vajdasági magyar, és a magyarországi magyarság emiatt nem szavazott rá, miközben a Vajdaságból nem lehetett SMS-t küldeni.

Ebből is látható, milyen heves érzelmeket válthat ki valakiből, ha falubelije hatalmas sikert ér el, és a média is felkapja a versenyzőt – ami a lehető legtermészetesebb dolog, hisz a kereskedelmi tévéknek folyton új sztárookra, hősökre van szükségük.

Mínthogy e sorok írója kishegyesi, nem vállalkozhat a kishegyesi Rúzsa Magdolna Megasztár-szereplésének objektív értékelésére. Ugyanakkor helybéliként nyilván több információval bír – de ez sem teszi lehetővé, hogy egy médiaszociológiai tanulmányt tegyen le az asztalra. Ám azt jelezhetjük, hogy a médiában megjelent események nemcsak szociológiai, de kultúrantropológiai aspektusból is jól értelmezhetők – merjük remélni, lesz erre vajdasági vállalkozó is.

A kereskedelmi sajtó egyik legfontosabb jellemzője a túlzás, a csúsztatás és az elhallgatás. Mindezt akár hazudozásnak is nevezhetjük. Az egyik ilyen elem már a harmadik Megasztár kiírásakor ott volt: ti. az, hogy most már indulhatnak határon túli magyarok is. Mint láthatjuk, Dér Henrietta már két évvel korábban határon túliként indult – akadálya akkor csak annak volt, hogy a határon túlról is szavazhassanak.

Ugyanakkor felháborodásra adott okot, hogy a határon túlról szavazók nem vehetnek részt a tárgyneremény-sorsoláson. Ebből eredt az a feltételezés is, hogy határon túli versenyző sem állhat a dobogó legfelső fokára, hisz ezt a magyarországiak nem fogják „megengedni” (hisz láttuk, hogy a december 5-i népszavazáson miképpen vélekedtek rólunk...). Kevesen emlékeztek

vissza arra, hogy az első sorozat után sokan azon elmélkedtek, hogy roma nem nyerheti meg a versenyt – lám, egy magyar lány, Tóth Vera nyert a roma Oláh Ibolya ellenében. Aztán a második sorozatot mégis egy roma fiú, Caramell nyerte meg... Az összeesküvés-elméletek igen szívósak, így Kishegyesen is szinte a döntő utolsó percéig tartották magukat. Annak ellenére, hogy az utolsó fordulókban nyilvánvalóvá vált: mindvégig a kishegyesi lány kapta a legtöbb szavazatot, és ő volt az egyetlen, akiről a zsűri mindvégig a lehető legfelsőbb fokon beszélt.

Ezek a mondvacsinált vélekedések azonban éppen Rúza Magdolna malmára hajtották a vizet: a Magdit nagy veszélyben látók, akik szerint egész Magyarország összeesküdött ellene, csak hogy egy magyarországi nyerjen, éppen emiatt küldhettek rengeteg SMS-t. A gyanú tehát mobilizálta rajongóit.

A médiában megjelenő Magdi-kép azonban több helyütt ellentmondásos. A vajdasági sajtóra nem kell túl sok szót pazarolni: a rajongás osztatlan volt, jól fogadták lokálpatriotizmusát és vajdaságiságát is. Megemlítették, hogy Magdira nemcsak a vajdasági magyarok szavaznak, hanem szerbek, montenegróiak is. A sajtó nem győzte kihangsúlyozni Rúza Magdi teljesítményét: azt, hogy egyenletesen magas színvonalon teljesít, kétség nem férhet ahhoz, hogy ő a legjobb, mivel ezt még a magyarországi internetes fórumok is elismerik, noha ott páran megtámadták Magdit azért, mert a határon túlról érkezik. Ám a vajdasági magyar sajtóra is jellemző volt az, hogy külső okokat is keresett Magdi sikerére vagy esetlegesen bekövetkező sikertelenségére (azaz arra az esetre, ha nem nyerné meg a vetélkedést). Ezek az értelmezések azonban kimerültek abban, hogy Magdi „a mi lányunk”, a mi közösségünk-ből való, ami nemcsak azt bizonyítja, hogy Magdi tehetséges, kiváló énekes, hanem azt is, hogy a közösség is életképes, hisz ilyen nagyszerű lányt adott, nevelt ki magában, tehát hogy Magdi sikerének egyik kulcsa az, hogy vajdasági, kishegyesi.

Paradox módon ez a hozzáállás, megjelenítési mód éppen Magdi sikerét kisebbíti – nyilvánvaló, hogy Magdi azért nyerte meg a Megasztárt, mert tehetséges, jó hangú, és nem utolsósorban állhatatosan dolgozott fél évig. Ha nem dolgozik ilyen erőbevetéssel, nem válik egyre alázatossabbá, nyilván nem is nyer. És akkor az sem segített volna, hogy honnan származik.

A külső okok azonban mégis hozzájárulhattak győzelméhez, és ezek felmutatásában a magyarországi bulvársajtó, mind a TV2, mind az írott újságok jártak elől. Nem emiatt nyert, de ez is szerepet játszhatott – hiszen e bulvársajtó már-már népmesei hőssé avatta őt. Magdinak nem pusztán a többi tizenegy versenyzőt kellett megvernie, nemcsak a zsűri szimpátiáját kellett elnyernie, de útja során számtalan próbát kellett kiállnia. Ugyan nem gonosz mesehősök állták néha útját, hanem valami egészen más – a sajtó által megkonstruált toposzok. Ezeket próbáljuk meg most számba venni.

Ugyan Magdi családját, illetve a kishegyesieket gyakran irritálták a bulvármédiában megjelenő hírek – ezek java persze álhír, pletyka volt –, paradox módon tehát ezek is Magdit segítették. A sajtó ugyanis nemcsak a ragyogóan éneklő versenyző képét formálta meg róla, hanem hangsúlyosan értelmezték (vagy inkább rászálltak arra), honnan is származik.

Az egyik fontos jellemző azonban az, hogy Magdi nem elsősorban határon túli magyarként jelent meg (bár így is), hanem kisebbségiként, és különösen szerbiai/vajdasági magyar lányként. Ezt a képet azonban ő is formálta azáltal, amikor a Đurđevdant énekelte el magyarul és szerbül, majd a megbékélés szükségességéről beszélt. Ezt a magyarországi sajtó egyöntetű lelkesedéssel fogadta.

Az első igazi toposz azonban a „messziről érkező lányról” alkotott kép volt. Ez megvolt az erdélyi versenyző esetében is, de minthogy ő kiesett, Magdi maradt az egyedüli, akinek először is az igen nagy távolsággal kellett megküzdenie – akár egy mesehősnek, akinek a cél elérése érdekében először is az Óperenciás-tengeren kell átkelnie, ahol hatalmas vihar dül, sárkányok és más hullók veszélyeztetik a hajót. E toposszal épp csak annyi a baj, hogy Kishegyes Budapesttől messzebbre került a térképen – a falu légvonalban 240 kilométerre van a magyar fővárostól, vonattal és különösen autópályán jól megközelíthető. Gyakran sokkal jobban – és közelebb is van –, mint számos magyarországi település.

A következő toposz Kishegyesről alakult ki. Gyakorta egy Isten háta mögötti kis településként szerepelt, sáros utcákkal, ahol tán még áram sincs. A TV2 egyik korai riportjában kétszer is szerepelt egy jellemzőnek ítélt vágókép: kordét tolnak kukoricaszárral. Magdi tehát egy olyan faluból származik, amely még tán a térképen sincs rajta.

A következő toposz már Kishegyeshez és Magdi családjához is tartozik: általános a szegénység és a munkanélküliség. Az igaz, hogy Magdi születőként nem tudott munkába állni, de ebben nem sok rendkívüli van Szerbiában, illetve egy vajdasági faluban. És ugyan igaz, hogy Kishegyes rendkívül szegény település, óriási a munkanélküliség – de ez a többi vajdasági (sőt, magyarországi) falura is igaz. További csúsztatás volt, hogy a szegénység és a munkanélküliség következtében az egész család már-már éheznek. A család, ha tehette, kihangsúlyozta a bulvársajtóban, hogy van mit enniük, sőt, a szülők és a két idősebb testvér is dolgozik, igaz, nem mindenkinek van bejelentett állása. E részletekre azonban már nem tért ki a bulvársajtó. Mindenesetre a bulvármédia fogyasztóinak úgy tűnhetett, hogy Magdi egy olyan faluból érkezik, ahol éppen senkinek sincs semmilyen perspektívája (a kevés pozitív példa persze nem került bemutatásra). Magdinak tehát innen kell kitörnie, ahogyan a családból is, amelyet gyakorta lecsúsztottnak mutattak be, noha ez az átlagot tekintve bizonyosan nem igaz.

Kishegyes ugyanakkor a tehetséges fiatalok falvaként is felmutatódott imitt-amott. Ez viszont azt is sugallhatta, hogy Magdi valami különleges helyre született – szegény a falu, de valami mégis van a levegőben vagy a földben...

Magdi ugyan maga számolt be számtalan családi konfliktusról, de véleményem szerint ezek sem tekinthetők kivételeseknek. Inkább az a kép alakult ki, hogy Magdi családja összetartó a problémák ellenére is, sőt, sikere egyre inkább összekovácsolja a családot. Hogy ebből mi igaz, fogalmunk sincs, mindenesetre az a toposz, hogy Magdi a család integrálójává válik, szintén előnyére vált.

Ez azért is dicséretes, mert Magdi a család legfiatalabb tagja. A mesebeli legkisebb királylány, akit különleges tehetséggel áldott meg a sors – az inkább elhallgatódott, hogy édesanyja Magyarországon is nyert már díjat mesemondó versenyen. Az azonban, hogy Magdi a legfiatalabb, aki a középiskola elvégzése után nem is tudott magával hirtelen mit kezdeni, aztán hirtelen a magasságokba tör, már tényleg mesebeli elem. Ezt erősítette az is, hogy Magdi vékony, törékeny lány – fel sem lehet fogni, honnan ereszti ki erős hangját...

A bulvársajtó számtalanszor foglalkozott azzal is, mi történt Magdi egykori szerelmével – akivel még jóban is van, meg nincs is, akit szeret még, de gyűlöl is, haragszik is, de megbocsát stb. Egy különlegesen érzékeny lány képe alakulhatott ki e téren is, noha ahhoz képest, mi történt más megsztárosokkal csak a verseny alatt, Magdi „szerelmi ügye” tipikus és normális, azaz nem különleges.

Magdi népmesei magasságokba igazán a hangja miatt emelkedhetett. Az, hogy kivételes hangja van, nem kétséges – bár még a vajtűfülűek is észrevehették, hogy teljesítménye egyre javult. Értelemszerűen a munka, azaz a gyakorlás és az énektanár ténykedésének hála. Ennek ellenére az hangsúlyozódott ki, hogy soha nem tanult énekelni. A jó hang persze veleszületett tulajdonságunk, de képezhető is – a sajtó azonban a veleszületettséget hangsúlyozta ki. Ezáltal ismét paradox módon éppen Magdi tetemes munkáját tették zárójelbe. E tekintetben a zsűri is élen járt, először istenadta tehetség lett, majd kiválasztott, végül áldott – csoda történt! Szubjektíve ugyan mi is csodálatosnak tartjuk Magdi produkcióját, ám itt mégiscsak arról van szó, hogy szakrális – tehát nem racionális – szférába emelték be Magdit, teljesítményét, illetve az általa elénekelt dalokat, azok hatását.

Ez a média, de az emberek szempontjából, pontosabban pszichológiailag érthető is. Ha csak a tehetségre és a munkára hivatkozánk, mások elgondolkodhatnak, hogy mi is van saját magukkal? Számtalan tehetséges énekest ismerünk, akiből végül semmi sem lesz. Mi hát a magyarázata Magdi sikerének? Ki valósíthatja meg álmait? Hát, akár a mesékben – az, akinek van valamilyen különleges képessége, tulajdonsága, amire nincs racionális magyarázat, csak valami földönkívüli.

Így vált Magdiból, a messze földről, egy szegény faluból, szerencsétlen sorsú családból származó lányból – aki korábban csak akkor énekelhetett, ha „a kútra ment vízért” (szobája magányában – noha zenekarban is szerepelt) – a számtalan megpróbáltatás után (magyarán: a döntők során) egy szakralizált lényé, aki elnyerte méltó jutalmát, aki csodás hangjával meghódította az egész országot és nemzetet, és némi elégtételt nyújtott a hányatott sorsú vajdasági magyarságnak december 5-ért.

Nocsak, nocsak

Olvasom a Magyar Szó június 22-i számában: „A Magyarságkutató Tudományos Társaság elnöke a szabadkai egyetem jövőjéről elmondta, nem sok esélyt lát arra, hogy akadémiai szintű oktatás folyjon, hiszen ehhez mintegy kétszáz magyarul oktató tanárra lenne szükség, akiknek a 70 százaléka hazai kellene hogy legyen. A hallgatók számát és az ehhez szükséges szakokat sem tudnák biztosítani.” Kérem? Hát évek óta nem arról nyilatkoztak az „illetékesek”, konferenciáztak, elaboráltak, prezentáltak és publikáltak politikusok és „szakik”, hogy csupán idő kérdése, mikor nyitnak Szabadkán magyar egyetemet. Most meg kiderül, üresbe nyomták a sódert. Hát ezt, amit most tudnak, eddig nem tudták? Pedig a törvény ősidők óta így rendelkezik. Ebben a szomorú beismerésben legkevésbé érdekes, hogy akik régebben is figyelmeztettek a törvény előírásaira, azokat rossz magyaroknak, áru-lóknak bélyegezték (megszóztuk), sokkal inkább azon illene elgondolkodni, nem kellene-e elnézést kérni azoktól, akiket félrevezettek, akik a felelőtlen nyilatkozatok alapján reménykedtek abban, amiről most kiderült, illúzió volt csupán. (GL)

Sicher?

Írja az újság június 26-án: „A Magyarságkutató Tudományos Társaság felmérése szerint a vajdasági magyar fiatalok a '90-es évekhez viszonyítva ma már inkább Szabadkán jelentkeznek felsőoktatási intézményekbe, Újvidék a második helyre esett vissza.” Most tekintsünk el attól az izléstelenségtől, amely újból ostobán szembeállítja Szabadkát és Újvidéket. Itt ugyanis, ha jól kapiskálok, ennél sokkal fontosabb dologról lenne szó. Azon kellene inkább elgondolkodni, jó-e, hogy a magyar fiatalok főiskolára, és nem egyetemre iratkoznak, ha a felsőfokú képzés alacsonyabb szintjét választják. Olyan ez, mintha azért örülnénk, hogy gyerekeink az általános iskola után nem négy-, hanem hároméves középiskolába iratkoznak. (GL)

Egy pályázatról

Pontosabban egy pályázat kapcsán a hozzá (nem) értésről. Megjelent a szabadkai tanítóképző kar tanári munkahelyekre kiírt pályázata (június 29-én). Ennek első pontja szerint a pályázatra jelentkezhetnek „[a] lingvisztikai tudomány szűkebb területén a magyar nyelv és irodalom terén minden hivatásra, oktatásra szakosított egyetemi tanár”-ok. Először: „lingvisztikai tudomány” nincs. Van lingvisztika, s van nyelvtudomány. Ezek szakkifejezések, illik ismerni őket! Másodsor: a „lingvisztikai tudomány” nem foglalja magába az irodalmat, az irodalom az irodalomtudomány keretébe tartozik. A szakmában vannak nyelvészek, és vannak irodalmárok. Aki nyelvész, az nem irodalmár, és fordítva. (Vannak mindenhez értők, de azok lényegében semmihez sem értenek!) Ezt is illik tudni azoknak, akik egy felsőoktatási intézmény (sőt: tanítóképző!) nevében pályázatot jelentenek meg. Harmadszor: a „za sva zvanja” szerb nyelvű pályázati formula nem fordítható „minden hivatásra”. Az egyetemi szóhasználatban a „zvanje” tanári fokozatot jelent. Három fokozat van: docens, rendkívüli és rendes egyetemi tanári fokozat. Ha pályázatot írnak ki, azért használják a minden fokozatra formulát, hogy mindenki pályázhasson, akinek megvannak a tudományos feltételei, hogy tanár legyen. A hivatás ugyanis tágabb fogalom, foglalkozást jelent, általánosan. Ha igaz lenne az, ami a pályázati kiírásban áll, akkor a képző munkahelyi pályázatára mindenki jelentkezhet, akinek hivatása, foglalkozása van, szűrszabók, csizmadiák... Vagy ajánlatosabb lenne, ha mindenki saját mesterségét folytatná, például a suszter a kaptafánál maradna? (GL)

Tudat és szív

Gubás Jenő Magyarságtudat-hasadás című könyvének bemutatására invitálták az olvasókat. A műsorban a könyv méltatását zenei program kísérte. Ebben többek között elhangzott, így ígérték, „Zerkovitz Árvácska c. operettjéből Az estharang, Budai Dénes: Csárdás c. operettjéből a Szeretném a boldogságot egyszer megtalálni, Fényes Szabolcs: Van-e szerelmesebb vallo más”. Oh! Ah! Talán, hogy a tudat után a szív is meghasadjon? Mert mi más tehet a szegény kisebbségi szívecskéje? (GL)

Egy képről

Nézem a képet a Magyar Szó július 5-i számának 5. oldalán. Mintha kissé túlzásúfolt lenne. Bár két testesebb úr kitölti a kéthasábos, tizenegy centi széles, kilenc centi magas képnek mintegy harmadát, de így is látszik: sok van rajta. Leltárt készítek. A háttérben a magyar Országház, ezt részben letakarja az ismert EU-s zászló, előtte mintha ajtókeret lenne, az ajtó is látszik, az ajtó mögött/fölött egy másik zászló, trikolor, középen, a két úr között egy kis asztalka, rajta terítő, a terítón hímzett tulipánok. Majd kíváncsian elolvasom a szöveget. Miféle beszélgetés folyt a képen látható helyszínen. Érdektelen közhelyek. Már-már felhagyok a tudósítás olvasásával, amikor kiderül, az általam zsúfoltnak ítélt kép a bedíszletező ötletgazdagságát dicséri. S minden díszletelemnek van szimbolikus jelentése. Az anyaországra utaló jelképek mellett a „stilizált ajtókeret utalt a délvidéki magyarságot leginkább foglalkoztató nemzeti kérdésekre: a kettős állampolgárságra, az EU-s útlevele, az anyaországi kötődésre, az európaiságra”. Ahá! De miért nincs a képen Attila, Árpád, a hét vezér, a vérszerződés, a Feszty-körkép... Azt már meg sem merem kérdezni, hol van a képből Zombor, ahol a felvétel készült, a Vajdaság, ahol mi, a képen látható két úr és az őket vélhetően hallgató közönség is él... Ugyan már! A válasz úgyis csak ez lehet(ne): nem volt hely, amint ezt az újságfotó is tanúsítja. (GL)

Öngól?

Ijesztő cím: „Alapítványok végórája?” A cím utáni kérdőjel sem tudja eloszlatni a bennem tornyosuló bizonytalanságot. Az alcím alatt ugyanis néhány alapítvány logója látható – pirossal áthúzva. Ez egyértelművé teszi, hogy a magyarországi alapítványok megszűnnek, ha már nem szűntek meg, mint a jobb sorsra érdemes Határon Túli Magyarok Hivatala. Mondják, ez is beletartozik az országos megszorító intézkedések sorába. Szükséges, hogy a miniszterelnöki centralizáció a határon túli magyarságot segítő alapítványokra is kiterjedjen, mint minden másra, ami a pénzzel függ össze. Érteni is vélem, mi vezérelte az illetékeseket: sok a velünk foglalkozó magyarországi alapítvány (igaz, magam is tapasztaltam), amelyek nem kevesek számára (jó) megélhetést jelentettek. Kétségtelen: rendet kell csinálni, mert elburjánzott az etnobiznisz. Valamiről azonban nem lenne szabad megfeledkezni! Arról, hogy a legjelentősebb alapítványok nélkül a határokon túl már régen elsor-

vadt volna a magyar kisebbségi kultúra, amire elsősorban a támogatást kaptuk. Tizenöt éven át Magyarország segítette kultúránk életben maradását, a könyvkiadást, a sajtót, a tudományt, az oktatást, a színházat, a filmet, a műkedvelést. Mindent. Most ez a támogatás veszélybe látszik kerülni. Talán teljesen nem szűnik meg, csak átalakul a rendszer, egyetlen alapítvány lesz, rebesgetik. Így könnyebb lesz az ellenőrzés. Kétségtelen. De az is bizonyos, hogy az összpontosítás nagy veszélyt rejt. Sőt óriási károkat okozhat, ha a miniszterelnöki felügyelet alatt álló egyetlen alapítvány kezében összpontosul a hatalom (mert a pénzosztás – hatalmat jelent!), kivált, ha a támogatás egyetlen párt-csatornán fog érkezni, amiről már hallhattunk, akkor inkább a visszaélés új formáit teremti meg. Erre volt már példa. Nem is olyan régen. S van is. Nagyon friss (Szülőföld Alap). Hogy mi lesz, jelenleg senki sem tudja. Főleg a határon túliak nem. Attól azonban joggal tartunk, hogy a fürdővízzel a gyereket is kiönti a kormány, jogos rendcsinálás során tönkreteszi több mint tíz év anyagi és erkölcsi igyekezetét. Megéri? (GL)

Függelék

A fenti sorok leadása után szóltak: olvasható az interneten a Szülőföld Alap legújabb támogatási listája, nézzem meg, tanulságos. Az. A pályázat nyertesei között van a szabadkai székhelyű Magyarorsághozjáró Tudományos Társaság. Kapaszkodjanak meg: kerek 15 millió forinttal. Óriási összeg. Messzemenően legtöbb, amit ebben a körben a nyolcvan nyertes közül bárki kapott. Ennél beszédesebb adat, hogy az idén az egész vajdasági kultúrának (hitélet, sajtó, tudomány, oktatás, folyóiratok, műkedvelés, művészet, civil szervezetek, közalapítványok) az Illyés Közalapítványnál összesen 50 millió forint jutott, ezt kellett elosztani. (Ezért az MTT is pályázott, joggal, de nem biztos, hogy etikai szempontból jogosan.) Most viszont egyetlen pályázónk 15 milliót kap. Mégsem tudok örülni. Mert fölöttébb gyanús a dolog, s mert az emberben óhatatlanul néhány kérdés fogalmazódik meg. Gyanús, mert a támogatást a Szülőföld Alap Gazdasági és területfejlesztési kollégiuma ítélte meg. Vajdaságból a kanizsai képviselő-testület, a topolyai önkormányzat, a földművesek észak-bácskai szervezete, az óbecsei mezőgazdák társulása, a temerini kertbarátok és a szajáni helyi közösség (legyen valaki a szórványból is!) szerepel a listán, együtt kevesebb, mint az MTT. Hogy kerül ide az MTT? Stróman? Más helyett pályázott? Pályáztatták? Mert gyalog ésszel nem tudom elképzelni, mire kell az MTT-nek ez az összeg. Mit fed a Regionális fejlesztési terv kidolgozása megnevezésű tétel, amire ilyen nagy összeg kell? Elkerülhetetlenül felmerül az emberben: rend-

ben van ez akkor, ha például tudjuk, hogy a Magyar Tanszék több év alatt nem kapott összesen ennyi támogatást könyvre, folyóirat- s évkönyvkiadásra, Sinkó-díjra, évi két tudományos konferenciára; ha a Forum Kiadó idei 18 címszó megjelenetésére egyharmadát kapta annak, amit most az MTT kap egy olyan kollégiumtól, amelynek profiljába aligha illik be ez a különben is túlpreferált „cég”? (GL)

Lennert Géza: Ketten

Krónika

IN MEMORIAM

Május 25-én, életének 89. évében elhunyt Burkus Valéria (1917–2006) író, újságíró. 1917-ben született Antalfalván, ifjúságát Nagybecskerekén töltötte. 1951-ben került Szabadkára, és 1956-tól 1981-ig, nyugdíjba vonulásáig a Hét Nap munkatársa volt. Első verseskötete, az Elkésett nyár 1963-ban jelent meg. Mese- és ifjúsági könyvek szerzője, életrajzi művet jelentetett meg Ferenczi Ibolya szabadkai színművésznőről. Több önéletrajzi ihletésű könyve is megjelent.

2006. június 12-én Debrecenben hetvenéves korában elhunyt Torok Sándor (1936–2006) festőművész. Több mint hetven önálló tárlata volt Európa több országában. Számos csoportos tárlaton vett részt. Művei megtalálhatók a hazai és külföldi gyűjteményekben, alapítója és vezetője volt a csurgói, a bucka-gányói, a berekfürdői, a hajdúszoboszlói művésztelepnek. Díjai: Forum Díj, Nagypáti Kukac Péter-díj, Bodrogvári Ferenc-díj, Szabadka Város Októberi Díja.

DÍJAK

HÍD-DÍJ FARAGÓ KORNÉLIÁNAK – A Híd Irodalmi Díj bírálóbizottsága a 2005. évi Híd Irodalmi Díjat Faragó Kornélia Kultúrák és narratívák című könyvének ítélte oda.

DÍJAK ZSÁKI ISTVÁNNAK – A Forum Képzőművészeti Díj bírálóbizottsága a 2005. évről szóló Forum Képzőművészeti Díjat Zsáki István festőművészeknek

ítélte oda. A Magyarországon megtartott XI. Nemzetközi Miniatur Kiállításon, mely a Volt egyszer egy színfolt címet viselte, Zsáki Istvánt szintén első díjjal jutalmazták.

KRIZSÁN SZILVIA A VERSÜNNEP 2006 KÜLÖNDÍJASA – A Versűnnep 2006 szavalóverseny döntőjében Krizsán Szilvia különdíjban részesült.

A HERCEG JÁNOS-NOVELLAPÁLYÁZAT DÍJAZOTTJAI – A Herceg János-novellapályázat első díját Jablonszki Attilának ítélte oda a zsűri, a második díjon Molnár Lidia és Cvetanović Martin osztozott, a harmadik pedig Czírok Attila lett.

RENDEZVÉNY

HERCEG JÁNOSRA EMLÉKEZTEK – Május 11-én Herceg Jánosra emlékeztek tisztelői a zombori temetőben az író, akadémikus sírjánál.

ÉNEKELT VERSEK XI. FESZTIVÁLJA – Május 21-én tartották meg Zentán az Énekelt Versek XI. Fesztiválját. Az első helyezett a zentai Apropó, a második az ugyancsak zentai Csillagsugár, a harmadik pedig a szegedi HeuRéka lett. A Kaláka lemezbolt különdíját a szabadkai Neutrino együttes, a Thurzó Lajos Közművelődési Központ különdíját pedig Szloboda Tibor kapta.

KESZÉG KÁROLY-EMLÉKNAP – Május 28-án rendezték meg a Keszég Károly-emléknapot Padén. Ünnepi műsor

keretében adták át a Közegellenállás riportpályázat díjait. 1. Cvetanović Márta, 2. Csikos Éva, 3. Csík Mónika.

XII. KÁLMÁNY LAJOS NÉPMESEMONDÓ VERSENY – Május 28-án tartották meg Zentán a Kálmány Lajos Népmesemondó Verseny döntőjét. A versenyzők az óvodások, a kisiskolások, a felsősök, a középiskolások és a felnőttek mezőnyében indultak.

TOLNAI OTTÓ BERLINBEN – Május 27-e és június 4-e között rendezték meg Németországban a Poesiefestival Berlin 2006 rendezvényt, melynek keretében május 31-én Tolnai Ottó is fellépett cseh, bosnyák, horvát, osztrák és német költők társaságában.

77. ÜNNEPI KÖNYVHÉT – A vajdasági kiadó is bemutatkozott a 77. Ünnepi Könyvhéten Budapesten június 8-a és 12-e között. A könyvhéten Vajdaságból a Forum Könyvkiadó, a zEtna, a Vajdasági Magyar Közművelődési Társaság és a Magyar Szó legújabb kiadványai voltak láthatók. A könyvhéten több vajdasági író dedikált.

XXX. DURINDÓ ÉS XLIII. GYÖNGYÖSBOKRÉTA – Június 9-e és 11-e között került sor a XXX. Durindóra és a XLIII. Gyöngyösbokrétára Versecen Bartók Béla születésének százhuszonötödik évfordulója és a nándorfehérvári csata ötszázötvenedik évfordulója jegyében.

HÍD IRODALMI DÍJ – 2005

2006. június 13-án az Újvidéki Színházban átadták a 2005. évi Híd Irodalmi Díjat és a Forum Képzőművészeti Díjat.

LAUDÁCIÓ

Néhány mondat Faragó Kornélia Kultúrák és narratívák című Híd-díjas tanulmánykötetéről

A laudációnak is megvannak, feltételezem, a maga műfaji szabályai, megköttöttségei, melyekről e sorok írója eddig

nemigen töprengett el. Ezúttal sem fog, ami annyiban kellemetlen, hogy éppen egy irodalomelméletileg igencsak felkészült szerző könyvéről fog beszélni, ideoda kapkodva, a maga impresszionisztikus módján. Holott maga is tudja, hogy a korszerűtlen tudás problematikus lehet, a díjazott könyvben idézett Nemes Nagy Ágnes-figyelmeztetés pedig, miszerint „a verstan a vers egyik vetülete”, neki is kedvence, tartja is magát hozzá, folytonosan készül, tanul, de ezúttal idegen vizeken evez. A mindenkor díjazott a legjobbat érdemelné, és bizonytalan, hogy ezúttal azt is fogja kapni, mivel a laudátor még e helyütt is csupán el-eltöprengő, bizonytalan önmagát mutathatja, sajnos, vagy nem sajnos. Még akkor is, ha nem a vajdasági magyar irodalmi kánonról, illetve kánonokról lesz szó, talán.

Faragó Kornélia *Kultúrák és narratívák* című könyve, vagy nevezzük idegenség-breviáriuma utolsó, és egyben egyik legfontosabb tanulmányának a címe A kritika helyzetudata. Ebből idézek: „Kisebbségi lokális kontextusok hálójában módosulhat a kritikai kérdések összefüggésrendszere. Ami nélkülözhetetlennek látszik, az a kisebbségi lokális kontextushoz kötődő kritikai értelmezői képességek, értelmezési irányulások visszacsatolása az elmélethez, a helyi kontextustól tágasabb szemléleti világokhoz.” Fontos megállapítás, de ami még fontosabb, hogy megérezésem szerint, bár nem győzőm hangoztatni részéről a kompetencia hiányát, a Jung Károly, Lovas Ildikó és Juhász Erzsébet könyveiről készült elemzések, vagy az egyik írásban található Végel Lászlóról írt sorok, maradéktalanul teljesítik is ezen elvárásokat. De hogy itt idegenek állnak egymással szemben, az igencsak viszonylagos. Az alcímben jelzett és a könyvben következetesen kihangsúlyozott szuggesztívó, hogy itt az idegenség alakzataival lesz találkozásunk, nem mindig egyforma súllyal esik latba, természetesen, de valóban következetesen végigvonul a könyvön. Mégis álljon itt egy, számomra jelentősnek tűnő, parado-

xon: Miközben például az idegen szövegtől vagy a halál idegenségétől haladunk az idegen-tapasztalat erotikájáig, maga a vezetőnk lesz, akarva-akaratlanul, egyre kevésbé idegen. Amit nem bánunk. Mert ha könyvében nem rajzolódna ki lassanként a szerző portréja is, nem lenne kit és mit díjaznunk és ünnepelnünk itt ma. Gondolom, éppen itt térhetünk vissza a kritika helyzetadatához.

A vajdasági magyar irodalom legrövidebb története, akár még címet is adhatnék ennek a két mondatnak, melyeket most idézni fogok Faragó Kornélia könyvéből: „azon periódusokat illetően vannak jó helyi tapasztalataink, amelyekben a periféria igenis megvalósította a lokálisból való kilépést. Ez mára átfordult, és mint-hogy a centrum a lokalitást igényli, sajnos, a periféria minden kulturális megnyilvánulásában szinte kizárólag a lokalitást fejezi ki”. Az etnopolitizálástól kissé jobban megérintett olvasó ezt nyilván éppen fordítva látja, de ezt a gubancot nem itt és most fogjuk kioldani, vagy az alkalom hozta botsínálta kritikusi kardunkkal átvágni. Különben sem ezek a telitalálatok, bár örömeinkre sok van belőlük, ennek a könyvnek a fő erénye, hanem, a megírás mikéntje mellett természetszerűleg, nem jut eszembe jobb szó, a megkomponáltsága. Hogyan mondjam ezt a legegyszerűbben? Ez a könyv, illetve tanulmánykötet, először ki lett találva, nem utólagos válogatás, és így, bár minden egyes tanulmánya természetesen szuverén alkotás, de egyben a megtervezett könyv egy-egy fejezetévé is vált. Feltételezésem szerint, hol maga a mű, vagy a szerző kínálta fel a témát, az újabb idegenségváltozatot Faragó Kornéliának, hol pedig ő maga kereste, kutatta fel az elgondolásához, illetve az újabb idegenségportréhoz a beilleszthető szerzőt. Nem tippelnék, de a kánoníró önszemlélet Tandorija nyilván maga súgta a témát szerzőnknek, a megírhatatlan én és az idegen szöveg szövevényes viszonyát, míg az útról szóló szép esszé valószínűleg kutatás, keresés, olvasmányélményekre való emlékezések eredménye. Mindegy, hogy igazam van vagy nincsen, mindkettő

kedvencem. És van még néhány. Hiányérzetem pedig csupán egyetlen: Kíváncsi lettem volna olyan művekre, szerzőkre is, amelyek, illetve akik teljesen *idegenek* Faragó Kornéliától. De lehet, hogy az megbontotta volna a könyv egységét. Ami így is bizonyos, jelentős könyvvel gyarapodott irodalmunk virtuális könyvtára.

És idegenség ide vagy oda, nagy megelégedésünkre szolgál, hogy Faragó Kornélia *idevalósi*.

BÖNDÖR Pál

KÖSZÖNŐBESZÉD

Tisztelt bírálóbizottság,
kedves barátaim, tisztelt fiatal kollégák!

Amit mondani szeretnék, az egyetlen szó: köszönöm. Ami ezenkívül elhangzik, azt már az ilyen ünnepek régi és nemes hagyománya mondatja velem.

Amikor köszönetet mondok, annak a szemléletnek a nevében teszem, amelynek érvényesítésére vajdasági magyar irodalomkutatóként és tanárként törekszem. Ezt a szemléletet alapjaiban határozza meg az elméleti-kritikai beállítódás, az a meggyőződés, hogy akkor is vállalni kell az irodalomról való teoretikus igényű beszédet és az erőteljes kritikai megnyilatkozást, ha az történetesen nem igazodik a *kisközösségi* elvárásrendhez, vagy éppen ezzel szemben alakíthatja ki saját szellemi pozícióit.

Meggyőződésem az is, bár *sok még a kérdésem*, hogy az, hogy jelen tudunk-e lenni, és milyen mértékben tudunk jelen lenni, illetve, hogy milyen érdeklődést vált ki a jelenlétünk a szélesebb irodalmi-elméleti-kritikai diskurzusokban – a magyarban vagy akár a szerbben –, a nyitott és átfogó gondolkodásunkon túl, attól is függ, mennyiben tudunk rákérdezni önmagunkra, saját viszonyváltozásainkra. Attól tehát, hogy milyen a rálátásunk az *itteni* irodalom- és kultúrafelfogásokra? Hogy milyen súlyú a sajátos kulturális viszonylatok szemléletképző ereje? Hogy megjelenik-e, és hogyan jelenik meg értelmezéseinkben a geokulturális megha-

tározottság, mint fontos interpretációs szempont. Van-e helyzettudata a kritikának? Alkalmazkodik-e az irodalomelméleti és a kritikai gondolkodás ahhoz a helyzethez, amelyben jelen van, de hogy ugyanakkor kialakulnak-e a *lokálisan formálódó* gondolkodáson belül olyan kiemelkedő középpontok, amelyek a *szélesebb sugarú* képzeteket is egységbe fogják, és áramlásuk irányát szabályozzák? Másutt ezt úgy fogalmaztam meg, hogy az itteni irodalomkritikai gondolkodásnak a helyzethez való viszonyulásként kell értelmeznie önmagát, de semmiképpen sem a *helyzet szentesítéseként*.

Egy teória életképessége, egy értelmezői nyelv hatékonysága nagymértékben függ attól, hogy milyen a felhasználhatósági köre, kiterjeszhetősége, hogy fogalmi apparátusát tekintve képes-e megfelelni az újonnan felmerülő irodalompoétikák kihívásának, tudja-e módosítani a korábbi nagy hatású olvasatokat, gyengíteni az esetleges elnyomó beszédrendeket stb. De hogyan kell kérdeznie annak, aki *e* földrajzi-kulturális határok között kérdez? Sokszor érzékeljük, azt várják tőlünk, hogy egészen más irányból tegyük fel kérdéseinket, mint ahogyan feltenni szeretnénk, sokszor azt, hogy kizárólag önmagunkra kérdezzünk, amikor éppen be szeretnénk lépni egy szélesebb beszédrendbe. Máskor viszont önmagunkra kérdeznénk, de a szélesebb beszédközösséget egyáltalán nem, vagy csak kevésbé érdekli a kisebbségi kulturális szituáció, az a kultúra, amelybe belenőtünk. Mindehhez még csak annyit, hogy mindig is igyekeztem tudomásul venni, hogy *mi egy sajátos fordítás-közegben alakíthatjuk ki a kulturális gondolat érvényességét*. A teljes értékű gondolat számunkra nem lehet más, mint az összevető gondolat, *kritikai* meglátásainknak is ebből kell következniük. És akkor talán nem a lokális érdekek mentén értékelünk, és alkalmi jelleggel sem leszünk provinciálisak. De milyen következményekkel mondható ki kisebbségi helyzetben a kritikai gondolat?

Esterházy Péter fedezte fel a maga számára a következő Kosztolányi-mondatokat a kritikai-értelmezői magatartás nélkülözhetetlenségének érzékeltetésére: „Hiányzik belőlünk az egymás iránti keménység, a becsületen és tiszteleten alapozódó élesség – és már annak is örülni kell sokszor, ha azokkal szemben vagyunk kemények, akiket utálunk. Ez is fontos, hisz ennek hiányában gerinctelen patkányok volnánk, barátaink és önmagunk iránti lágyágunk viszont butává tesz.” Így igaz, csak hogy a kritikai gondolat, a polemikus közlés, a problémafelvető megszólalás, a szerkesztői koncepciózusság, de még az elméletnek való mély elköteleződés sem történhet soha *kockázat* nélkül, kisebbségi mikrokörnyezetben pedig különösen nem. Amennyiben vállalni tudtam ezt a kockázatot, akárha kis mértékben is, köszönet érte mindazoknak, akiktől tanulhattam.

FARAGÓ Kornélia

FORUM KÉPZŐMŰVÉSZETI DÍJ – 2005

TÁJÉRTELMEZÉS

Zsáki István *festészete*

Zsáki István főiskolai tanulmányait Priştinában a Tanárképző Főiskolán végezte. 1975-től tagja a Vajdasági Képzőművészek Egyesületének. Alapító tagja az ómoravicai 9+1 Művészcsoporthoz és a szabadkai Bucka-Gányó Művésztelepnek. Több művészkolónián vett részt alkotóként itthon és külföldön egyaránt. Önálló és kollektív szerepléseinek száma a százat is meghaladja. 1968-ban kiérdemelte a Fialat Vajdasági Festők Díját. 1981-ben Nagypáti Kukac Péter-díjban részesült, és elnyerte a Hajdúböszörményi Művésztelep nívódíját is.

2006-ban megkapta a Forum Képzőművészeti Díjat. Nem kis örömről, közvetlenül a díj odaítélése után értesültünk, hogy Kaposváron első díjat kapott az immár hagyományos SzínFolt miniatúra-pályázaton. Szívből gratulálunk mindkettőhöz!

Zsáki István pályája kezdetén a 60-as években az absztrakt irányzatot követte, amelyet egyes művészeti írók lírai absztraktnak neveznek. Ebben az irányzatban nem sokáig időzött, vallomása szerint inkább mivesebb alkotások felé hajlott, ahol nemcsak az ösztönök, hanem a tudás is kifejezésre jut.

Váltott, és így jutott el a figurális korszakához, amikor főleg babákat festett, amelyek a képzeletében az emberek megszemélyesítői voltak. Olyan helyzetekben festette őket, amelyekre úgy gondol vissza, mintha a közelmúlt tragikus eseményeinek megérzése lett volna. Ezt az alkotói időszakot ma „babás” korszakának ismerjük.

Erről a korszakáról Tolnai Ottó írt 1977-ben a Vajdasági Képzőművészek Egyesületének Képtárában megrendezett kiállítására kapcsán: „Zsáki mind a tizenhárom nagy formátumú képén babával, babafejekkel találkozunk. Üres rózsaszín babát fest, pasztásan, már-már szoborszerűen modellálva. Neki nincs szüksége a rút ellenpontjára. Ő, mint egy akadémiai modell pamlagára, drapériát dob babái mellé, a végtelen térbe. Autentikusságát abban kell keresnünk, amiben különbözik, az pedig: a súly, az anyagszerűség és az űr ellentéte valahol a párkány és az angyal között.” Ennek a korszaknak a lezárása után az őselemek felé fordult, és így jutott vissza a tájhoz, vagy inkább egy új szemlélettel közelítve hozzá, ahol csak a struktúrát formálja absztrakt indíttatással, de új természetes formákkal gazdagítva a megjelenített mondanivalót. Megjelenik a képeken a fa, a kő, a csiga, az alma, a dió, amelyeket sajátosságokkal és szereppel ruház fel. Ezeket a képeket csendéleteknek nevezi.

„Zsáki István képein a vajdasági táj átka ül” – írta Fenyvesi Ottó 1974-ben. Ezt az állítást boncolgatja Szombathy Bálint az *Új Művészet* folyóirat hasábjain 2000 októberében egy kiállítás kapcsán. Ebből az írásból idézek néhány gondolatot: „Zsáki István festményeit javarészt az elátkozott táj fátumának tragikumuma vonja be... Festményein az anyag és a szellem

örökös viadalát űzi, a táj legtöbbször a kozmikus semmiből emelkedik fel. Az ősmassza a képek alján sávként húzódó fehérségből türemlik fel, s az alaktalanság lépcsőzetein túljutva nyeri el azt a felismerhető formát, amit esztétikai értelemben is tájnak lehet nevezni.

A topolyai Művészeti Galériában bemutatott »Semmi sem hullik« című ironikus felhangú ciklusában a közelmúlt háborús eseményeinek, a bombatámadásoknak a lelki nyomait láttamoztatja a táj metaforikus tulajdonságainak kibontása által. Szokatlan megoldásokat eszközöl. A táj fentről lefelé, a boltozattól a talaj irányába építkezik. Mintha csak felbomlottak volna a mindenkori kozmikus törvények földi állapotai, mintha a feje tetejére állott volna az univerzum... Vagy csak az ember látószöge mozdult ki Zsáki képein? Már semmi sem olyan, mint azelőtt volt. Sem kívül, sem pedig az emberi lélekben. Most már bizonyos: mindkettő egyaránt sebezhető. Az emberi léleknek fájnak a táj sebei.”

Zsáki István festészetében passzívan vállalja a sorsot, a sajátjának tekinti a tájat, és ebből következik művészi hitvallása, filozófiája. Figyelemre méltó az egy-egy képben fellelhető többirányú szemlélődés, a furcsa perspektívák, a sorszerű jelenségek egy kompozícióban belüli kibontása, körüljárása. Tájfestészetében a jelképekhez vonzódoan egyensúlyoz a forma és a tartalom között.

Vonalakból, jelekből és struktúrákból álló kompozícióiban a kor divatjával nem törődve járja a maga útját. Külön említést érdemel Zsákinak az anyaghoz való viszonyulása, valamint a sajátosságos színvilága: amit Sava Stepanov csak gazdag „egyszínűségnek” nevez.

A különféle anyagokat, a korai alkotói korszakában még beépítette a képeibe, míg ma már az anyagszerűséget, az anyag térbeli jelenlétének illúzióját a festészet nyelvén tárja elének.

Művészete olyan világot jelenít meg, amelyben a felhasznált anyagok, színek, fények, formák mögött ott kísért ellentétük: a láthatatlan, a megfoghatatlan, a fel-foghatatlan. Megsejtve ezt az ellentétet, amit megpróbál műveiben megragadni,

szemlátomást olyan belső bizonyosságnak felel meg, amely nem kevésbé érvényes, mint amiről az érzések és szokások tanúskodnak. Újra megbizonyosodunk arról, hogy az a valóság, amelyet érzékeinkkel felfogunk, és köznapi értelemben meghatározunk, nem az egyetlen, amit figyelembe kell vennünk. Mert az alkotó egy magasabb valóság leképzésére törekszik, és művei révén minket is arra ösztönöz, hogy e törekvésben társai legyünk.

MEZEI Erzsébet

EMLÉKTÁBLA BORI IMRE SZÜLŐHÁZÁN – Június 26-án Bácsföldváron került sor Bori Imre akadémikus, a Híd egykori főszerkesztője emléktáblájának a leleplezésére. Varnyú Ilona magyartanárno kezdeményezésére az óbcesei önkormányzat emléktáblát állítottatott Bori Imre bácsföldvári szülőházára. A tudós, tanár, irodalomtörténész, szerkesztő emléke előtt tisztelgő alkalmi műsor keretében fellépett az óbcesei A Prima Vista együttes Szűgyi Zoltán a Magad helyén című versének zenésített változatával, Horváth Csaba (Benz Mihály bácsföldvári költő Mindig előre című versével), Szőke Lukács (Illyés Gyula Költő felel című versével), Szlancsik Énikő (Pap József Születésnapj rigmusok című versével), valamint hegedűjátékával Molnár Róbert és Sterbik László. – Bori Imréről Weissenbeck József bácsföldvári magyartanár és Bányai János tanszékvezető tanár olvasta fel emlékező, méltató sorait.

Részletek Weissenbeck József beszédéből:

„A Boldog gyermekkort idézek című kötetben Bori Imre így vall magáról: »Magányos voltam, de élénk és sokrétű társadalmi életet éltem elemista koromban ott az 1930-as évek második felében. A Keresztes Egylet a katolikus fiatalok találkozóhelye volt vasárnapként. Volt hova menni, és a gyerekeket foglalkoztatni akaró káplánok mindig találtak számunkra feladatot. Szerettem az Egyletben készülő színdarabokat, a legtöbb-

jében a nővérem volt a sűgő, és jutott nekem is szerep, amilyen a nyolc-tíz éves gyerekeknek megfelel. Verset is mondtam a rendezvényeken, és büszkén olvastam a nevem a Reggeli Újságban a bácsföldvári műkedvelők előadásáról szóló beszámolóban. S természetesen ministráltam, amint illett.»

...Felolvasom a katona Bori Imre hozzáam küldött egy lapját: »Kedves Jóska! Valószínűleg megkaptátok már lapom, amit kollektíve küldtem nektek. Most arra kérnélek, hogy írjátok meg a legújabb kiadásokat (magyar nyelvűek), hogy megírjam, melyiket vedd meg...«

November 30-án kelt lapján az alábbiakat írja: »Kedves Jóska barátom! Ne haragudj, hogy ilyen sokáig nem írtam, de meg kell értened, hogy errefelé nem olyan könnyen megy a levélírás... Ha írsz, akkor a levelet a csomagban küldd, amelyben a következő könyveket küldöd. (Az árakat és a költséget otthon majd megtérítik!) Ezek a könyvek a következők: a Rózsa Sándor második része és Balzac Parasztjainak mind a két könyve, valamint a következő könyveket szerb nyelven: Sartre-tól Nesahranjeni mrtvacai és Dalakov: Eseej o Mikangelu (Novo pokolenje). Légy olyan jó, és vedd meg ezeket a könyveket, és küldd el.»

...Az emléktábla, amely előtt ma tisztelgünk, egy reménysűgár is. A hatvanas években Bácsföldváron irodalmi múzeum nyílt egy régi iskolaépületben... Három év után lakássá alakították át, a múzeum megszűnt, a vitrinben ott állt Bori Imre arcképe, könyvei, egyetemi jegyzetei, cikkei. Szűkség volt arra a kis tárlatra, melyet az iskola önképzőköre, a falu piktorai és asztalosai önkéntes munkával hoztak létre. Hiszen Bori Imre is azt írta valahol: »Mert van egy irodalmi Földvár is, melynek impresszionisztikus képét Lovász Pál örökítette meg, az expresszívén háborgót Benz Boldizsár, az érzelmesen ellágyulót pedig Benz Mihály...«

...Merjünk hinni abban, hogy ezt az emléktáblát egy irodalmi szoba követi? Higgyünk benne.»

Bányai János:
Bori Imre emléktáblája előtt

Bori Imre szülőháza előtt állunk, Bácsföldváron, a tudós tanár, a mester, a barát emlékét és művét övező mély tisztelettel, ám szomorúan is, mert Bori Imre eltávozott már közülünk.

Innen indult útra, és őt is, mint mindenki mást, életének útjaira elkísérte a szülői ház emléke. Itt töltötte korai gyermekkorát és itt járt, Bácsföldváron, általános iskolába, majd Becskereken, Becsén, Zentán gimnáziumba. Aztán tanári képesítést szerzett, először az újvidéki Tanárképző Főiskolán, majd valamivel később ugyanott a Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéken. A főiskola után Csókán magyartanár, aztán Szabadkán az akkoriban nevezetes tanítóképzőben tanít. Innen kerül 1960-ban Újvidékre a magyar tanszékre, ahol megkezdí a pályafutását, végigjárja az egyetemi karrier lépcsőfokait, és innen vonul 1995-ben nyugdíjba, mert erre kötelezte a szigorú korhatárt megszabó törvény. Tagja volt a Vajdasági Tudományos és Művészeti Akadémiának, majd rendes tagja a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémiának. 1990-ben a Magyar Tudományos Akadémia külső tagjának választotta. 1997-től kezdődően pedig a Magyar Irodalomtörténeti Társaság örökös tiszteletbeli elnöke. Több díj és kitüntetés mellett munkásságát a tudósoknak járó legrangosabb elismerésben, Széchenyi-díjban részesítették.

Szűkre szabott életrajzi adatai ezek a bácsföldvári szülőházból útjára induló Bori Imrének. Szűkre szabottak, de egyúttal beszédes adatok is. Mert sokat elmondanak arról, hogy hová, milyen irányba vezetett az itteni általános iskolából kikerülő fiúgyerek életútja. Bárki nyugodtan mondhatná, Bori Imre életútja nem túl hosszú kerülővel, ide vezetett vissza, alig néhány tíz kilométerre a szülőháztól. De tévedne, aki így olvasná Bori Imre életútjának állomásait. Mert nem volt egyszerű, de könnyű sem volt

visszajutni ide, elég közelre a szülői házhoz. Küzdelmes út volt ez, a serdülő iskolás közlelől láthatta a háborút, közlelől a háború után következő éveket, erőszakos változásokat és váratlan alakulásokat élt meg, vitakozott és felfedezett, támogatott és ellenállt, legfőképpen pedig nyitott szemmel járt a világban, nem szűnő kíváncsisága úzte, és szabadon beszélt akkor is, amikor könnyebb lett volna hallgatni. Ám tudta, csak annak a szónak van esélye a pusztába vetett szó sorsának elkerülésére, amely szó mögött meggyőződés áll, szívós érdeklődés, az elme bizonyossága és a szellem szabadsága. Nem utolsósorban a személyiség fedezete. Ezért keveredhetett nem szűnő vitába tudósokkal és közéletiekkel, ezért lehetett része elhallgatásokban és tiltásokban, jogos elismerések elhalasztódásában és elmaradásában is. Nemrégiben került elő egy dokumentum, amelyben a közelmúlt egyik „megbízott” tudósa, Bori Imrének hosszú éveken át vitapartnere József Attila és a magyar avantgárd irodalom tárgykörében, arra figyelmezteti az irodalomtudomány és irodalomtanítás ideológiai tisztasága felett őrködőket, hogy vigyázzanak, Bori Imre kutatásainak és tanulmányainak nagy hatása van az egyik szomszédos egyetem fiatal tanáira és diákjaira... Jó lesz vigyázni, hangzott a figyelmeztető jelentés. Azért fontos ezt a nyilván nem egyetlen esetét Bori Imrének a magyar irodalomtudomány korifeusaival éppen most szóba hozni, hogy jelezhessem, az életrajz és életút lexikonszerűen szűkre fogott adatai mögött milyen sok ismert vagy kevésbé ismert, feltárt vagy még feltárára váró tartalom rejlik. Más szóval, Bori Imrének minden szempontból gazdag életműve embert próbáló küzdelmes háttérére világít rá a fenti eset. Nem mindig támogató, sokszor hátráltató tények és tényezők keretében született meg tehát Bori Imre tudományos opusa. Könyvekből, könyvek hatásából, kutatásokból és felfedezésekből, újra és másként olvasott művek újra- és ártértékeléséből, irányzatok és korszakok történeti áttekintéséből, iro-

dalmi és kulturális kapcsolatok feltárásából épült az életmű, de mindezzel együtt a kortárs irodalomra való nem lankadó odafigyelésből, és ami legalább ennyire fontos, a vajdasági magyar irodalom ápolásából, múltjának és jelenének tudatosításából, mindabból, ami miatt Bori Imre életművét el- és utolérhetetlen példaként tiszteljük, immár nemcsak itthon, hanem a magyar irodalom, nyelv és műveltség minden közelebbi és távolabbi térségében...

Alig van ma a Vajdaságban magyartanár, aki nem Bori Imre előadásain ismerte volna meg és könyveiből ismeri a magyar irodalmat. Bizonyos szeretnék lenni abban, hogy ők és az utánuk következő magyartanárok eljárnak majd, diákjaikat is elhozzák ide, Bori Imre szülőháza elé, hogy láthassák az emléktáblát és emlékezettükbe vessék, hogy született itt Bácsföldváron egy tudós, aki életében nem járt be hosszú utat, és nem jutott messzire, csak ide néhány tíz kilométerre, de tudományával és könyveivel, előadásaival és személyiségével óriási távolságokat járt be, nagy magasságokat és messziségeket észlelt, és ebben öröme telt. Arra tanított bennünket, nézzünk messzire, hogy közelre láthassunk, és nézzünk közelre, hogy távolra láthassunk.

(Miklós Csaba felvétele)

Az emléktáblát Dušan Jovanović, obecsei községi elnök és Bányai János, a Magyar Tanszék vezetője leplezte le.

KÖNYV-, FOLYÓIRAT-BEMUTATÓ

DNS-BEMUTATÓ PÉCSETT
– Május 10-én a DNS kulturális folyóirat bemutatkozott a Pécsi Tudományegyetemen.

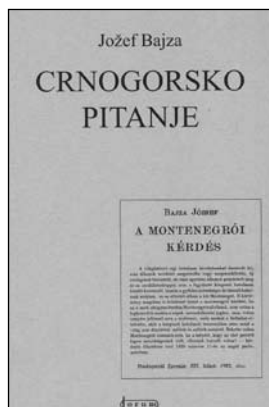
KÖNYVBEMUTATÓK TEMERINBEN – Június 3-án mutatták be Temerinben Ökrész Károly Temerin a magyar szabadságharcban című és Csorba Béla Hol vette a király a várát? című könyvét.

MEGJELENT

Csorba Béla: Hol vette a király a várát? (néprajzi írások) – Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2006

Takács Ilona: Játékonykodás (gyermekversek) – Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2006

Herczenberger Sándor: Sećanje na Sintu/ Emlékezés a szintókra. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2006

Bajza József: Crnogorsko pitanje/A montenegrói kérdés – tanulmány, Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2006

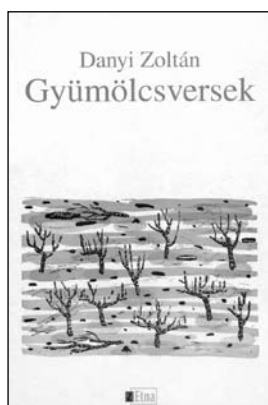
Huszár Mihály: Vőfélykönyv – magánkiadvány, 2006

A feledés emlékezete (drámák) – zEtna, Zenta, 2006

Kezeit csókolja dr. Tóth (novellák) – zEtna, Zenta, 2006

Balázs Attila: Világsarok non-stop (publicisztika) – zEtna, Zenta, 2006

Beszédes István: Rozsdaszín (verses gyermekdrámák) – zEtna, Zenta, 2006

- Danyi Zoltán: Gyümölcsversek – zEtna, Zenta, 2006
- Fekete J. József: Teremtett világok (tanulmányok) – zEtna, Zenta, 2006
- Samu János Vilmos: Varázsló Zú (próza) – zEtna, Zenta, 2006
- Tóbiás Krisztián: Ver/sec (versek) – zEtna, Zenta, 2006
- Tolnai Ottó: Ómama egy rotterdami gengszterfilmben (vers) – zEtna, Zenta, 2006
- Sándor Zoltán: Emese (regény) – Magyar Szó, Újvidék, 2006
- Bosnyák István: Politikai symposion a Délvidéken II. (monográfia) – Vajdasági Magyar Közművelődési Társaság, Újvidék, 2006
- Káich Katalin: A bogoyófa árnyékában (helytörténeti írások) – Vajdasági Magyar Közművelődési Társaság, Újvidék, 2006
- Sinkó Ervin: Világirodalmi esszék – Vajdasági Magyar Közművelődési Társaság, Újvidék, 2006
- Fejes István (1943–2004) – Tordaiak Klubja, Torda, 2006

SZÍNHÁZ

Szabadkai Gyermekszínház, május 13. Harangjátékokország. Rendező: Rumi László. Szereplők: Budanov Szloboda Márta, Mátyás Zoltán, Greguss Zalán, Gál Elvira, Fridrik Gertrúd, Vörös Imelda.

Szabadkai Népszínház, május 18. Mihail Bulgakov: Molière – Képmutatók cselszövése. Rendező: Telihay Péter. Szereplők: G. Erdélyi Hermina, Kovács Frigyes, Karna Margit, Vicei Natália, Körmöci Petronella, Béres Márta, Szőke Attila, Pálfi Ervin, Ralbovszki Csaba, Csernik Árpád, Mezei Zoltán, Kálló Béla, Mess Attila, Péter Ferenc, Szilágyi Nándor.

Újvidéki Színház, május 25. Matei Vişniec: A kommunizmus története elmebeteg számára elmesélve. Rendező: Anca Bradu.

51. STERIJA JÁTÉKOK – Május 26-a és június 3-a között rendezték meg Újvidéken az 51. Sterija Játékokat. A rendezvény keretében fellépett a budapesti Krétakör Színház is FEKETEország című szerzői projektumával, valamint az ugyancsak budapesti Pintér Béla és Társulata a Parasztopera című zenés színházi játékkal. Az idén először odaítélt Tiszteletkör Díjat a Krétakör Színház kapta.

FILM

LAVRO FERENC FILMJE – Június 11-én mutatták be Lavro Ferenc Dokumentarista című filmjét Újvidéken.

KIÁLLÍTÁS

EGYÜTT ÉLNI – Május 8-án nyílt meg Szabadkán az Együtt élni című kiállítás, amely a magyarok és szerbek közös, ezeréves múltját mutatja be.

KOSZTOLÁNYI-KIÁLLÍTÁS TOPOLYÁN – A múzeumok világnapja tiszteletére nyílt meg Topolyán a Kosztolányi és Bácska című kiállítás. A fényképeket Hevér Miklós készítette, a Kosztolányi-szövegeket Raffai Judit válogatta.

NOVÁK Anikó összeállítása

híd

irodalmi,
művészeti,
társadalmi tudományi
folyóirat

A szám munkatársai:

Balogh István
Bányai János
Bence Erika
Böndör Pál
Čudić, Marko
Faragó Kornélia
Fazekas Tiborc
Gerold László
Kovács Ágnes Zsófia
Lennert Géza
Mezei Erzsébet
Mikus Csaba
Mirnics Gyula
Németh Ferenc
Novák Anikó
Orcsik Roland
Sipos Gyula
Szabó Szilvia
Szerbhorváth György
Tolnai Ottó
Varga Bótos Anna
Vékás Éva
Weissenbeck József

A fedőlapon:

Lennert Géza
Íves formák

A szám megjelenését
a Tartományi Oktatási és Művelődési Titkárság,
a Magyar Köztársaság Nemzeti
Kulturális Örökség Minisztériumának
Kulturális Alapprogramja
és az Illyés Közalapítvány támogatta.

irodalom művészet társadalomtudomány

híd

ISSN 0350-9079

0 770350 90700 7